

İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi

Journal of Business and Management Sciences

MALATYA TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
İŞLETME VE YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
Cilt: 3 - Sayı: 1 - Yıl: 2022

MALATYA TURGUT ÖZAL UNIVERSITY
JOURNAL OF BUSINESS AND MANAGEMENT SCIENCES

Volume: 3 - Issue: 1 - Year: 2022

MALATYA – 2022

Cilt / Volume: 3 - Sayı / Issue: 1 - Yıl / Year: 2022

Kurucu ve İmtiyaz Sahibi / Founder & Owner

Malatya Turgut Özal Üniversitesi Adına
Malatya Turgut Özal Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Aysun BAY KARABULUT

Editör/ Editor

Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Metehan KÜÇÜKER
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı KARAOĞLU

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors

Dr. Öğr. Üyesi Metehan KÜÇÜKER
Arş. Gör. Yavuz Selim ABAT

Kapak Tasarım / Cover Design

Ahmet Yasin ÖZDEMİR

İletişim / Contact

Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

44210 - Battalgazi / MALATYA

isletme.akademik@ozal.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mtuiyb>

MALATYA TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ İŞLETME VE YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ

Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi, yılda iki kez yayımlanan bilimsel ve uluslararası bir hakemli dergidir. İşletme ve yönetim alanlarıyla ilgili teorik ve ampirik makalelerin yer aldığı derginin temel amacı bilgiyi paylaşmak ve literatüre katkıda bulunmaktır. Dergide "Türkçe" ve "İngilizce" olarak yazılan makaleler yayımlanmaktadır. Yayımlanan makalelerde belirtilen görüşler yazar(lar)a aittir ve derginin görüşlerini yansıtmamaktadır. Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi'nde yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları saklıdır. Dergi adı belirtilmeden bu yayınların hiçbir kısmına atıf yapılamaz.

MALATYA TURGUT ÖZAL UNIVERSITY JOURNAL OF BUSINESS AND MANAGEMENT SCIENCES

Malatya Turgut Ozal University Journal of Business and Management Sciences is a scientific and international peer-reviewed journal published twice a year. The main purpose of the journal, which includes theoretical and empirical articles on business and management, is to share knowledge and contribute to the literature. The articles written in "Turkish" and "English" are published in the journal. The stated views in the published articles belong to the author(s) and do not reflect the views of the journal. All publication rights of the articles published in Malatya Turgut Ozal University Journal of Business and Management Sciences are reserved. No part of those publications may be cited without specifying the journal's name.

**Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi
aşağıdaki indekslerde taranmaktadır:**

**Malatya Turgut Ozal University Journal of Business and Management
Sciences is indexing by the following indexes:**

**MALATYA TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
İŞLETME VE YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ**

**MALATYA TURGUT OZAL UNIVERSITY
JOURNAL OF BUSINESS AND MANAGEMENT SCIENCES**

Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA

Dr. Öğr. Üyesi Metehan KÜÇÜKER

Dr. Öğr. Üyesi Nazlı KARAOĞLU

Arş. Gör. Yavuz Selim ABAT

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Agim MAMUTİ	Mother Teresa University, KUZEY MAKEDONYA
Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN	Sakarya Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali ŞEN	İnönü Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Farzand Ali JAN	Comsats Üniversitesi, PAKİSTAN
Prof. Dr. İbrahim Halil EKŞİ	Gaziantep Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Jim HASLAM	Sheffield University, İNGİLTERE
Prof. Dr. Köksal ŞAHİN	Sakarya Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Kubilay ÖZYER	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. M. Başaran ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet DEMİRBAĞ	University of Essex, İNGİLTERE
Prof. Dr. Mehmet GÜNGÖR	İnönü Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehpare TİMOR	İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Norman GRAHAM	Michigan State University, ABD
Prof. Dr. Pedro José Arrifano TADEU	Instituto Politécnico da Guarda, PORTEKİZ
Prof. Dr. Ruziye COP	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Şakir SAKARYA	Balıkesir Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR	İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Selim KAYHAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Serkan Yılmaz KANDIR	Çukurova Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Eşref Savaş BAŞCI	Hitit Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Feyyaz ZEREN	Yalova Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. İlkut Elif KANDİL GÖKER	Kırıkkale Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Şuayyip Doğu DEMİRCİ	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Uğur ADIGÜZEL	Necmettin Erbakan Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Austin DEJAN	University of Houston, ABD
Dr. Öğr. Üyesi Ersin IRK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Gizem VERGİLİ
Dr. Öğr. Üyesi Musa Said DÖVEN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, TÜRKİYE
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, TÜRKİYE

**MALATYA TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
İŞLETME VE YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ**

**MALATYA TURGUT ÖZAL UNIVERSITY
JOURNAL OF BUSINESS AND MANAGEMENT SCIENCES**

Cilt:3 - Sayı:1 Hakemleri / Reviewers of Volume: 3 - Issue: 1

<i>Doç. Dr. İkut Elif KANDİL GÖKER</i>	<i>Kırıkkale Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Mehmet Ali POLAT</i>	<i>Malatya Turgut Özal Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA</i>	<i>Malatya Turgut Özal Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Orhan Veli ALICI</i>	<i>Tarsus Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Vedat YILMAZ</i>	<i>Malatya Turgut Özal Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Yücel EROL</i>	<i>Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞİT</i>	<i>Malatya Turgut Özal Üniversitesi</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Aydın BARIŞ</i>	<i>Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi H. Yusuf GÜNGÖR</i>	<i>Iğdır Üniversitesi</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Hatice AZTİMUR</i>	<i>Harran Üniversitesi</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Osman UYSAL</i>	<i>Malatya Turgut Özal Üniversitesi</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYDOĞAN</i>	<i>Malatya Turgut Özal Üniversitesi</i>
<i>Dr. Nurdan KALAYCI</i>	<i>Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi</i>

İÇİNDEKİLER

Burak UĞUR Bahar OĞUL	<i>DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÇIKIŞLARININ İHRACAT ÜZERİNE ETKİLERİ: G-20 ÖRNEĞİ</i>	1-15
Ahmet GÜVEN Aybüke METİN	<i>TERÖRLE MÜCADELE BAĞLAMINDA “KAMU DÜZENİ ve GÜVENLİĞİ” İLKESİ GEREĞİ YAPILAN DÜZENLEMELER/MÜDAHALELER</i>	16-27
Çiğdem ÇADIRCI Melike GÜNEŞ	<i>TÜRKİYE’DE MALİYE POLİTİKALARININ BİR BİLEŞENİ OLARAK SAĞLIK HARCAMALARI</i>	28-45
Ceren İLKHAN Deniz ÇEVİKGİL Burak AYDIN Feyyaz ZEREN	<i>ALTIN FİYATLARI, ABD DOLARI VE BIST 100 ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ</i>	46-53
Bülent AKKOYUN	<i>AVRUPA BİRLİĞİ VE İŞLETME POLİTİKALARININ GÜNCEL ANALİZİ</i>	54-61

CONTENTS

Burak UĞUR Bahar OĞUL	<i>THE EFFECTS OF OUTWARD FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON EXPORTS: THE CASE OF G-20</i>	1-15
Ahmet GÜVEN Aybüke METİN	<i>REGULATIONS/INTERVENTIONS MADE IN ACCORDANCE WITH THE PRINCIPLE OF “PUBLIC ORDER AND SECURITY” IN THE CONTEXT OF THE FIGHTING TERRORISM</i>	16-27
Çiğdem ÇADIRCI Melike GÜNEŞ	<i>HEALTH EXPENDITURES AS A COMPONENT OF FISCAL POLICIES IN TURKEY</i>	28-45
Ceren İLKHAN Deniz ÇEVİKGİL Burak AYDIN Feyyaz ZEREN	<i>INVESTIGATING THE RELATIONSHIP BETWEEN GOLD PRICES, US DOLLAR AND BIST 100 INDEX: THE CASE OF TURKEY</i>	46-53
Bülent AKKOYUN	<i>CURRENT ANALYSIS OF EUROPEAN UNION AND BUSINESS POLICIES</i>	54-61

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Uğur B., Oğul B. (2022). Doğrudan Yabancı Yatırım Çıktılarının İhracat Üzerine Etkileri: G-20 Örneği. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-15.

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÇIKIŞLARININ İHRACAT ÜZERİNE ETKİLERİ:
G-20 ÖRNEĞİ***

Arş. Gör. Dr. Burak UĞUR**

Bahar OĞUL***

ÖZ

Yabancı ülkelere yatırım yapmanın kaynak ülke ekonomileri üzerinde makroekonomik düzeyde önemli etkileri olmasının yanı sıra ihracat üzerinde pozitif ya da negatif etkileri olabilmektedir. 2008 küresel krizinin ardından başlayan doğrudan yabancı yatırım ve ihracattaki istikrarsızlıklar günümüzde de devam etmektedir. Bu durumdan hareketle doğrudan yabancı yatırım çıktıları kaynak ülkenin ihracatı üzerindeki uzun dönemli etkisinin tespit edilmesi oldukça önemli bir hale gelmiştir. Bu çalışmada, G-20 üyesi ülkeler için 1993-2018 yılları arasında doğrudan yabancı yatırım çıktıları kaynak ülke ihracatı üzerindeki etkisi dinamik panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Ulaşılan bulgular, G-20 ekonomileri için doğrudan yabancı yatırım çıktılarındaki %1'lik bir artışın ihracatı %0.13 oranında artırdığını göstermiştir. Sonuç olarak, G-20 ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırım çıktıları ile kaynak ülkenin ihracatı arasında tamamlayıcı bir ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: G-20, Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışı, İhracat.

JEL Kodları: F10, E22, C33.

**THE EFFECTS OF OUTWARD FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON EXPORTS:
THE CASE OF G-20**

ABSTRACT

Investing in foreign countries has important macroeconomic effects on the economies of the home countries, but the effect on exports can be positive or negative. The instabilities in foreign direct investment and exports that started after the 2008 global crisis still continue today. Based on this situation, it has become very important to determine the long-term effect of outward foreign direct investment on the export of the home country. In this study, the effect of outward foreign direct investment on home country exports between 1993 and 2018 for G-20 member countries was estimated by dynamic panel data method. The findings showed that a 1% increase in outward foreign direct investment for G-20 economies increased exports by 0.13%. As a result, there is a complementary relationship between outward foreign direct investment and the export of the home country in the G-20 economies.

Keywords: G-20, Outward Foreign Direct Investment, Export.

JEL Codes: F10, E22, C33.

* Araştırma Makalesi, (Research Article), Gönderilme Tarihi (Received): 17/10/2021, Kabul Tarihi (Accepted): 13/01/2022, iThenticate Benzerlik Oranı: %18

**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş / TÜRKİYE, burakugur89@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9056-8035

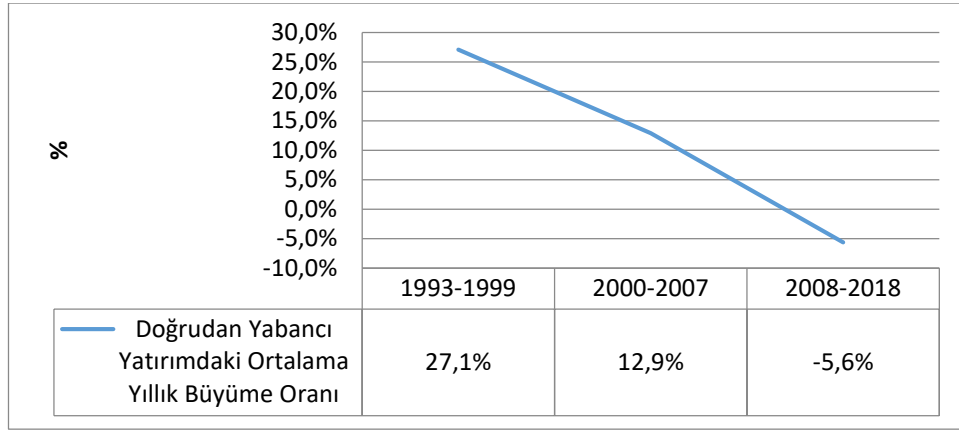
*** Yök 100/2000 Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş / TÜRKİYE, bahar_63_13@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1749-330X

1. GİRİŞ

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), yabancı ülkeye yapılan nakdi sermaye transferlerinin yanı sıra; teknoloji, makine, know-how (teknik bilgi), eğitim ve pazarlama konularında büyük imkânlar sağlayan uzun dönemli yatırımlardır (Yalçiner, 2008: 87). Yurt dışındaki yerleşikler tarafından ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımı DYY girişi (Inward FDI), bir ülkenin yerleşikleri tarafından başka bir ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımı ise DYY çıkışı (Outward FDI) olarak isimlendirilmektedir.

Yabancı ülkelere yatırım yapmanın hem ev sahibi hem de kaynak ülke ekonomileri üzerinde makroekonomik düzeyde önemli etkileri vardır. Küreselleşmeyle birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırım yoluyla ya diğer ülkelerde fabrikalar ve şirketler kurmakta ya da mevcut fabrika ve şirketleri satın alarak tasarruflarını değerlendirebilmektedir. Bu yatırımlar kaynak ülke açısından piyasa hacmini genişletip ihtiyaç duyulan enerji ve ara malların arz güvenliğini sağlayarak maliyetleri düşürürken; teknoloji, yönetim bilgisi, know how gibi bilgilerin edinilmesini sağlamaktadır. Ayrıca kaynak ülkenin rekabet gücüne, milli gelirine, kalkınmasına ve ihracatına birçok katkıda bulunmaktadır (Aydın, 2018: 73).

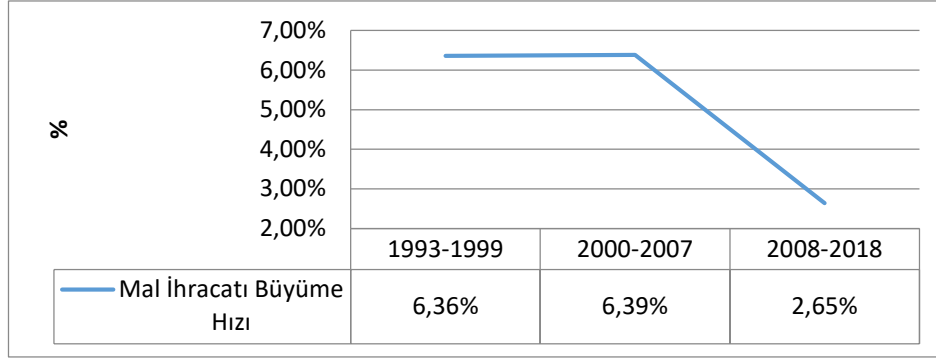
Doğrudan yabancı yatırım, yatay ve dikey DYY olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir firmanın üretimini gerçekleştirdiği mal ve hizmetlerin aynısını veya benzerini farklı ülkelerde de üretmek üzere yaptığı yatırımlar yatay DYY'ler olarak tanımlanmaktadır. Dikey DYY ise üretim sürecinin ucuz üretim faktörlerine erişim sağlamak adına parçalara ayrılmasıdır (Kommerskollegium, 2008: 16). Yabancı yatırımcıların dikey ya da yatay şekilde DYY seçiminde; yatırım yapılacak ülkenin iç pazarının genişliği-darlığı, tarifelerin/taşıma maliyetlerinin seviyesi, ucuz veya nitelikli iş gücü, doğal kaynak bolluğu gibi faktörler oldukça önemlidir (OECD, 2007: 86). Yatay DYY çıkışının kaynak ülkenin ihracatını ikame etmesi, dikey doğrudan yabancı yatırım çıkışının ise kaynak ülkenin ihracatını tamamlaması beklenmektedir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırım çıkışı, kaynak ülkenin yerel firmalarının ihracatı üzerinde yayılma etkileri (bilgi dışsallıkları ve bağlantı etkisi) yoluyla da kaynak ülkenin ihracatını artırabilmektedir.

Şekil 1. G-20 Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışındaki Ortalama Yıllık Büyüme Oranı (Akım, 1993-2018, %)

Kaynak: (UNCTAD, 15.10.2021, www.unctad.org)

Şekil 1'de, G-20 grubunda doğrudan yatırım çıkışındaki ortalama yıllık büyüme oranı gösterilmektedir. Şekil 1'den görüldüğü üzere 2008 yılında başlayan ve etkisi çeşitli şekillerle devam eden küresel kriz nedeniyle G-20 ülke grubunda doğrudan yabancı yatırım çıkışında önemli seviyede bir yavaşlama gerçekleşmiştir. Bu durumun temel nedenleri; küresel büyümenin zayıf seyretmesi, uluslararası şirketlerin karlarındaki düşüşler ve özellikle gelişmiş ülkeler tarafından doğrudan yabancı yatırımlara karşı uygulanan kısıtlamalardır (UNCTAD, 2019: 14-15).

Şekil 2. G-20 Ülkelerinde Mal İhracat Hacmi (Miktarı) Ortalama Büyüme Hızı (1993-2018,%)

Kaynak: (WTO, 15.10.2021, www.wto.org)

Şekil 2’de, G-20 grubunda mal ihracat hacminin ortalama büyüme hızları gösterilmektedir. Şekil 2’de görüldüğü üzere G-20 ülke grubunda mal ihracat hacmi, 2008 küresel krizinin başlangıcından önceki döneme (2007 ve öncesi) göre zayıf seyretmektedir. Küresel büyümenin zayıf seyretmesi ve ticari korumacılıktaki ciddi artış ihracatı olumsuz etkilemektedir (TİM, 2019: 30-31). Dolayısıyla 2008 küresel krizinin ardından başlayan doğrudan yabancı yatırım ve ihracattaki istikrarsızlıklar günümüzde de devam etmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının ihracat üzerindeki etkisi, ülkelerin iktisat politikaları açısından oldukça önemlidir. Bir ülkede doğrudan yabancı yatırım çıkışlarından ihracata doğru bir ilişkinin mevcut olması, ihracatın ve ekonomik büyümenin artması için doğrudan yabancı yatırım çıkışları ve buna yönelik teşvikleri gerektirmektedir (Aydın, 2021: 62).

1999 yılında kurulan G-20 (20’ler Grubu), uluslararası ekonomik iş birliği için temel bir platformdur. G-20’yle her kıtadan en büyük gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler, küresel sorunların belirlenmesi ve çözümünde bir araya gelmektedir. G-20 üyeleri; dünya toplam üretiminin %86’sını, küresel nüfusun %64’ünü, küresel ticaretin %74’ünü, akım şeklinde DYY girişlerinin ise %88’ini oluşturmaktadır. Böylece G-20 ülkeleri, küresel ekonominin büyük bir bölümünü kontrol etmektedir (G20, 15.10.2021, www.g-20.org). Bu durumdan hareketle G-20 üyesi ülkelerde doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının ihracat üzerindeki uzun dönemli etkisinin tespit edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Bu çerçevede yapılan bir analiz dünya ekonomisi hakkında önemli fikirler sunabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, G-20 üyesi ekonomilerde DYY çıkışlarının kaynak ülkenin ihracatı üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmanın, ülke örnekleme ve kullanmış olduğu panel veri ekonometrisinin yeni yöntemleriyle literatüre katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda bu etki, 1993-2018 dönemi verileri çerçevesinde panel eşbütünleşme analizi yardımıyla test edilmektedir. Bunun için modelde; mal ihracatı, stok doğrudan yabancı yatırım çıkışı ve kontrol değişkeni olarak ise reel efektif döviz kuru kullanılmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak konuyla ilgili literatür taramasına yer verilmekte, ardından teorik çerçeve incelenerek ekonometrik yöntem üzerinde durulmaktadır. Takip eden bölümde ise G-20 ekonomileri için doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının ihracat üzerindeki etkisine yönelik ampirik analize ve bulgulara yer verilmektedir. Son olarak değerlendirmeler yapılarak politika önerileri sunulmakta ve çalışma sonlandırılmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Doğrudan yabancı yatırım (DYY) çıkışlarının ihracat üzerine etkisine yönelik çalışmalar Tablo 1’de aktarılmıştır. Tablo 1’den anlaşıldığı üzere DYY çıkışlarının ihracat üzerine etkisi, zaman serisi analizleri (tek ülkeli çalışmalar) ve panel veri analizleri (çok ülkeli çalışmalar) ile ele alınmaktadır. Literatürde yapılan çalışmaların ampirik sonuçları incelendiğinde çalışmaların

önemli bir kısmında DYY çıkışlarının ihracat üzerine etkisinin pozitif olarak bulunmasının yanı sıra bazı çalışmalarda negatif bazı çalışmalarda ise anlamsız olarak sonuçları görülmüştür. Çalışmaların sonuçları; kullanılan ihracat değişkenine (mal, imalat sanayi, mal ve hizmet), DYY'nin akım ya da stok olarak alınmasına, kontrol değişkenine, DYY ve ihracatın karşılıklı ülkeler arasında incelenip incelenmemesine, kurulan modellerin farklılıklarına (logaritmik, log-lineer, kübik, kuadratik vb), ele alınan dönemlere ve ülkelere (veya sektörlerle) bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Tablo 1. Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışlarının İhracat Üzerindeki Etkisiyle İlgili Çalışmalar

Yazarlar ve Yıllar	Dönem ve Ülkeler	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Alguacil ve Orts (2002)	1970:Q1-1992:Q3 (çeyreklik), İspanya	Johansen Eşbütünlük Analizi	İhracat, DYY Çıkışı, GYSİH, Reel Döviz Kuru, OECD Geliri	İspanya'dan doğrudan yabancı yatırım çıkışları İspanya'nın ihracatını artırmaktadır.
Soo Seo ve Suh (2006)	1987-2002 (yıllık), Kore ve ASEAN Ülkeleri (Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland)	Panel Veri Analizi	Kaynak Ülkeden Ev Sahibi Ülkeye İhracat, Ev Sahibi Ülkenin Geliri, Kaynak Ülkeden Ev Sahibi Ülkeye Akım DYY Çıkışı, Kaynak Ülkeden Ev Sahibi Ülkeye 1 Dönem Önceki Stok DYY Çıkışı, Kaynak Ülkenin Ev Sahibi Ülkeye Göre Nispi Fiyat Oranı ve Kriz Değişkeni	Kore'den ASEAN Ülkeleri'ne olan DYY çıkışları, Kore'nin ASEAN Ülkeleri'ne olan ihracatı etkilememektedir.
Chow (2012)	1989-2006 (yıllık), Tayvan ve 11 Ülke	Panel Veri Analizi	Kaynak Ülkeden Ev Sahibi Ülkeye İhracat, Ev Sahibi Ülkenin Geliri, Kaynak Ülkenin Geliri, Ev Sahibi Ülkenin Fert Başına Geliri, Kaynak Ülkenin Fert Başına Geliri, Kaynak Ülkeden Ev Sahibi Ülkeye Stok DYY Çıkışı, Reel Döviz Kuru ve Kültürel/Coğrafi Yakınlıklar	Tayvan'dan doğrudan yabancı yatırım çıkışları Tayvan'ın ihracatını artırmaktadır.
Bojnec ve Fertő (2014)	2004-2008 (yıllık), 22 Avrupa OECD ülkesi	Panel Veri Analizi	OECD Ülkelerinde Kaynak Ülkeden Ev Sahibi Ülkeye Mal İhracatı, Kaynak Ülkeden Ev Sahibi Ülkeye Çıkan DYY, Kaynak ve Ev Sahibi Ülke GSYİH'si ve Kaynak Ülkenin Dış Ticarete Açıklığı	Avrupa OECD Ülkelerinde DYY çıkışı ihracatı azaltmaktadır.
Bhasin ve Paul (2016)	1991-2012 (yıllık), 10 Güney, Doğu ve Güney-Doğu Asya Ülkesi	Panel Nedensellik Analizi	İhracat ve DYY Çıkışı	Doğrudan yabancı yatırım çıkışından ihracata doğru bir nedensellik bulunamamıştır.

Ahmad vd. (2016)	1981-2013 (yıllık), ASEAN ülkeleri (Singapur, Malezya, Filipinler ve Tayland)	En Küçük Kareler Yöntemi	İhracat, Akım Olarak DYY Çıkışı, Dışa Açıklık Oranı, DYY Girişi ve Döviz Kuru	ASEAN ülkelerinin tamamında yabancı yatırım çıkışları bu ülkelerin ihracatını artırmaktadır.
Choi (2016)	1988-2008 (yıllık), Kore	Rassal Etkiler Modeli	İhracat, GSYİH, DYY Çıkışı, Döviz Kuru,	Kore’de doğrudan yabancı yatırım çıkışlarındaki %1’lik bir artış ihracatı %0.1 artırmaktadır.
Wang (2017)	2004-2014 (yıllık), Çin’in 31 Bölgesi	Panel Veri Analizi	Mal İhracatı, 1 Dönem Gecikmeli Mal İhracatı ve Stok Olarak DYY Çıkışı	Çin’in bölgelerinden çıkan doğrudan yabancı yatırımdaki %1’lik bir artış, bu bölgelerin ihracatını %0.1 artırmaktadır.
Zhao vd. (2017)	1990-2011 (yıllık), 108 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke	Panel Veri Analizi	Satın Alma Gücü Paritesine Göre Mal İhracatı/GYSİH, Satın Alma Gücü Paritesine Göre Mal İthalatı/GYSİH, Akım Olarak DYY Çıkışı/GSYİH, Kredi Hacmi/GSYİH, Nüfus, Sermaye, Toplam Faktör Verimliliği ve Satın Alma Gücü Paritesine göre GSYİH	Finansal gelişmişliğin düşük olduğu ülkelerde doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının ihracatı arttırdığı bulunmuştur. Ayrıca finansal gelişmişlik arttıkça doğrudan yabancı yatırım çıkışının ihracatı azalttığı sonucu bulunmuştur.
Singh (2017)	1980-2014 (yıllık), Hindistan	ARDL Modeli	İhracat, GSYİH ve DYY çıkışı	Hindistan’da DYY çıkışları ihracatı artırmaktadır.
Alkın ve Türkcan (2018)	2001-2012 (yıllık), Türkiye ve 82 ülke	Panel Veri Analizi	Bağımlı Değişken: Türkiye’den Partner Ülkeye Yapılan Toplam İhracat ya da Nihai Mal İhracatı ya da Ara Mal İhracatı, Bağımsız Değişkenler: Türkiye’den Çıkan 1 Yıl Gecikmeli Stok DYY, Türkiye’nin Partner Ülkelerin Gelirleri, Ülkeler Arasındaki Reel Döviz Kuru ve Mesafe	Türkiye’den DYY çıkışı Türkiye’nin partner ülkelere toplam ihracat ve nihai mal ihracatını artırmaktadır. DYY çıkışı ile ara mal ihracatı arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Aydın (2018)	1992:Q1-2016:Q1 (çeyreklik), Türkiye	Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi	İhracat, Stok Olarak DYY Çıkışı ve Reel Efektif Döviz Kuru	Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım çıkışlarındaki %10’luk bir artış ihracatı %6,5 artırmaktadır.
Ladas (2019)	1985-2005 (yıllık), Japonya ve ASEAN, Güney Kore, Tayvan ve Çin	Panel Veri Analizi	Japonya’dan Partner Ülkeye Yapılan İhracat, Japonya’dan Partner Ülkeye Çıkan Stok DYY, Japonya’nın Partner Ülkelerinin Büyüme Hızı, Japonya’nın GYSİH’sı ve Partner Ülkeleri GYSİH’sı ve Ülkeler Arasındaki Reel Döviz Kuru	Japonya’dan DYY çıkışı Japonya’nın partner ülkelere olan ihracatını artırmaktadır.

Bhasin ve Kapoor (2021)	1993-2015 (yıllık), BRICS Ülkeleri	Panel Veri Analizi	İhracat, Stok DYY Çıkışı, Döviz Kuru ve Ticari Açıklık	BRICS ülkelerinde DYY çıkışı ihracatı azaltmaktadır.
Aydın (2021)	1993-2018 (yıllık), 7 Gelişmiş Ekonomi (ABD, Almanya, Fransa, Hollanda, İngiltere, Japonya, Kanada) ve 7 Gelişmekte Olan Ekonomi (Brezilya, Çin, Güney Afrika, Hindistan, Meksika, Rusya, Türkiye)	Panel Eşbütünlük Analizi	İhracat ve DYY Çıkışı	Bu ülkelerde doğrudan yabancı yatırım çıkışlarındaki %10'luk bir artış ana ülkenin ihracatını %0,8 artırmaktadır.

Tablo 1'den anlaşıldığı üzere, doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının ihracat üzerine etkisinin henüz herhangi bir çalışmada G-20 ülkeleri kapsamında incelenmediği görülmüştür.

3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÇIKIŞI VE İHRACAT İLİŞKİSİ: TEORİK ÇERÇEVE

Genel olarak sanayi sektörüne yönelik olarak gerçekleşen DYY, daha çok Y ülkesinden X ülkesine sermaye akımı şeklinde değil; Y ülkesinin A sanayi dalından X ülkesinin A sanayi dalına sermaye akımı şeklindedir (Karluk, 2013: 757). Sermayenin çıkışına göre yatırımcı ülkenin sermaye transferi yatay ve dikey DYY olarak ikiye ayrılmaktadır. Yatay ve dikey DYY modelleri sırasıyla Markusen (1984) ve Helpman (1984) tarafından geliştirilmiştir.

Yatay DYY, bir firmanın üretimini gerçekleştirdiği mal ve hizmetlerin aynısını veya benzerini farklı ülkelerde de üretmek üzere yaptığı yatırımlar olarak tanımlanmaktadır. Yatay yatırımlar, piyasa arayan yatırımlar olarak da isimlendirilmektedir. Yatay yatırımlar, iç piyasayı hedeflemektedir. Yatay DYY'lerin anahtar bileşenleri; firmaların yabancı piyasalara daha kolay ulaşmak, ticaret (tarife) ve ulaştırma maliyetlerini azaltmak adına ihracat yerine iştiraklerinin ev sahibi ülkede üretimleri vasıtasıyla yabancı piyasalara hizmet sunmak istemeleridir. Yatırımcı şirketler; mevcut piyasasını genişletmek, yeni pazar arayışına girmek, yatırım yapılan ülke piyasasında hakimiyet kurmak, müşterilere yakın olarak kültürel farklılıkları tanıma avantajını kullanarak ürün farklılaştırmasına gitmek gibi amaçlarla da yatay DYY yapabilmektedir (Kommerskollegium, 2008: 10).

Dikey DYY, üretim süreci ya da değer zincirinin çok uluslu şirketlerin iştirakleri vasıtasıyla ülkeler ya da bölgeler arasında faktör fiyatlarının farklılıklarından avantaj sağlamak adına parçalara ayrılmasıdır. Dikey DYY yapılmasında temel amaç ucuz üretim faktörlerine erişim sağlamaktır (Kommerskollegium, 2008: 16). Dikey yatırımlar, kaynak arayan yatırımlar olarak da nitelendirilmektedir. Çok uluslu şirket (ÇUŞ), bu yatırımlarda hangi üretim faktörü nerede daha ucuz ise üretimini oraya yönlendirmektedir. Çünkü her bir girdi için gerekli olan üretim faktörü farklılık göstermektedir. Bu nedenle eğer girdi malı yoğun emek gerektiriyorsa emeğin ucuz olduğu ülke; yoğun sermaye, vasıflı emek ya da teknoloji gerektiriyorsa bunların ucuz olduğu ülke (genelde gelişmiş ekonomi olan ana ülke) tercih edilmektedir (Protsenko, 2003: 19).

Tablo 2. Yatay ve Dikey Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ortaya Çıkma Durumları

Yatay ve Dikey Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	Dikey	Yatay
Ülke Özellikleri:		
Mutlak Piyasa Hacmi	-----	Büyük
Nispi Piyasa Hacmi	-----	Benzer
Nisbi Faktör Donatımı	Farklı	Benzer
Ticaret Engelleri/Maliyetleri	Düşük	Yüksek
Tarife engelleri	Düşük	Yüksek
Ölçek Ekonomileri:		
Firma Düzeyinde	-----	Büyük
Fabrika Düzeyinde	-----	Küçük

Kaynak: (Protsenko, 2003: 19)

Tablo 2’de yatay ve dikey doğrudan yabancı yatırımların ortaya çıkma durumları gösterilmiştir. Tablo 2’den görüldüğü üzere yatay yatırımlar, genelde piyasa hacmi ve faktör donatımı bakımından benzer olan ülkeler arasında görülmektedir. Aynı zamanda yatay DYY’ler, ölçek ekonomisine ulaşmak adına yurtiçi piyasası büyük ülkelerde meydana gelme eğilimindedir. Ayrıca ülkeler arasındaki taşıma maliyetleri ve tarife oranlarının yüksek olması durumunda ÇUŞ’lar yatay DYY’e yönelmektedir. Yine firmanın yurtdışında yeni fabrikalar kurarak mevcut firmanın ölçeğini genişletmesinin pozitif etkileri-firma seviyesindeki pozitif ölçek ekonomileri-büyükse, mevcut fabrikanın makinalar gibi donanımlarla ölçeğinin genişletmesinin pozitif etkileri -fabrika seviyesindeki pozitif ölçek ekonomileri- düşükse ihracat yerine yatay DYY yapılmaktadır. Tablo 2’ye göre ana ülke ile ev sahibi ülke arasındaki nispi faktör donatımlarındaki farklılık, dikey DYY’nin yapılmasındaki temel koşuldur. Ayrıca ülkeler arasındaki taşıma maliyetleri ve tarife oranlarının yüksek olması, dikey DYY yapılmasında negatif etkiye sahip olduğu için bu ikisinin düşük olması istenmektedir. Aynı zamanda, ev sahibi ülkenin mutlak ya da nispi pazar büyüklüğü ise dikey DYY’i etkilememektedir (Lim, 2001: 12).

Yatay DYY bir ürünün, ana ülkenin ihracatı yerine DYY ile ev sahibi ülkenin piyasasına sunulmasından dolayı genelde ana ülkenin ev sahibi ülkeye yaptığı ihracatı azaltmaktadır. Yani yatay yatırımların ticaret saptırıcı etki yaratması beklenmektedir (Protsenko, 2003: 19). Örneğin: Brainard (1997) ekonometrik bir incelemesinde, Amerikan ekonomisinden 27 ülke üzerinde yapılan bir analiz sonucunda yatay DYY çıkışının arttıkça Amerika’nın bu ülkelere olan ihracatının azaldığı yönünde bir sonuç bulmuştur.

Dikey DYY üretim sürecinin coğrafi olarak ayrılmasını ifade ettiği için bu tür DYY’ler; firmanın ana merkezi ve iştirakleri (ev sahibi ülke ve 3. ülkeler) arasında ara malların ya da nihai malların ithal edilmesi ve ihraç edilmesi açısından ticaret yaratıcı bir etkiye sahiptir (Protsenko, 2003: 21). Buna elektronik malların parça imalinin ve satışlarının ABD’de olmasına karşın montajın Asya’da yapılması bu duruma örnek olarak verilebilir. Bir diğer örnek ise, kamyon montajını bir başka ülkede yapan firmanın ara mallarını ana ülkeden ithal etmesidir. Bu durum ana ülkenin ara mallarının ihracatını artırabilmektedir.

Yatay ve dikey DYY çıkışlarının yatırım yapan firmanın ihracatı üzerindeki sırasıyla olumlu ve olumsuz etkilerinin yanı sıra ana ülkenin yerel firmalarının ihracatı üzerindeki yayılma etkileri de söz konusudur. Çok uluslu şirketler, yatırım yaptıkları ülkelerde teknoloji, yönetim bilgisi, know how gibi bilgiler edinmekte ve bu bilgileri ana ülkede faaliyet gösteren yerel firmalara aktararak yerel firmaların ihracatının artışı sağlayabilmektedir. Bununla birlikte DYY, ÇUŞ'ların ana ülkedeki iştirakleri ile tedarikçileri ve müşterileri arasındaki ilişkiler olan bağlantılar yoluyla da yerel firmaların ihracatını artırabilmektedir. Bu bağlamda doğrudan yabancı yatırım, girdiği ülkede ihtiyaç duyduğu girdileri ana ülkedeki yerel firmalardan talep ederek (geri bağlantı) yerel tedarikçi firmaların oluşumunu ve mevcut yerel firmaların ölçek ekonomilerinin faydalarından yararlanmalarını sağlamaktadır. Ayrıca yerel tedarikçilerin zamanında teslimat unsuru, kaliteli ürün, düşük defo gibi bazı standartlara uymasını sağlayabilmektedir. Bununla birlikte ÇUŞ'lar ev sahibi ülkede ürettiği yeni, ucuz ve kaliteli girdileri işleyecek ana ülkedeki yerel firmalara (ileri bağlantı) da aynı etkileri sağlamaktadır. Bu gelişmeler, ana ülkede yayılma etkileri sağlayarak ana ülkenin ihracatını artırmaktadır (Aydın, 2021: 61).

4. EKONOMETRİK YÖNTEM

Bu araştırmada beş aşamalı bir ekonometrik analiz süreci takip edilmiştir. İlk olarak yatay kesit bağımlılığı, “Breusch ve Pagan (1980)’in oluşturduğu LM testi”, “Pesaran (2004)’ün oluşturduğu CD ve CDLM testleri” ve “Pesaran vd. (2008)’in oluşturdukları LMadj testi” ile sınanmaktadır. Panel çalışmalarda yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadığı takdirde yapılan analizler hatalı sonuçlar verebilmektedir (Chudik ve Pesaran, 2013: 2). Bu nedenle yatay kesit bağımlılığının hem değişkenler bazında hem de model bazında test edilmesi oldukça önemlidir. Yatay kesit bağımlılığı testleri “ H_0 : Kesitler arası bağımlılık yoktur” hipotezi üzerine kurulmaktadır. Eğer H_0 hipotezi reddedilemezse, çalışma birinci nesil panel birim kök testleriyle sürdürülmelidir. Ancak H_0 hipotezi reddedilirse, çalışma ikinci nesil panel birim kök testleriyle sürdürülmelidir (Baltagi, 2008: 284).

İkinci aşamada, değişkenlerin birim köke sahip olup olmadıkları, bootstrap blokları aracılığıyla bir süzgeç örneklem şemasından yararlanan ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinden “Smith vd. (2004)’ün oluşturduğu Bootstrap IPS birim kök testi” ile sınanmıştır. Bu testte \bar{t} test istatistiğinin sonuçları dikkate alınır ve “ H_0 : Birim kök” hipotez üzerine kuruludur. Analiz sonucunda H_0 reddedilirse en azından bir ülkede ilgili değişken için durağanlık söz konusudur biçiminde yorum yapılır.

Üçüncü olarak, eşbütünleşme denkleminin eğim katsayılarının homojenliği “Pesaran ve Yamagata (2008)’in oluşturduğu homojenlik testi (Slope Homogeneity Test)” ile sınanmıştır. Eşbütünleşme analizinden önce, bu testte güvenilir sonuçlara ulaşabilmek için, eşbütünleşme denkleminde mevcut olan eğim katsayısının homojen mi yoksa heterojen mi olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Pesaran ve Yamagata (2008)’in oluşturduğu homojenlik testi, büyük ve küçük örneklem için iki tane test istatistiğini meydana getirmektedir. Her iki test istatistiğinin de eğim katsayısının homojen olduğu H_0 hipotezi test edilmiştir.

Dördüncü olarak, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yatay kesit bağımlılığını da dikkate alan “Westerlund ve Edgerton (2007)’nin oluşturduğu LM Bootsrap eşbütünleşme” testiyle analiz edilmiştir. Bu test “McCoskey ve Kao (1998)’in Lagrange çarpanı (LM)” testi üzerine oluşturulmaktadır. Testin, H_0 hipotezi “eşbütünleşme vardır” şeklindedir. LM Bootsrap eşbütünleşme testi, kesitler arasında ve içerisinde korelasyonu dikkate almak için bootstrap özelliğinden faydalanmaktadır (Westerlund ve Edgerton, 2007: 186).

Son aşamada, serilerin uzun dönem katsayıları heterojeniteyi varsayan, kesitler arası bağımlılığı dikkate alan, “Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen AMG (Augmented Mean Group Estimator)” yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildiği takdirde, uzun dönemli ilişkinin büyüklüğü ve yönünün belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığı, açıklayıcı değişkenlerin uzun

dönem parametrelerinin tahminini gerektirmektedir. AMG eşbütünleşme tahmincisi testinin H_0 hipotezi “Katsayılar istatistiksel olarak anlamsızdır” varsayımı üzerine oluşturulmaktadır (Gültekin, 2019: 64).

5. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK TAHMİN SONUÇLARI

5.1. Veri Seti

Bu araştırmada G-20 üyesi ekonomileri açısından doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının kaynak ülkenin uzun dönemde ihracatı üzerindeki etkisi 1993-2018 dönemi verileri çerçevesinde panel eşbütünleşme analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Araştırmada kullanılan modelin oluşumunda Aydın (2018) ve Bhasin ve Kapoor (2021)’in çalışmaları temel alınmıştır. Çalışmada; modelde ihracatın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, stok olarak doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının gayri safi yurt içi hasılaya oranı, kontrol değişkeni olarak da reel efektif döviz kuru endeksi kullanılmaktadır. İhracatın gayri safi yurt içi hasılaya oranı Dünya Bankası tarafından yayınlanan Dünya Kalkınma Göstergelerinden elde edilirken, doğrudan yabancı yatırımların gayri safi yurt içi hasılaya oranı ve reel efektif döviz kuru verisi ise sırasıyla Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı ve Bruegel veri tabanından elde edilmiştir (Tablo 3). Ayrıca çalışmada Stata 12.0 ve Gauss 21.0 ekonometrik paket programları kullanılmıştır.

Tablo 3. Ampirik Analizde Kullanılan Değişkenler

Simgesi	Açıklaması	Kaynağı
LİHRC	Logaritmik İhracat/GSYİH (%)	Dünya Bankası, WDI
LDYY	Logaritmik Doğrudan Yabancı Yatırımlar Çıkışı/GSYİH (%)	UNCTAD, UNCTADSTAT
LREK	Logaritmik Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi (2010=100)	Bruegel

Araştırmada kullanılacak modeller, değişkenlerin logaritmik dönüşümleriyle Denklem 1’de gösterilmiştir:

$$L\dot{I}HRC_{it} = \beta_0 + \beta_1 LDYY_{it} + \beta_2 LREK_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Tablo 4’te modelde yer alan 19 tane G-20 üyesi ekonomileri gösterilmektedir. G-20 ülkeleri içerisinde yer alan Avrupa Birliği (AB), G-20 üyesi olan Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya’nın aynı zamanda AB’ye üye ülkeler olmaları nedeniyle modele dahil edilmemiştir.

Tablo 4. Analize Dahil Edilen Ülkeler

Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
1	Türkiye	11	Amerika Birleşik Devletleri
2	Çin	12	İngiltere
3	Brezilya	13	Japonya
4	Hindistan	14	Almanya
5	Güney Afrika	15	Fransa
6	Arjantin	16	İtalya
7	Suudi Arabistan	17	Kanada
8	Meksika	18	Güney Kore
9	Endonezya	19	Avustralya
10	Rusya		

Çalışmada modelde beklenen sonuçlar şu şekildedir (Aydın, 2021: 57):

- Doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının, ana ülkenin ara mallarının ihracatını ve ana ülkenin yerel firmalarının ihracatı üzerindeki yayılma etkilerinden hareketle ihracatı artırdığı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla bu parametrenin $\beta_1 > 0$ olması beklenmektedir.
- Reel efektif döviz kurundaki artışların (ulusal paranın reel olarak değer kazanması) ise ihracatı azaltması beklenmektedir. Bundan dolayı çalışmada, bu parametrenin $\beta_2 < 0$ biçiminde olması beklenmektedir.

5.2. Ekonometrik Tahmin Sonuçları

Değişkenlerde kesitlerarası bağımlılığı test etmek için Breusch ve Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD ve CDLM testleri ile Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LM_{adj} testi kullanılmıştır. Tablo 5'te yatay kesit bağımlılığı testinin bulguları verilmiştir.

Tablo 5. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Değişkenler	LİHRC		LDYY		LREK		Eşbütünleşme Denklemi	
	İstatistik Değeri	p-Değeri	İstatistik Değeri	p-Değeri	İstatistik Değeri	p-Değeri	İstatistik Değeri	p-Değeri
CD _{lm1} (BP,1980)	315.096*	0.000	342.856*	0.000	388.281*	0.000	616.804*	0.000
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	7.792*	0.000	9.293*	0.000	11.749*	0.000	24.106*	0.000
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	-1.591	0.056	-1.314	0.094	-1.962*	0.025	18.082*	0.000
LM _{adj} (PUY, 2008)	2.051*	0.020	3.174*	0.001	1.611*	0.054	23.197*	0.000

Not: “*” işareti %5 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5'te verilen yatay kesit bağımlılığı testinin bulgularına göre, kesitler arası bağımlılığın olmadığı üzerine kurulu H_0 hipotezi ihracat, doğrudan yabancı yatırım çıkışı ve reel efektif döviz kuru serilerinin tamamında %5 anlamlılık düzeyinde reddedilerek kesitler arası bağımlılık olduğu sonucu bulunmuştur. Benzer bulgular eşbütünleşme denkleminde de bulunarak modelde de yatay kesit bağımlılığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgulara göre bir ekonomide oluşan bir makroekonomik şok, diğer ekonomileri de etkilemektedir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı, ikinci nesil panel birim kök ve ikinci nesil eşbütünleşme testlerinin uygulanmasına olanak sağlamaktadır (Ağır vd., 2020: 77).

Ekonometrik modellerde, değişkenler arasında anlamlı analiz sonuçları elde edebilmek için değişkenlerin durağan olması bir ön koşuldur (Tari, 2010: 374). Aksi takdirde ulaşılan ilişkiler sahte regresyon biçiminde oluşabilmektedir. Bu nedenle ekonometrik bir analize başlamadan önce serilerin durağan olup olmadıklarının birim kök testi ile sınanması gerekmektedir (Kaplan ve Aktaş, 2016: 107).

Çalışmada yer alan serilerin birim kök içerip içermediği, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinden Smith vd. (2004) tarafından geliştirilen Bootstrap IPS testi ile sınanmıştır. Bu testin bulguları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Bootstrap IPS Panel Birim Kök Testi

MODEL	LİHRC		LDYY		LREK	
	Düzeyde	Farkta	Düzeyde	Farkta	Düzeyde	Farkta
C	-2.044 (0.060)	-5.485* (0.000)	-1.412 (0.690)	-4.866* (0.000)	-1.870 (0.140)	-4.631* (0.000)
CT	-2.521 (0.070)	-5.450* (0.000)	-2.051 (0.660)	-5.200* (0.000)	-2.350 (0.270)	-4.700* (0.000)

Not: C: Sabitli model. CT: Sabit ve trendli model. “*” işareti %5 seviyesinde “H₀: birim kök” hipotezinin reddedildiğini belirtmektedir. Olasılık değerleri 100 bootstrap döngüsü ile ortaya çıkarılmıştır. Blok hacmi ve maksimum gecikme uzunluğu sırasıyla 100 ve 2 olarak varsayılmıştır.

Tablo 6’da görüldüğü üzere Bootstrap IPS birim kök testine göre hem bağımlı değişken hem de bağımsız değişkenlerde seviyede H₀ boş hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla ihracat, doğrudan yabancı yatırım çıkışı ve reel efektif döviz kuru değişkenleri seviyede birim kök içermektedir. Fakat tüm seriler %5 anlamlılık düzeyinde birinci farklarında durağandır sonucu elde edilmiştir. Bu bağlamda Bootstrap IPS testi sonuçları kapsamında değişkenlerin seviyede durağan olmaması eşbütünlük testlerinin uygulanabilmesine olanak sunmuştur (Kar vd., 2019: 43).

Eşbütünlük testi uygulanmadan önce modelin eşbütünlük katsayısının homojen olup olmadığı belirlenmesi gerekmektedir. Uygulanan testin bulgusunda eğim katsayıları homojen (heterojen) olarak bulunursa homojeniteyi (heterojeniteyi) dikkate alan eşbütünlük testlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Ağır ve Türkmen, 2020: 847-848). Bu kapsamda eşbütünlük denkleminin eğim katsayılarının homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008)’in oluşturduğu homojenlik testi (Slope Homogeneity Test) ile sınanmıştır. Tablo 7’de eğim homojenliği testinin bulguları verilmiştir.

Tablo 7. Homojenite Test Sonuçları

<i>Testler</i>	<i>Model</i>	
	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
Delta Tilde	18.010*	0.000
Delta Tilde _{adj}	19.513*	0.000

Not: “*” %5 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Tablo 7’den görüldüğü üzere, Delta testlerinde modelin homojen olduğu üzerine kurulu H₀ hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilerek modelin heterojen olduğuna karar verilmiştir. Bu durum, doğrudan yabancı yatırım çıkışı ve reel efektif döviz kurunda meydana gelen bir değişikliğin ihracat üzerindeki etkisinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğinin ortaya koymuştur.

Yapılan testlerde her iki ülke grubunda da serilerin seviyede birim kök içermesi, yatay kesit bağımlılığı olması ve modelin heterojen olması değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olup olmadığına karar vermek için Westerlund ve Edgerton (2007)’nin LM Bootstrap eşbütünlük testinin yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Tablo 8’de LM Bootstrap eşbütünlük test sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 8. LM Bootstrap Eşbütünlük Test Sonuçları

	<i>LM İstatistiği</i>	<i>Asimtotik p-değeri</i>	<i>Bootstrap p-değeri</i>
LM _N ⁺	4.712	0.000	0.140

Not: Bootstrap olasılık değerleri 100 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. Gecikme 2, öncül ise 1 olarak alınmıştır. Değişkenler trend içermedikleri için sabitli model kullanılmıştır.

Tablo 8’de görüldüğü üzere G-20 ülke grubunda “eşbütünlük vardır” boş hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilememektedir. Kesitler arası bağımlılık tespit edildiğinden bootstrap olasılık değerine bakılmaktadır. Buna göre ihracat, DYY çıkışı ve reel efektif döviz kuru endeksi değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu bulgusu elde edilmiştir

Eşbütünlük ilişkisi (uzun dönemli ilişki) bulunduktan sonra eşbütünlük katsayıları heterojeniteyi ve kesitler arası bağımlılığı dikkate alan Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen AMG (Augmented Mean Group Estimator) yöntemi yardımıyla bulunmuştur. Tablo 9’da değişkenlerin eşbütünlük katsayılarının tahmin sonuçları verilmiştir.

Tablo 9. Eşbütünleşme Katsayıları Tahmini (AMG)

$L\dot{I}HRC=f(LDYY)$				$L\dot{I}HRC=f(LREK)$		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
AMG	0.134*	0.051	0.009	-0.730*	0.109	0.000
Ülke Sonuçları						
Türkiye	0.245*	0.039	0.000	-0.631*	0.181	0.000
Çin	0.045	0.071	0.522	-0.981*	0.289	0.001
Brezilya	0.544*	0.089	0.000	-0.499*	0.103	0.000
Hindistan	0.128*	0.038	0.001	-0.320	0.291	0.271
Güney Afrika	0.079*	0.025	0.002	-0.406*	0.112	0.000
Arjantin	0.633*	0.084	0.000	-0.008	0.088	0.922
Suudi Arabistan	-0.089*	0.031	0.005	-1.447*	0.254	0.000
Meksika	0.090*	0.036	0.014	-1.110*	0.198	0.000
Endonezya	-0.096*	0.028	0.001	-1.452*	0.139	0.000
Rusya	0.090	0.059	0.127	-0.353	0.252	0.162
Amerika Birleşik Devletleri	0.223*	0.087	0.011	-0.726*	0.214	0.001
İngiltere	-0.152*	0.054	0.005	-0.400*	0.149	0.007
Japonya	0.092*	0.029	0.002	-0.524*	0.121	0.000
Almanya	0.441*	0.082	0.000	-0.661	0.355	0.063
Fransa	-0.014	0.031	0.641	-1.394*	0.268	0.000
İtalya	0.293*	0.046	0.000	-0.891*	0.345	0.010
Kanada	-0.179*	0.028	0.000	-1.494*	0.129	0.000
Güney Kore	0.162*	0.016	0.000	-0.706*	0.112	0.000
Avustralya	0.015	0.069	0.820	0.111	0.125	0.374

Not: “**” işareti %5 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 9’da yer alan AMG eşbütünleşme tahminci testinin bulgularına göre G-20 ekonomileri kapsamında panelin genelinde doğrudan yabancı yatırım çıkışı ve reel efektif döviz kuru endeksi değişkenlerinin katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, G-20 ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırım çıkışlarındaki %1’lik bir artışın ihracatı %0.13 artırdığı ifade edilmektedir. Sonuçlar ülke bazında ele alındığında; Türkiye, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika, Arjantin, Meksika, ABD, Japonya, Almanya, İtalya ve Güney Kore’de pozitif; Suudi Arabistan, Endonezya İngiltere ve Kanada’da ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu söz konusudur. Bununla birlikte ulaşılan bulgulara göre, G-20 ekonomilerinde reel efektif kur endeksindeki %1’lik bir düşüş ihracatı %0.73 artırmaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, 1993-2018 dönemi arasında G-20 ülkeleri açısından doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının uzun dönemde kaynak ülkenin ihracatı üzerindeki etkisi panel eşbütünleşme analizi ile incelenmiştir. Bu amaçla modelde ihracatın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, stok olarak doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı; kontrol değişkeni olarak da reel efektif döviz kuru endeksi kullanılmıştır. Ulaşılan bulgular, G-20 ekonomileri için doğrudan yatırım çıkışlarındaki %1’lik bir artışın kaynak ülkenin ihracatını %0.13 artırdığı yönündedir. Bu bulgu, G-20 ekonomileri için doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının ihracatı tamamladığını göstermektedir. Araştırma bulguları, G-20 ekonomilerinin genelde dikey (kaynak arayışı amaçlı) doğrudan yabancı yatırım yaptığını ve hammadde/ara malı ihtiyaçlarını kaynak ülkeden karşıladığı sonucunu vermektedir. Ayrıca yabancı yatırım çıkışlarının kaynak ülkenin

yerel firmalarının ihracatı üzerinde yayılma etkileri de yarattığının bir neticesi olarak görülebilmektedir. Bulgular ilgili literatürde daha önce yapılan çalışmaların önemli bir kısmının (Alguacil ve Orts (2002); Chow (2012); Ahmad vd. (2016); Choi (2016); Wang (2017); Singh (2017); Alkın ve Türkcan (2018); Aydın (2018); Ladas (2019); Aydın (2021)) sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir.

Uygulama sonuçları ülke bazında değerlendirildiğinde; Türkiye, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika, Arjantin, Meksika, ABD, Japonya, Almanya, İtalya ve Güney Kore’de doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının ihracatı artırdığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan, Endonezya İngiltere ve Kanada’da doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının kaynak ülkenin ihracatını azalttığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu durum, bu ülkelerin genelde yatay (iç pazar arayışı amaçlı) doğrudan yabancı yatırım yaptığını ve ihracatı ikame ettiğini göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen diğer bulgulara göre hem panelin genelinde hem de Hindistan, Rusya Almanya ve Avustralya hariç diğer G-20 ekonomilerinde, reel efektif döviz kuru endeksi ihracat üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

Elde edilen bulgular, G-20 ülkelerinin ihracatlarını yükseltebilmesi için doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Bu nedenle analiz edilen ülkelerde, hükümetlere doğrudan yabancı yatırım çıkışlarını teşvik edici politikalar sunmaları gerektiği belirtilebilir. Bu bağlamda, doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının artırılmasına yönelik hukuksal ve kurumsal çerçevelerini kapsayan düzenlemeler yapılmalıdır. Aynı zamanda, bu ülkeler doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının ihracat üzerindeki etkinliği artırmak amacıyla finansal sistemlerini ve özellikle başta ulaşım olmak üzere altyapılarını geliştirmelidir. Bunun yanı sıra, ülkeler içerisinde buldukları ekonomik entegrasyonların etkinliğini artırmalı ve yeni ekonomik bütünleşmeler oluşturmalarıdır. Ele alınan ülkeler nitelikli iş gücünü, teknolojik seviyeyi ve yurtiçindeki rekabeti artırmaya yönelik politikalar uygulamalıdır. Son olarak, yeniliklere açık aktif bir eğitim politikası ve rekabet kurallarına dayalı aktif bir rekabet politikası izlenirken Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ağır, H. ve Türkmen, S. (2020). Ekonomik Büyümeye Etkisi Bakımından Doğal Kaynaklar: Dinamik Panel Veri Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19 (3), 840-852.
- Ağır, H. Özbek, S. ve Türkmen, S. (2020). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesinin Dinamikleri: VAR Analizi, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 57-66.
- Ahmad, F., Draz, M. U. ve Yang, S. C. (2016). A Novel Study on OFDI and Home Country Exports: Implications for The ASEAN Region, *Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies*, 9 (2), 131-145.
- Alguacil, M. T. ve Orts, V. (2002). A Multivariate Cointegrated Model Testing for Temporal Causality Between Exports and Outward Foreign Investment: The Spanish Case, *Applied Economics*, 34 (1), 119-132.
- Alkın, H. ve Türkcan, K. (2018). Türkiye’den Çıkan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile İhracat Arasındaki İlişki, *Ege Academic Review*, 18(3), 457-468.
- Aydın, N. (2018). Türkiye’de Dışa Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve İhracat İlişkisi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (638), 59-77.
- Aydın, N. (2021). Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışlarının Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(1), 51-70.

- Baltagi B. H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons.
- Bhasin, N. ve Paul, J. (2016). Exports and Outward FDI: Are They Complements or Substitutes? Evidence from Asia, *Multinational Business Review*, 24 (1), 62-78.
- Bhasin, N. ve Kapoor, K. (2020). Impact of Outward FDI on Home Country Exports, *International Journal of Emerging Markets*, 16 (6), 1150-1175.
- Bojnec, Š. ve Fertő, I. (2014). Outward Foreign Direct Investments and Merchandise Exports: The European OECD Countries, *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 17(2), 87-99.
- Brainard, S. L. (1997). An Empirical Assessment of the Proximity-Concentration Trade-off Between Multinational Sales and Trade, *The American Economic Review*, 87 (4), 520-544.
- Breusch, T. S., ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Chudik, A. ve Pesaran, M. H. (2013). Common Correlated Effects Estimation of Heterogeneous Dynamic Panel Data Models with Weakly Exogenous Regressors, *Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute, Working Paper No. 146*, 61p.
- Choi, H. (2016). The Impact of Outward FDI on Home Country: Korea an Case, *Korea Institute International Economic Policy*, Korea Institute for International Economic Policy, 1-21.
- Chow, P. C. Y. (2012) The Effect of Outward Foreign Direct Investment on Home Country's Export: A Case Study on Taiwan, 1989–2006, *The Journal of International Trade & Economic Development*, 21 (5), 725-754.
- Eberhardt, M. ve Bond, S. (2009). Cross-Section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator, *Sweden*, 29–31 October.
- Gültekin, E. (2019). OECD Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Makro Ekonomik Belirleyicileri ve Türkiye için Politika, *Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya*.
- G20, <https://g20.org/en/about/Pages/whatis.aspx> (Erişim Tarihi: 15/10/2021).
- Helpman, E. (1984). A Simple Theory of International Trade with Multinational Corporations, *Journal of Political Economy*, 92 (3), 451-471.
- Kaplan, F. & Aktaş, A. R. (2016). Petrol Bağımlısı Ülkelerde Reel Petrol Fiyatlarının Reel Döviz Kuruna Etkisi. *Business and Economics Research Journal*, 7(2), 103-113.
- Kar, M., Ağır, H. & Türkmen, S. (2019). Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketiminin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Panel Ekonometrik Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5 (3), 38-48.
- Karluk, R. (2013). *Uluslararası Ekonomi Teori Politika*, 10. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 908s.
- KOMMERSKOLLEGIUM, 2008. *The Relationship Between International Trade and Foreign Direct Investments for Swedish Multinational Enterprises*, İsveç, 80s.
- Ladas, A. (2019). *The Effect of Outward Foreign Direct Investment on Exports in Japan During The Lost Decade, 1985-2005*, Yüksek Lisans Tezi, City University of New York, New York.
- Lim, E. G. (2001). Determinants of, and the Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of the Recent Literature, *IMF Working Paper*, (01/175), 28s.
- Markusen, J. R. (1984). Multinationals, Multi-Plant Economies and the Gains from Trade, *Journal of International Economics*, 16 (3-4), 205-226.

- Mccoskey, S. ve Kao, C. (1998). A Residual-based Test of the Null of Cointegration in Panel Data. *Econometric Reviews*, 17 (1), 57-84.
- OECD (Ekonomik İşbirliği ile Kalkınma Örgütü). (2007). *International Investment Perspectives 2007: Freedom Investment in A Changing World*, Paris, 236s.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *Econometrics Journal*, (11), 105-127.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, (142), 50-93.
- Protsenko, A. (2003). *Vertical and Horizontal Foreign Direct Investments in Transition Countries*, PhD Thesis, Münih Ludwig Maximilian University, Münih.
- Singh, S. (2017). The Relationship between FDI outflows, Exports and GDP in India: An Application of the Autoregressive Distributed Lag Model, *Economic Affairs*, 62(3), 471-481.
- Seo, J. S. ve Suh, C. S. (2006). An Analysis of Home Country Trade Effects of Outward Foreign Direct Investment: The Korean experience with ASEAN, 1987-2002, *ASEAN Economic Bulletin*, 23 (2), 160-170.
- Smith, L. V., Leybourne, S. T., Kim, T. H. ve Newbold P. (2004). More Powerful Panel Data Unit Root Tests with an Application to Mean Reversion in Real Exchange Rates, *Journal of Applied Econometrics*, 19 (2):147-170.
- Tarı, R. (2010). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi). (2019). *İhracat 2019 Raporu*, İstanbul, 70s.
- UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı). (2019). *World Investment Report 2019 Special Economic Zones*, İsviçre, 237s.
- UNCTAD. (2021). <https://unctadstat.unctad.org> (Erişim Tarihi: 15/10/2021).
- Yalçiner, K. (2008). *Uluslararası Finansman*, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Wang, X. (2017). Export Effect of China's Outward FDI: Provincial Panel Data Analysis, *International Business Research*, 10(7), 148-154.
- WTO (Dünya Ticaret Örgütü). (2021). <https://data.wto.org/> (Erişim Tarihi: 15/10/2021).
- Westerlund, J. ve Edgerton, D. L. (2007). A Panel Bootstrap Cointegration Test. *Economics Letters*, 97 (3), 185-190.
- Zhao, L., Liu, Z., Wei, W. ve Andreosso-O'Callaghan, B. (2017). FDI Outflows, Exports and Financial Development, *Journal of Economic Studies*, 44 (6), 987-1002.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Güven, A., Metin, A. (2022). Terörle Mücadele Bağlamında “Kamu Düzeni ve Güvenliği” İlkesi Gereği Yapılan Düzenlemeler/Müdahaleler. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 16-27.

**TERÖRLE MÜCADELE BAĞLAMINDA “KAMU DÜZENİ ve GÜVENLİĞİ” İLKESİ
GEREĞİ YAPILAN DÜZENLEMELER/MÜDAHALELER ***

Doç. Dr. Ahmet GÜVEN**

Aybüke METİN***

ÖZ

Terörle mücadele konusu tüm ülkelerin zaman zaman karşı karşıya kaldığı ciddi bir güvenlik meselesidir. Dünyanın pek çok noktasında terör eylemlerinden bahsetmek mümkündür. 11 Eylül saldırılarından, PKK, DEAŞ, Taliban, Eş Şebab vb. birçok farklı terör örgütünün gerçekleştirdiği eylemlere kadar binlerce insanın hayatını kaybettiği acımasız saldırıları düzenleyen pek çok terör örgütünün varlığı bilinmektedir. Özellikle Türkiye’de terör meselesinin çok daha uzun soluklu ve daha derin etkileri olan bir seyir izlediği bilinmektedir. Bu çerçevede hazırlanan çalışmada Türkiye’nin terörle mücadelesinin kamu düzeni ve güvenliğinin tesisi açısından nasıl bir yol kat ettiği konusu üzerine odaklanmaktadır. Bu kapsamda kamu örgütlerinin gerçekleştirdiği faaliyetler, siyasi, hukuki ve toplumsal açıdan alınan tedbirlerin neler olduğu, özellikle kayyum atamalarıyla kamusal düzenin temininin ne derece mümkün olabileceği konuları çalışmada öncelikle incelenen konular arasında yer almaktadır. Türkiye’nin kararlı bir şekilde gerek yurt içinde gerekse yurt dışında sürdürdüğü, askeri operasyonlarla icra edilen terörle mücadele faaliyetlerinin yanında, ülke içinde terörün finansal ve lojistik kaynaklarının kurutulmasına yönelik çalışmaları, siyasal açıdan kendini siyasi partiler içinde gizleyen kişi ve yapılarla mücadele konusu hem genel siyasette hem de yerel siyasetteki sorunlarla mücadelede devletin rolü ve işlevi üzerinden ele alınması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Terör, Kamu Güvenliği, Kamu Düzeni, Kayyum

JEL Kodları: H19, H75

**REGULATIONS/INTERVENTIONS MADE IN ACCORDANCE WITH THE
PRINCIPLE OF “PUBLIC ORDER AND SECURITY” IN THE CONTEXT OF THE
FIGHTING TERRORISM**

ABSTRACT

The issue of the fight against terrorism is a serious security issue that all countries face from time to time. It is possible to talk about terrorist acts in many parts of the world. From the September 11 attacks, PKK, DAESH, Taliban, Al-Shabab etc. It is known that there are many terrorist organizations that carry out brutal attacks in which thousands of people lost their lives, up to the actions carried out by many different terrorist organizations. It is known that the issue of terrorism, especially in Turkey, has a much longer-lasting and more profound course. The study, prepared in this framework, focuses on how Turkey's fight against terrorism has come a long way in terms of establishing public order and security. In this context, the activities carried out by public organizations, the measures taken in terms of political, legal and social aspects, and the extent to which it is possible to ensure public order, especially with the

* Araştırma Makalesi, (Research Article), Gönderilme Tarihi (Received): 26/10/2021,

Kabul Tarihi (Accepted): 01/03/2022, iThenticate Benzerlik Oranı:%16

** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Tokat / TÜRKİYE, ahmetguvenn@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-5073-6345

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat / TÜRKİYE, aybukmetin@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-0207-5992

appointment of trustees, are among the subjects that are primarily examined in the study. Turkey's efforts to establish the financial and logistic sources of terrorism in the country, in addition to the counter-terrorism activities carried out by military operations, which Turkey pursues resolutely both in the country and abroad, and the issue of combating people and structures that hide themselves in political parties, both in general politics and in general politics. The main purpose of the study is to deal with the role and function of the state in the fight against the problems in local politics.

Keywords: Terrorism, Public security, Public order, Trustee

JEL Codes: H19, H75

1. GİRİŞ

Terör eylemleri her ülkenin karşı karşıya kalabileceği ciddi bir güvenlik sorunudur. Özellikle Türkiye’de bu sorun yıllarca varlığını korumuş, kimi zamanlarda etkisini artırırken zaman zaman da sakin bir seyir izlemiştir. Terörle mücadele konusunda Türkiye’nin kararlı bir duruşa sahip olduğu görülmektedir. Bu duruş çerçevesinde gerek yurt içinde gerekse yurt dışı kaynaklı pek çok askeri operasyonla bu sorunun üzerine gidildiği bilinmektedir. Özellikle yurt içinde terörle mücadele konusunda çok sayıda kurum koordineli bir şekilde çalışırken, yasal ve siyasi açıdan da pek çok adım atıldığı bilinmektedir. Bu süreçte siyasi açıdan teröre destek verdiği düşünülen siyasi partilerin kapatılmasından, siyasi kadroların tutuklanmasına kadar pek çok siyasi ve yargısal adımın atılması yanında terörle mücadele kapsamında çıkarılan yasal düzenlemeler ve kamu düzeniminin teminine yönelik geliştirilen birçok politika hemen hemen tüm hükümetlerin başvurduğu bir araç olmuştur. Askerî açıdan sahada gerçekleştirilen operasyonlar yanında idari olarak birçok örgütün koordineli bir şekilde terörle mücadele konusunda faaliyette olduğu görülmektedir. Bu faaliyetlerin yanı sıra siyasi ve yargısal açıdan da terörle mücadelenin kararlılıkla devam ettirildiği görülmektedir. Özellikle siyasi açıdan siyasete bulaşan ya da siyaseti kendine bir paravan olarak gösteren parti ve kişilerin terörü destekleyici söylemleri hata ve hatta fiili hareket ve davranışlarının hem toplum nezdinde hem de siyasi olarak ciddi bir karşılığı söz konusu olmuştur. Bu karşılık bazen hak mahrumiyeti bazen tutuklama bazen kapatma bazen de yerlerine atanan kayyumlar eliyle faaliyetlerinin devam ettirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada bu noktadan hareketle Türkiye’deki terörle mücadele politikasının kamu düzeninin ve güvenliğinin temini konusunun nasıl ele alındığının bir fotoğrafının ortaya konması amaçlanmaktadır

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kamu Düzeni Kavramı

Kamu düzeni kavramını açıklayabilmemiz için öncelikle düzen kavramına değinmemiz gerekir. TDK’da düzen kavramı “Belli yöntem, ilke ve yasalara göre kurulmuş olan durum, uyum, nizam, sistem” şeklinde tanımlanmıştır (sozluk.gov.tr, 2021). Genel tanımdan anlaşılacağı üzere düzen kavramı ile anlatılmak istenen devam eden bir uyum sürecidir. Bu tanımdan yola çıkarak kamu düzeni kavramına değinmemiz gerekir ise, bu kavramın özü itibariyle hukuksal anlamda bir nitelik taşımadığı için nesnel bir tanımın yapılması oldukça güçtür (Erdem, 2003: 38). Geniş bir yelpazeye sahip olup aynı zamanda soyut bir nitelik taşıyan kamu düzeni kavramı, toplumsal yaşamın çoğu yönünü kapsamaktadır. Bu sebeple kamu düzeni kavramı farklı pek çok sınırlama sebeplerini de içine alacak şekilde, oldukça geniş bir kavram olarak karşımıza çıkar (Uygun, 1992: 125) Anayasa Mahkemesinin tanımına göre kamu düzeni, “Toplumun huzur ve sükutunun sağlanmasını, devletin ve devlet teşkilatının muhafazasını hedef tutan her şeyi ifa ettiği, başka bir deyimle cemiyetin her sahadaki düzeninin temelini teşkil eden kurallar” şeklindedir (Anayasa Mahkemesi Kararı, 1964). Kamu düzeni, toplum düzeninin sağlanması adına, siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda sürekli değişim halinde olan olguların düzenini kamuya yani halka yararlı olacak şekilde düzenlenmesini ifade eder. Aynı zamanda kamu düzeni, herhangi bir ülkedeki halkın bir arada uyum içerisinde yaşamalarını, ayrıca devletin iç ve dış ilişkilerinde güveni, huzuru ve düzeni sağlaması için koyulan kurallar bütünü de ifade etmektedir (www.wikipedia, 2021). Devletin yegâne hedef ve görevlerinden birisi,

yurttaşlarının huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşamasını sağlamaktır. Bu amacın yerine getirilmesi, ancak kamu düzeninin sağlanabilmesi ile mümkündür. Bu sebeple devlet, halkı ve insanları her türlü suç ve zarardan koruyarak, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı bir ortamı sağlamak zorundadır (Gül, 2008: 71-73). Anayasal bir süreci ifade eden kamu düzeni, önemle belirtilmelidir ki, ortaya koyulması gereken, anlık bir olgudan ziyade sürdürülebilmesi ve herhangi bir sebep sonucu bozulması durumunda yeniden onarılabilmesi gereken bir durumdur. Daha açık bir ifade ile kamu düzeni, temel hak ve özgürlüklerin Anayasa’da belirttiği tarzda kullanılabilmesi bir ortamın gerçekleştirilebilmesi ve bu ortamın sürdürülebilmesi gerektirir. Toplumsal düzenin ve toplumsal huzurun bir ifadesi olarak ifade edilen kamu düzeni, aynı zamanda halkın düzenini bozacak etkileri ve durumları yok etmek sorumluluğunu da taşır (Acar, 2018: 670). 1900’lü yıllardaki klasik kamu düzeni anlayışına göre kamu düzeni; “toplumun maddi ve dış düzeni” olarak ikili ayrım şeklinde tanımlanmıştır. Bu açıdan incelendiğinde kamu düzeni kavramı içerisinde “kamu güvenliği”, “kamu huzuru” ve “kamu sağlığı” ilkelerini barındırdığı görülür. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına bu kavramlara kısaca değinilmesi gerekir (Gözler, 2002: 466-467). Kamu huzuru kavramı halkın huzur içinde yaşamasını ifade ederken kamu sağlığı kavramı halkın sağlık açısından içinde bulunduğu durumu ifade etmektedir. Kamu güvenliği kavramı ise çalışmamızın temel konularından birini oluşturduğu için detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.2. Kamu Güvenliği Kavramı

Kamu güvenliği kavramını açıklamak için, kamu düzeni kavramını açıklarken yaptığımız gibi öncelik olarak güvenlik kavramına değinmemiz gerekir. Güvenlik kavramı TDK ’da “Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu” şeklinde ifade edilmiştir (www.sozluk.gov.tr, 2021). Güvenlik olgusunun kavramsal olarak ortaya çıkması, zihni ve psikolojik bir anlam içerisinde ilk olarak Cicero ve Lucretius tarafından kullanılan “securitas” kelimesinin kullanılması ile gerçekleştirilmiş ve birinci yüzyıl itibari ile bu kavram siyasi anlamda kullanılmaya başlanmıştır. On yedinci yüzyıla gelindiğinde ise bu kavram Thomas Hobbes tarafından öne sürülen düşüncelere doğru bir değişim geçirmiş ve günümüzdeki anlamda kullanılmaya başlanmıştır (Brauch, 2008: 10-11). Belirtmelidir ki güvenliğin sağlanamadığı bir yerde toplumu meydana getiren kişilerin olması gerektiği şekilde hayatlarını idame ettirebilmeleri pek mümkün değildir. Güvenlik kavramı yazımda ve günlük hayatta ulusal güvenlik, insani güvenlik, toplumsal güvenlik, kamu güvenliği gibi bir başka kavramlar ile birlikte kullanılmaktadır. Devletler bakımından değerlendirdiğimizde ise güvenlik kavramı, genel anlamda “ulusal güvenlik” veya “kamu güvenliği” kavramlarıyla ifade edilir. Devletin konusu içeriği olan bu iki kavram, yazımda genel olarak eş anlamda kullanılmakla birlikte belirtilmelidir ki bu iki kavram arasında ufak bir anlayış farkı mevcuttur. Devlete dair bir tehlike söz konusu ise ve bu tehlikenin boyutu devletin düzenli askerî birliklerini kullanılma ihtiyacı doğurmuş ise bu durum “ulusal güvenlik” kavramı ile ifade edilir. Ancak devlete dair var olan tehlike bu boyuta varmamış ise ve var olan tehdidin alınacak birtakım önlemlerle önüne geçilebilecek vaziyette ise bu durum “kamu güvenliği” kavramıyla ifade edilir (Özdemir, 2016: 81-84). Kamu güvenliği kavramı daha net bir ifade ile yurttaşların, örgütlerin ve kurumların sağlıklarını ve huzurlarını bozacak herhangi bir tehdide karşı korunmasını sağlayan devletin veya hükümetin uyguladığı işlevlerin bütünüdür (www.wikipedia, 2021). Daha detaylı bir ifade ile kamu güvenliği, yurttaşların yaşama hakkının korunmasının ve bu korunmanın devamlılığının sağlanmasının yanı sıra, sağlanan güvenliğinin devlet tekelinde olmasını ve bu amaçla kamusal alan ile özel alan arasındaki emniyet hizmetlerinin bütünü içerir (Ayhan, 2008: 125-130). Yurttaşlar tarafından mükemmel olarak sunulması beklenen ve devletin var olma nedeni olarak öne sürülen kamu güvenliği, kamu birimlerince yani devlet tarafından sağlandığını belirtmiştik (Dolu vd., 2010: 60-61). Kamu güvenliği kavramının, devletin sunduğu emniyet hizmetlerinin bütünü olarak tanımlanması bizi iç güvenlik kavramına götürür. İç güvenlik kavramı, bir ülkenin sınırları içerisinde oluşabilecek tehdit ve tehlikelerden korumak, öncelikli hedef olarak yurttaşların huzur ve güvenliğinin sağlanmak ve sonrasında devlete ve özel şahıslara ait yapıların her türlü sabote edilmesi ve benzeri tehlikelere karşı

korunması şeklinde tanımlanır (Çınar, 1997: 61). Türkiye gibi terör sorunu olup ve terörle mücadele eden ülkelerin kamu yönetimlerinde kamu güvenliği kavramı, terör faaliyetlerinin yoğun olması sebebi ile terör örgütlerine karşı verilen mücadele sonucu, genel anlamda iç güvenlik kavramı ile eş anlamlı şekilde kullanılmaktadır (Güneş, 2019: 443). 1982 Anayasasının beşinci maddesinde Devletin temel amaç ve görevleri, “Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır” şeklinde tanımlanmıştır (T.C Anayasası, 1982). Bu madde kamu güvenliğinden devletin sorumlu olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu’nda “milli/ulusal güvenlik” şu şekilde tanımlanması “Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanması” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın beşinci maddesini desteklemektedir (Milli Güvenlik Kurulu Kanunu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, 1983).

2.3. Terör ve Terörizm Kavramları

Terör kelimesi Fransızca ‘terreur’ kelimesinden dilimize geçmiştir ve Türkçe karşılığı olarak “yıldırı” anlamına gelmektedir (www.sozluk.gov, 2021). Fransızcadan dilimize geçen bu kelime, bugünkü anlamı ile ilk defa Fransızlar tarafından kullanılmıştır. Terör kelimesi ilk aşamada Fransız Devrimi’nin gerçekleştiği süreçte demokrasi ve eşitliği sağlamak amacı ile her türlü baskı ve şiddetin uygulanmasını gerekli olduğunu düşünen “Jakoben” olarak adlandırılan grubu tanımlamak için kullanılmıştır. Terör genel anlamda her türlü şiddet hareketlerini içermek ile birlikte, örgütlü ve kuralsız şiddet hareketleri olarak tanımlanabilir. Terör öncelik olarak insanların yaşam hakkı olmak üzere, temel hakların ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yönelik şiddet eylemlerini içerisinde barındırır. Terör, kaos ve kargaşadan beslenen, hak ve özgürlükleri katiyen dikkate almayan, belli bir amaç ve ideal doğrultusunda yürütülen, kanun dışı hareketler, bireye ve bireyin ve bireyin mallarına yönelik sistemli veya sistemsiz tüm hareketlerin bir bütünü olarak tanımlanır (Parlak 2011: 764-765). Terörizm ise terör yöntemlerinin siyasi bir amaç güderek, örgütlenmiş ve sistematik bir şekilde, devamlı bir biçimde kullandığı bir strateji şeklindedir ve terör kavramının kendisini de içinde barındırmaktadır. Terör kavramı, dehşet ve korkuyu ifade ederken, terörizm kavramı, terör kavramına süreklilik ve siyasi içerik eklenmiş halidir. Bu noktadan hareketle terörizm, savaş ve diplomasi ile ulaşılmaması imkânsız olan hedeflere ulaşabilmek adına korkutma ve yıldırma gibi araçlarının tercih edilmesi ve bunun bir teori, felsefe ve ideoloji temeline dayatılması şartı ile siyasi amaçlar yönünde terör ve şiddetin sistematik ve planlanmış bir biçimde kullanılmasıdır (Gençtürk, 2012: 3). Terörizm kavramının literatürde kabul edildiği şekli ile içerisinde üç tane unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar şu şekilde sıralanmıştır; şiddet içeren eylemler, bu eylemler sırasında sivil asker ayrımı yapılmadan tüm kişilere yönelik olması ve yapılan bu eylemlerin politik bir amaç içermesidir. Bu açıdan baktığımızda bir eylemin terörist eylem olduğunu söyleyebilmemiz için öncelikle belirli bir grup tarafından ve belirli bir amaca yönelik bir plan ve program çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Belirttiğimiz bu üç unsurun bulunmadığı veyahut bunların dışında gerçekleştirilen eylemler bir terör eylemi sayılmamak ile birlikte terörizm kavramı içerisinde de kabul edilemez. Önemle belirtilmelidir ki terörizmin dolaylı olarak terör eylemlerinde dikkate alınan temel düşüncenin siyasi, askeri, dini veya ideolojik bir boyut taşıması terör eylemine suç niteliği kazandırmamaktadır; terör eylemine suç niteliği kazandıran temel nokta ancak ve ancak bu düşünceler doğrultusunda, şiddet eylemine başvurmadır (Karaarslan, 2014: 317). Belirtilmelidir ki Terörizm sorunu dünyanın farklı yerlerinde görülmektedir ve bu sorun özellikle Soğuk Savaş döneminden itibaren daha yoğun bir şekilde etkisini göstermektedir. Günümüz itibari ile terör hala çok ciddi bir sorun teşkil etmektedir ve dünya barışını tehdit etmektedir. Terörizm sadece ulusal düzeyde değil aynı zamanda uluslararası düzeyde de etkileri

vardır. Terörizmin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde güvenlik için büyük bir tehdit oluşturduğu tüm dünya devletleri tarafından kabul edilmektedir. Pek çok ülke terör sorunuyla karşı karşıya kalmış ve farklı ideolojilere sahip bu terör örgütleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır (Gürel, 2015: 15). Terörle mücadele devletin bir görevi olması açısından kamu yönetimini de yakından ilgilendirmektedir.

3. TERÖRLE MÜCADELEDE KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİĞİNİN TEMİNİ

Halkın güvenliğini sağlama ve kamu düzenini koruma amaçlarını barındıran devlet, güç kullanma tekeli elinde bulundurur ve bu hususta kendisine karşı herhangi bir kurumun kişinin veya gücün oluşmasına izin vermez. Devletin bu büyük bir yetkiyi elinde bulundurması ve bireylerin bu duruma razı olmaları, önemli ölçüde bireylerin güvenliklerinin sağlanması isteginden kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda, toplum halinde birlikte yaşayan bireylerin, afaki bir durum olmadığı müddetçe, tüm bireylerin uyması gereken kuralların bütünü ifade eden düzen içinde yaşamaları devletin sorumluluğu ve görevi altındadır (Beriş, 2015:2). Terörle Mücadele Kanunu'nun birinci maddesinde terör; “cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasa’da belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti’nin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemler” şeklinde tanımlanmıştır (Terörle Mücadele Kanunu, 1991) Terörle mücadele etmek her devlet için zorlu ve meşakkatli bir görevdir. İç ve dış sebeplerin yoğunluğu ve karmaşıklığı iç politika açısından konuyu oldukça yüksek hassasiyetli ve dikkatli davranılması gereken bir hale getirmektedir (Ceylan, 2012: 309). Terörden kaynaklanan sorunlar bireyin iradesiyle gerçekleştirildiği ve direkt sivil yurttaşlar ile başta güvenlik birimleri olmak üzere kamu çalışanını hedeflediği için kamu yönetimi bakımından önem arz eden bir kriz türüdür. Yurttaşlar üzerinde bıraktığı kötü etkileri de kamu yönetimi açısından önemli olup ele alınması ve çözülmesi gereken diğer bir sorundur (Akcanbaş, 2010: 56). Kamu güvenliğinin sağlanması, ancak bazı tedbirlerin alınması ve alınan bu tedbirlerin düzenli ve devamlı bir şekilde takip ve kontrolünün sağlanması ile mümkündür. Alınacak tedbirlerin seviyesi, tehdidin durumuna ve şiddetine göre değişmelidir. Alınacak tedbirler açısından en önemli nokta, alınacak tedbirlerin devlet ve halkın bütünlüğüne yönelik tedbirler olmasıdır (Acar, 2019 :18). Genel anlamda devletin idari boyutunu karşılayan kamu yönetimi, terörle mücadele konusunda önemli bir konumdadır. Bunun temel nedeni ise özellikle kamu düzeni ilkesinin kamu yönetiminin kapsamı ve sorumluluğu içerisinde olmasıdır. Terörle mücadele bu ilkelerin sağlıklı bir şekilde uygulanabilirliği noktasında önem teşkil etmektedir.

4. DEVLETİN TERÖRLE MÜCADELE BAĞLAMINDA KAMU DÜZENİNİN TEMİNİNDE ORTAYA KOYDUĞU KURUMLAR VE FAALİYETLER

Türkiye’de terör ile erken bir zaman diliminde tanışmış olup Türkiye’deki terör faaliyetleri 1960’lı yıllardan itibaren çok çeşitli ve farklı biçimlerde gelişmiş ve 1980’lerden itibaren ise terörizm PKK (Partiya Karkerên Kurdistan/Kürdistan İşçi Partisi) özdeşleşmiştir denebilir (Taş, 2014: 2). Türkiye’de yaşanan terör olayları her ne kadar PKK örgütü ile özdeşleşmiş olsa da bu olaylar kendi içinde farklılık göstermektedir. Farklı bir örgüt olan El Kaide gibi kaynakları dıştan temin eden örgütlerin faaliyetleri de Türk vatandaşına ve devlete maddi ve manevi boyutta önemli derecede zarar vermektedir. Türkiye’nin son yıllarda terörle mücadele yöntemi “terör örgütünün yalnızlaştırılması stratejisi” olarak belirlenmiş ve bu stratejinin seçilmesindeki temel amaç bir an önce terör kaynaklarının kısıtlanması ile birlikte terörü olabildiğince hızlı bir şekilde yok etmek olmuştur (Duran, 2018: 10). Kamu düzeni ve güvenliğinden sorumlu olan devlete terörden kaynaklanan krizlerin fazlalığı sebebi ile Türkiye’de İçişleri Bakanlığına ve Genel Kurmay Başkanlığı’na önemli görevler düşmektedir. Türkiye’de terörden kaynaklanan krizlerin çok fazla bir şekilde yaşanmasına karşın mevzuatta bu krizlere karşı özel bir yapılanma

görülmemek ile birlikte uygulama aşamasında devletin güvenlik güçleri ve istihbarat birimlerinin bu tür olaylarda faal bir biçimde müdahalede buldukları görülmektedir. Bu faaliyetlerde görevli olan kamu kuruluşları içerisinde AFAD, İçişleri Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve Polis Teşkilatı mevcuttur (Akdeniz ve Yılmaz, 2016: 345-351). Bu birimlerden terörle mücadele kapsamındaki faaliyetler kırsal kesimde TSK tarafından sağlanırken şehirde Polis Teşkilatı tarafından yürütülmektedir (Ceylan, 2012: 317). Yirmi birinci yüzyılın başlaması ile birlikte kamu yönetiminde farklı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Kamu yönetiminde demokratik yaklaşımların temel alınması gerektiğini söyleyen bu anlayış, “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı” olarak literatürde yerini almıştır. Kamu yönetiminde demokratik değişim ve dönüşümü temel alan bu yeni yaklaşım, hükümetlerin güvenlik politikalarını da tekrardan gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu değişimin sonucunda, özellikle kolluk faaliyetlerinde vatandaşa daha yakın ve daha saydam uygulamalar kullanılmaya başlanmıştır. Aynı amaç ile birlikte yurttaşların güvenlik güçleri ile olan münasebetlerinin geliştirilmesi ile birlikte Toplum Destekli Polis uygulaması dünyanın pek çok yerinde yürürlüğe girmiştir. Bu uygulama ile birlikte vatandaşın kendi güvenliğini ilgilendiren faaliyetlere katılması, vatandaşın taleplerinin güvenlik kuvvetlerine daha kolay ve hızlı bir şekilde iletilmesi sağlanmıştır (Akdoğan, 2014: 359). Bu yeni yaklaşım bağlamında incelendiğinde şehirlerde terörle mücadeleyi yürüten Türk Polis Teşkilatı’nın görevleri şu şekilde sıralanabilir: terör örgütlerinin parasal anlamdaki kaynaklarını ve rezervlerini yok etmek, insan kaynaklı istihbaratın doğruluğundan emin olmak, şehir merkezinde ortaya çıkan terör faaliyetlerine müdahale etmek, terör örgütlerinden kaynaklanan kaçakçılık olaylarını ortadan kaldırmak ve özel harekât birlikleri ile kırsal kesimde Jandarma birlikleri ile beraber operasyonlara katılmaktır (Ceylan, 2012: 318-319). Belirtmelidir ki kamu düzeni ve güvenliğini sağlamada ve terör eylemlerinin engellenmesinde polisiye tedbirler ve kısıtlamalar tek başına yeterli olamamaktadır. Bu sebeple bu tür zamanlarda güvenlik politikaları toplum desteğini almaya yönelik sosyo-ekonomik politikalarla desteklenmesi gerekirken aynı zamanda bahsi edilen tedbirlerin demokrasi olgusuna zarar vermemesi konusuna dikkat edilmesi gerekmektedir (Güler, ve Yılmaz, 2019: 132). Bu bağlamda Türkiye’de terör ile mücadelede terörizmi engellemek adına Millî Savunma Bakanlığı’nda özel bir birim kurulmuş, Emniyet Genel Müdürlüğü’nde de Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı oluşturulmuştur. Kamu yönetiminin idari boyutunda ise terörle mücadele kapsamında kayyum atamaları gerçekleştirilmiştir. Kamu düzeni ve güvenliğini sağlamak adına kurulan iki kuruluş ve kayyum ataması kararı çalışmamız açısından önem arz etmesi nedeni ile ayrı ayrı incelenecektir.

4.1 Millî Savunma Bakanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi

Terör örgütleri geçmiş zamanda yalnızca var oldukları ülkelerde faaliyet gösterebilen gruplar halinde iken günümüzde uluslararası düzeyde faaliyet yürütebilen karışık ve hızlı adapte olabilen örgütler haline gelmişlerdir. Bu nedenle, teröre karşı verimli bir mücadele için neredeyse tüm devletlerin iş birliği içerisinde olmaları gerekmektedir (Şahin, 2014: 69). Bu bakımdan Özellikle 11 Eylül saldırıları sonucu ile birlikte terörizmle mücadele konusu, diğer ülkeler ve uluslararası organizasyonlar gibi NATO’nun da dikkatini çekmiştir. Soğuk savaşın bitmesiyle beraber yeni güvenlik anlayışına kendisini hazırlayarak varlığını sürdüren NATO, terörizmle mücadele konusunda askeri ve politik açıdan bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bunun sonucunda durağan askeri yapısından dinamik ve mobil bir yapıya geçmiş, ardından yeni oluşturduğu bu askeri yapılanmayı destekleyecek politik bir yapı oluşturmuştur. Bu değişimin sonucunda NATO terörizmle mücadelede daha etkin hale gelmeye başlamıştır (Saraçoğlu, 2015: 2). Türkiye’nin niyet beyanı ile 2005’te kurulan Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi (TMMM) NATO’ya ve özellikle bahsettiğimiz NATO’nun dönüşüm sürecine, uzmanlık ve tecrübe katan ulusal düzeyde veya çok uluslu bir yapı olarak kurulmuş bir merkezdir. Terörle mücadele mükemmeliyet merkezinin temel görevi, gelecekte olabilecek güvenlik eksikliklerini gidermek amacıyla, NATO ve NATO’ya üye ülkelerde gerekli görülen değişimi sağlamak için, terörizm ve terörle mücadele konusunda elde edilen büyük ölçekli bilgiler doğrultusunda, önem arz eden kararların alınmasını sağlamaktır. Terörizmle mücadele

Mükemmeliyet merkezi, kendi imkânları dahilinde; NATO'nun sahip olduğu imkanlar, kuvvetler ve yetenekleri ile etkin bir şekilde karşılıklı olarak çalışabilirliği geliştirme açısından, ülkeler tarafından talep edildiğinde, Sponsor Ülkeleri, diğer NATO-Müşterilerini, Ortaklık Ülkelerini destekler (www.tmmm.tsk.tr, 2021). Türkiye'nin NATO'dan böyle bir talepte bulunması, kamu düzeni ve kamu güvenliği ilkeleri gereği olarak devletin terörle mücadelede etkin çözüm arayışı içerisinde olduğunu göstermektedir.

4.2 Emniyet Genel Müdürlüğü Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı

Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığının tarihi, 1924 yılında kurulan Emniyet Umumiye Müdür Muaviniğine bağlı bir şekilde devletin genel bekasına karşı yapılabilecek her türlü tehdit ve yıkıcı unsurlarla mücadeleyi yürütmek amacı ile kurulmuş olan birinci şube ile başlamaktadır. Aradan geçen uzun yıllar sonrasında 1970'li yılların başından itibaren terörün silahlı eylemlere dönüşmesi ve yoğunlaşması üzerine, terörle mücadelenin etkin bir biçimde devam ettirilebilmesi ve koordinasyonun sağlıklı bir şekilde sağlanması amacı ile, Güvenlik Dairesi Başkanlığı bünyesinde bulunan Yıkıcı Faaliyetler Şubesi, Güvenlik Dairesi Başkanlığından ayrılarak 1986 tarihli Bakan onayı ile "Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı" ismi ile yeni bir oluşuma dönüştürülmüştür (Akdeniz ve Yılmaz, 2016: 353). Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığının görevleri; devletin güvenliğine, kamu düzenine ve vatandaşın güven ve huzuruna karşı gerçekleştirilen olası her türlü terör eylemlerini ve bu eylemleri yürüten şahısları ve yapılanmaları ortaya çıkarmak, bu yapılanmaları etkisiz hale getirmek amacıyla olası tedbirleri almak, terörle ilgili her konuda araştırma ve değerlendirme yapmak, Türkiye'deki her ille ilgili terörle mücadele faaliyetlerinin nasıl olacağını tasarlamak ve bu faaliyetleri düzenlemek, yönlendirmek ve gerekli görüldüğünde bizzat katılıp yardımcı olmak şeklinde sıralanabilir (www.egm.gov.tr, 2021). Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığının varlığı, kamu düzeni ve güvenliği ilkelerinin sürdürülebilirliği açısından oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Bunun nedeni, terör faaliyetlerinin var olduğu sürece kamu düzeni ve güvenliği ilkesinin olması gerektiği şekilde uygulanamayacak olmasıdır. Konumuz çerçevesinde incelediğimizde bu kurumun amacı ve görevleri doğrultusunda varlığı kamu yönetimi ve ilkelerin işlerlik kazanabilmesini sağlaması açısından kilit taşı görevi gördüğü söylenebilir.

4.3 Belediyelerde Kayyum Uygulaması

Kökene Arapça olan kayyum kelimesi TDK 'da "Belli bir malın yönetilmesi veya belli bir işin yapılması için görevlendirilen kimse" şeklinde tanımlanmıştır (www.sozluk.gov, 2021). Tarihinin Roma hukukuna kadar dayandığı bilinen kayyum kelimesi Roma'da kişilerin yararı amacı ile onların mallarını veya eşyalarını yönetmek veyahut bu yönetimi gerçekleştirmek adına görevlendirilmiş kişileri ifade etmek için kullanılmıştır. Roma döneminde belirtildiği üzere kayyum atamasının yapılmasının altında yatan sebep, kişilerin malvarlıklarının herhangi bir nedenle zarara uğramasını engellemektir (Ceylan, 2004: 221). Kayyum Türk Medeni Kanunu'nda, kısaca belirli görevleri yapmak için veya malvarlığını idare etmek ve yönetmek amacıyla atanan kişiler olarak tanımlanmak ile birlikte, detaylı olarak kayyum yasada açıklanan şekliyle, esas hak sahibinin yetersiz kalması durumunda ya da hak sahibinin haklarını kullanmasına engel teşkil edecek sebeplerin olması ihtimalinde, esas hak sahibi adına temsilcilik ederek, istenilen işi yapmak ve ya bir malı yönetmek için atanan şahıs biçiminde tanımlanmaktadır (Gürbüz, 2019: 42). Bilindiği üzere Türkiye otuz yılı geçkin bir zamandır PKK terör örgütü ile mücadelesini sürdürmektedir. Türkiye bu süreç içerisinde PKK terör örgütü ile farklı farklı mücadele yöntemleri denemiş, PKK terör örgütünün tek yanlı ateşkes ilan ettiği dönemlerde ise barışın kalıcı ve sağlam olması amacı ile terörle mücadele operasyonlarını azaltmıştır (Alptekin ve İlhan, 2018: 13). Bu anlayış sonucunda 2012 yılının sonlarına doğru halk tarafından "Çözüm Süreci" olarak adlandırılan "Milli Birlik ve Kardeşlik" süreci resmi olarak başlatılmıştır. Fakat bu durum, PKK' terör örgütünün 22 Temmuz 2015 tarihinde Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde iki polisi öldürmesi ile birlikte sona ermiştir. Gerçekleştirilen bu saldırının devamında gösterilen şiddetin seviyesi hızlı ve sert bir şekilde artış göstermiştir (Köse, 2017: 18). PKK'nın yoğunlaştığı bu saldırılara DBP'li çok sayıda il

ve ilçe belediyesinden destek gelmesi ile birlikte bahsedilen bu belediyelerden sıralı bir şekilde “öz yönetim ilanları” gelmiştir. İlk, Şırnak Belediyesi 10 Ağustos 2015’te öz yönetim ilan etmesinin hemen ardından başka birçok belediyeden sebepsiz bir şekilde öz yönetim ilanları gelmiştir (Alptekin ve İlhan, 2018: 15). Yaşanan bu son olayın önceki yaşanan olaylardan farkı, PKK terör örgütünün DBP’li belediyelerin kaynaklarını kendi terör faaliyetleri ve eylemleri için kullanmasıdır. Yaşanan bu son olay ile birlikte, durumun terörle mücadele kapsamında ihmal edilmemesi gereken bir düzeyde olduğunu gözler önüne sermiştir (Alptekin ve İlhan, 2018: 7). Öz yönetim ilan eden belediyelerin seçim sistemi ile göreve gelmelerine rağmen, değinildiği üzere PKK terör örgütünün etkisi altında kalmaları ile birlikte, yurttaşların oylarını, vergilerini ve demokrasinin temel ilkelerini istismar etmesi, milli birlik ve bütünlüğü tehdit edecek düzeyde ayrı bir siyasal ve hukuksal bir yapı oluşturmayı amaçladıklarının anlaşılmasının beraberinde. 1 Eylül 2016 tarihli ve 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede (KHK) yer alan hükümler baz alınarak tespit edilen bu belediyelere kayyum ataması uygulaması ilk kez başlatılmıştır (Güler ve Yılmaz, 2019: 129).

1 Eylül 2016 tarihli ve 674 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin 38, 39 ve 40. maddelerde belirtilen düzenlemelere göre, 3/7/2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 45 ve 57. maddelerine aşağıda yer alan maddeler eklenerek değişikliğe gidilmiştir (www.resmigazete.gov.tr,2021).

3/7/2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanununun 45 inci maddesine birinci fıkrasından sonra gelmek üzere ; “Ancak, belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması veya başkanlık sıfatı veya meclis üyeliğinin sona ermesi hallerinde 46 ncı maddedeki makamlarca belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesi görevlendirilir...”(38.md.), yine “Ancak belediye veya bağlı idarelerde; hizmetlerin aksatılmasının terör veya şiddet olaylarıyla mücadeleyi olumsuz etkilediğinin veya etkileyeceğinin valilik tarafından belirlenmesi halinde, valilik söz konusu hizmeti Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı, il özel idaresi veya kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla yapar veya yaptırır...” davamın da “Belediye ve bağlı idare imkânlarının terör veya şiddet olaylarına dolaylı ya da doğrudan destek sağlamak amacıyla kullanıldığının valilik tarafından belirlenmesi durumunda, terör ve şiddet olaylarına destek olmak amacıyla kullanılan belediye veya bağlı idare taşınırlarına mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından el konulur. Bu fıkra kapsamında sorumluluğu tespit edilen belediye veya bağlı idare personelinin vali veya kaymakam tarafından görevden uzaklaştırılması halinde göreve iade işlemi ancak uzaklaştırma işlemi yapan makam tarafından yapılır.” (39.md). Son olarak “Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları kapsamında haklarında yürütülen soruşturma veya kovuşturma nedeniyle görevden uzaklaştırılan belediye başkanı, başkan vekili ve meclis üyelerinin yerine 45 inci maddenin birinci fıkrasının (b) bendine göre işlem yapılmış olsa bile onbeş gün içerisinde 46 ncı maddedeki yetkili makamlarca 45 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen usule göre görevlendirme yapılır.” (40.md.) hükümleri getirilmiştir.

Bu hükümlere göre de İlk olarak Diyarbakır’ın Sur ve Silvan ilçelerinde “öz yönetim” ilan etmeleri sonucunda Sur Belediye Başkanı Seyid Narin ile Silvan Belediye Başkanı Yüksel Bodakçı hakkında dava açılmış ve ilk kez Kayyum atamaları bu belediyelere 8 Eylül 2016 tarihinde valilik tarafından gerçekleştirilen görevlendirmelerle yapılmıştır (Anadolu Ajansı, 2016, 8 Eylül). Bu gelişmenin ardından İçişleri Bakanlığı, PKK-KCK ve FETÖ gibi terör örgütlerine yardım ve yataklık etmekten, bahsedilen belediyelerin başkanları hakkında yürütülen soruşturmalar neticesinde 28 tane belediye başkanı görevinden alması ile birlikte görevden alınan kişilerin yerine Kanun Hükmünde Kararnamenin gereği olarak 28 kişiyi kayyum olarak atamıştır. İçişleri Bakanlığı bunun gerekçesini şu şekilde açıklamıştır; "Demokrasi ve hukuk devleti anlayışında millet iradesinin yerel yönetimlere yansması esastır. Ancak belediyeler; vatandaşımızın kullandığı oyu, verdiği vergileri ve demokrasinin sunduğu iklimi istismar ederek

ülkemizin birlik ve bütünlüğüne kasteden terör örgütlerinin etkisi altına giriyorsa, milli iradeyi gasp edenlere karşı tedbir almak devletin asli görevidir. Vatandaşlarımızın verdiği vergilerle oluşan kaynaklar ve verdiği oyla oluşan siyasi irade, terör örgütlerine devşirilemez." (NTV, 2016, 11 Eylül). Belediyelere kayyum atanması süreci ve bu gerçekleştirilen atamaların amacından bahsedildiği üzere esas vurgu olan terörle mücadele devletin farklı bölgelerinde yapılan kayyum atamalarının çoğunluğunun terör olaylarının daha fazla yaşandığı Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde bulunan illerde uygulanmasına sebep vermiştir. Bunun sonucunda Adıyaman, Ağrı, Batman, Bitlis Diyarbakır, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Tunceli ve Van'ın aralarında bulunduğu Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu illerine toplamda 96 tane kayyum ataması gerçekleştirilmiştir. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde bulunan belediyelere gerçekleştirilen kayyum atamalarının birçoğunda, kayyumluk mertebesi merkezi yönetimdeki temsilci idarecileri vali, vali yardımcısı ve kaymakamlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Durumun böyle olmasının temel nedeni devletin yerel yönetimler üzerindeki idari vesayet yetkisi, aracılığı ile daha sağlam önlemler alınabilmesini sağlamaktır (Erdem ve Kavanoz, 2020: 164-165).

Günümüzde uygulanmaya devam eden kayyum atamaları, terörle mücadele kapsamında hala Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu illerinde çoğunluk göstermektedir.

Tablo 1. 31 Mart 2019 Sonrası Kayyum Atanan Belediyeler

İl	Belediye	Kayyum Atanan Yıllar
Diyarbakır	Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi	2016-2019
Diyarbakır	Kayapınar Büyükşehir İlçe Belediyesi	2016-2019
Diyarbakır	Yenişehir Büyükşehir İlçe Belediyesi	2016-2019
Diyarbakır	Kulp Büyükşehir İlçe Belediyesi	2017-2019
Diyarbakır	Bismil Büyükşehir İlçe Belediyesi	2017-2019
Diyarbakır	Koca şehir Büyükşehir İlçe Belediyesi	2017-2019
Erzurum	Karayazı Büyükşehir İlçe Belediyesi	2016-2019
Hakkâri	Hakkâri İl Belediyesi	2016-2019
Hakkâri	Yüksekova İlçe Belediyesi	2016-2019
Mardin	Nusaybin Büyükşehir İlçe Belediyesi	2016-2019
Mardin	Mardin Büyükşehir Belediyesi	2016-2019
Mardin	Kızıltepe Büyükşehir İlçe Belediyesi	2016-2019
Mardin	Savur Büyükşehir İlçe Belediyesi	2017-2019
Mardin	Derik Büyükşehir İlçe Belediyesi	2016-2019
Mardin	Mazıdağı Büyükşehir İlçe Belediyesi	2016-2019
Şırnak	Cizre İlçe Belediyesi	2016-2019
Şırnak	İdil İlçe Belediyesi	2016-2019
Tunceli	Akpazar Belde Belediyesi	2016-2019
Van	Özalp Büyükşehir İlçe Belediyesi	2016-2019
Van	Edremit Büyükşehir İlçe Belediyesi	2016-2019
Van	Van Büyükşehir Belediyesi	2016-2019
Van	Saray Büyükşehir İlçe Belediyesi	2019
Van	Çaldıran Büyükşehir İlçe Belediyesi	2019

Kaynak: (Erdem ve Kavanoz, 2020:167).

Kayyum atamalarının terör ve terörle mücadelede konusunda en önemli işlevi; direkt olarak örgüt ağını işlevsiz hale getirmesinin yanı sıra, bireyleri örgüte yaklaştıran sosyal, ekonomik, kültürel, vb. daha kapalı ve dolaylı sebepleri yok etme doğrultusunda olmuştur. Bu amaçla halka daha etkin ve verimli bir hizmet sunabilmenin yanı sıra sosyalleşme ortamı sağlama yoluyla bölgede yaşayan halkın sosyal ve ekonomik düzeyi geliştirilmeye çalışılmıştır (Alptekin ve İlhan, 2018: 110). Kayyum ataması uygulaması başlangıç seviyesindeki temel amacı daha

çok kamuya ait ve yerel yönetimlere ait kaynakların terör örgütlerine finanse edilmesini engelleyecek şekilde bir tedbir olarak düşünülmüşse de sonrasında bu uygulama, bahsettiğimiz yapıcı nitelikteki hizmet politikasının vazgeçilemez uygulamalarından birisi haline dönüşmüştür (Güler ve Yılmaz, 2019: 134). Kayyum atamaları, terörle mücadele kapsamında kendisini iki farklı analiz düzleminde gerçekleştirmektedir. Bu düzlemler organizasyonel ve toplumsal analiz düzlemleri olarak adlandırılır. Organizasyonel düzlemde kayyum atamaları ile birlikte PKK terör örgütünün yapısı dolaysız bir şekilde yani doğrudan hedef alınmıştır. PKK terör örgütünü doğrudan hedef alan bahsettiğimiz bu ilk işlev askeri operasyonlar, polis operasyonları ve adli kovuşturmalar, yürütülen terörle mücadele süreciyle aynı hedefi ve amacı paylaşmaktadır. İkinci düzlemi oluşturan toplumsal analiz düzlemi ise kayyum atamalarının PKK terör örgütünü dolaylı olarak hedef alan düzlemi ifade eder. Toplumsal düzlemde ki temel amaç terör bölgesinde bilhassa DBP'li belediyelerin sınırları içerisinde yaşayan toplumun refahını sağlamaktır. Bu doğrultuda bireyleri radikalleşme, terör örgütüne destek sağlama ve katılmaya iten etkenleri ortadan kaldırılmaya çalışılmak, bu uygulamanın en temel görevlerindedir. Bu nedenle ikinci düzlemde öncelik, bölgedeki ekonomik sıkıntıların bakanlıkların ve belediyelerin iş birliği ile ortadan kaldırılması, terör örgütünün kontrol altında tuttuğu yerlere alternatif olarak sosyalleşme ve mobilizasyon kanalları oluşturulmak Kayyum atanmış belediyelerin asli görevlerini oluşturmaktadır (Alptekin ve İlhan, 2018: 25-26).

5. SONUÇ

Terör Türkiye'nin öncelikli sorunlarından birisidir. Son yıllarda gerçekleştirilen etkin politikalarla etkisi bir nebze azalmış gözükse de varlığını maalesef halen devam ettirmektedir. Hükümetlerin aldığı tedbirler kapsamında ülke içinde ve ülke dışındaki askeri operasyonlar yanında siyasi ve hukuki olarak alınan tedbirlerin de burada önemli bir rolü olmuştur. Özellikle idari olarak yapılan faaliyetler yanında teröre destek veren iç oluşumların engellenmesi bu kapsamda üzerinde dikkatle durulan bir konudur. Siyasal kanallarla yönetime gelen ve daha sonra teröre finansal ve bireysel destek veren bu oluşumların temizlenmesi terör sorununun çözümünde oldukça önemli görülmektedir. İç siyasetin temel konusu olan bu kişi ve yapıların hukuki çerçevede terörden uzaklaştırılması beraberinde seçilmiş kişilerin yerine atamayla görevlendirilen kayyumların meşruluğunu tartışmalı bir hale getirse de toplum tarafından seçilmelerine rağmen görevlerine hizmet etmeyerek terör eylemlerini destekleyen bu kişi ve yapılara maddi ve manevi katkı sunan oluşumlarda görev alan ve içinde buldukları pozisyonu bu amaç kapsamında kullanan kişi ve kurumların hukuki olarak görevden el çektilerini yerlerine atamayla kayyumların göreve getirilmeleri terörle mücadelede önemli bir adım olmuştur. Bu durum terörle mücadelede etkin bir politika olarak görülürken beraberinde bölge de yaşayan insanların devletin imkanlarının daha etkin ve halkın beklentilerine uygun bir şekilde kullanımına verdiği katkıdan dolayı destek de görmektedir. Başta birçok belediye olmak üzere kayyum atamaları sonucu belediye sınırlarında yaşayan halkın yerel ihtiyaçlarının daha somut ve istenildiği gibi karşılandığı yönünde hem halkın bu yöndeki görüşleri hem de basına yansıyan hizmetlerin içeriği yapılan bu atamaların işlevsel olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2018). "Kamu Güvenliğinin Sağlanmasında Weberyen Bürokrasi Ve Hiyerarşi Kavramı", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14 (3), S:667-684.
- Acar, H. (2019). *Kamu Güvenliği Politikaları: Yerelden Özele*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Akcanbaş, M. (2010). *Afette Kurban Psikolojisi*, Akut Kitaplığı.
- Akdoğan, H. (2014). "Yeni Kamu Hizmeti Anlayışının Güvenlik Yönetiminde Uygulama Alanları", *Türk İdare Dergisi*, (478), S: 359-380.

- Alptekin, H. ve İlhan, B. (2018). Kayyum Atanan Belediyelerin Pkk Terörü İle Mücadeledeki Rolü, Seta Yayınları, Ankara.
- Anadolu Ajansı, (08.09.2016), “Sur ve Silvan Belediyelerine Kayyum Atandı”, <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/sur-ve-silvan-belediyelerine-kayyum-atandi/643254#>, Et:30.07.2021
- Anayasa Mahkemesi Kararı, (1964) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11685.pdf> Et:04.08.2021
- Ayhan, U. (2008). Metropol Alanlarda Kamu Güvenliği, Kripto Kitaplar, Ankara.
- Beriş, H. E. (2015). “Kamu Düzeni, Güvenlik Ve Demokratikleşme”, Güvenlik Çalışmaları Dergisi,17(1), S: 1- 18.
- Brauch, H. G. (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, Uluslararası İlişkiler, 5, (18), S: 1-47.
- Ceylan A. K. (2012). Hiç Konuşulmayanlar Konuşuluyor; Mücadele Edenlerin Dilinden Terör, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, S. G. (2004). “Roma Hukuku’nda Kayyım (Cura) Müessesesine Genel Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (53), S:221-230.
- Çınar, B. (1997). Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör, Sam Yayınları, Ankara.
- Dolu, O., Uludağ, Ş. ve Doğutaş, C. (2010). “Suç Korkusu: Nedenleri, Sonuçları ve Güvenlik Politikaları İlişkisi”, A.Ü. SBF Dergisi, 65 (01).
- Duran, B. (2018). Takdim, Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri: Ira, Eta, Tamil Kaplanları ve Pkk İçinde, Strateji Araştırmaları Serisi 5, Seta
- Erdem, H. (2003). “TCK'nın 312. Maddesinin Koruduğu Hukuksal Değerin Kısa Bir Analizi: Türk Devlet Düzeni ve Demokratik Kamu Düzeni” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 52 (1), S:37-62.
- Erdem, N. ve Kavanoz Ersavaş, S. (2020). “Türkiye’de Belediyelere Yapılan Kayyım Atamalarına İlişkin Bir Değerlendirme”, Ombudsman Akademik, 6 (12), S:155-179
- Gençtürk, T. (2012). “Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar”, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Gözler, K. (2002). İdare Hukuk Dersleri, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Gül, S. (2008). “Kamu Yönetiminde Güvenlik Hizmetlerinde Hesap Verilebilirlik” Polis Bilimleri Dergisi, 10(4) S:71-94.
- Güler, T. ve Yılmaz, A. (2019). “Bir Terörle Mücadele Stratejisi Olarak Belediyelerde Kayyum Uygulaması” Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (4), S:129-141.
- Güneş, M. (2019). “Kamu Özgürlüklerinin Sınırlandırılmasında Kamu Güvenliği Gereğinin Hukukiliği”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 27 (3), 435-457.
- Gürbüz, C. (2019). “Demokrasi Açısından Türkiye’de Kayyum Uygulaması” Gaziantep Üniversitesi İİBF Dergisi, 1 (2), 36-52.
- Gürel, S. (2015). “Terör ve Terör Örgütlerinin Finans Kaynakları”, Uluslararası Yönetim Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (4), 15-27.
- <https://sozluk.gov.tr/> Et:13.04.2021
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Kamu_D%C3%Bczeni Et:11.04.2021

- <https://www.egm.gov.tr/tem/bof> Et:25.06.2021
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901M2-2.htm> Et:28.09.2021
- https://www.tmmm.tsk.tr/functions_tr.html Et:25.06.2021
- Karaarslan, A. (2014). “İfade Özgürlüğü Bağlamında Terör Propagandasının Yasaklanması Sorunu”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (4) , 311-349.
- Köse, T. (2017). Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4 (1), 13-40
- Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu (1983). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2945.pdf>, Et:04.08.2021
- NTV, “28 Belediyeye Kayyum Atandı”, (11.09.2016), <https://www.ntv.com.tr/turkiye/28-belediyeye-kayyum> Et:30.07.2021.
- Özdemir, A. (2016). “Kamu Düzeni ve Kamu Güvenliği Kavramlarına Analitik Bir Yaklaşım (Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Sınırlandırılması Örneği)”, *International Journal Of Legal Progress*, 2 (2), S:78-115.
- Parlak B. (2011). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, Mkm Yayıncılık, Bursa.
- Saraçoğlu, M.Y. (2015). “Terörizmle Mücadele Kapsamında Nato’nun Dönüşümü Ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu,
- Şahin, İ. (2014). “Uluslararası İlişkiler Teorileri Açısından Terörizmler Mücadelede İş Birliği”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 5 (1), S: 69-84.
- T.C Anayasası, (1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/trvzuattur=1&mevzuattertip=5>, Et:04.08.2021
- Taş, D. (2014). “Türkiye’de Terörle Mücadelede Türk Kamu Yönetiminin İşlevleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Pkk Örneği” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Terörle Mücadele Kanunu (1991). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmevzuattertip=5>, Et:04.08.2021
- Uygun, O. (1992). *Anayasası’nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi*, Kazancı Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, A. ve Akdeniz, B. (2016). Bir Kamu Yönetimi Sorunsalı Olarak Terör Kaynaklı Krizlerin Yönetimi: Türkiye-ABD Karşılaştırması” *CÜ, İİBF Dergisi*, 17 (1).

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Çadircı, Ç., Güneş, M. (2022). Türkiye’de Maliye Politikalarının Bir Bileşeni Olarak Sağlık Harcamaları. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 28-45.

TÜRKİYE’DE MALİYE POLİTİKALARININ BİR BİLEŞENİ OLARAK SAĞLIK HARCAMALARI*

Arş. Gör. Dr. Çiğdem ÇADIRCI**

Öğr. Gör. Melike GÜNEŞ***

ÖZ

Sağlık, sadece bireyin biyolojik yapısının değil aynı zamanda toplumu güçlendirmenin ulusal bir hazinesi olarak görülmektedir. Bu nedenle geçmişten günümüze sağlık ve sağlığa ilişkin tüm değerlerin birey ve toplum üzerine etkisinin neler olduğu araştırmacılar için merak konusu olmuştur. Günümüzde sağlıklı birey ve toplum yapısının oluşturulmasında sağlık harcamaları önemli rol oynamaktadır. Özellikle beşerî sermayenin kalitesinin artırılmasında sağlık harcamaları en önemli gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlıklı olma, birey verimliliğini artıran önemli bir husustur. Sağlıkta yeni tekniklerin oluşturulması, ilaç ve tedavi imkânlarının artırılması, sağlık hizmetlerinin niceliğinin ve niteliğinin artırılması, araştırma ve geliştirmeye yönelik yatırım olanaklarının genişletilmesi gibi hususlar ancak sağlık harcamalarının doğru gerçekleştirilmesi ile mümkün olacaktır. Sağlık politikalarına kamunun verdiği önemin ortaya konulmasında sağlık harcamalarının büyük katkısı olmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında çalışma sağlık literatürüne katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada öncelikle sağlık ve sağlığa ilişkin temel kavramlar ifade edilerek, sağlık hizmeti ve maliye politikası ilişkisi ele alınarak, Türkiye’de son dönem sağlık harcamaları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Maliye Politikası, Kamu Harcamaları, Sağlık Harcamaları, Türkiye.

JEL Kodları: I10, I29, H00, H50

HEALTH EXPENDITURES AS A COMPONENT OF FISCAL POLICIES IN TURKEY

ABSTRACT

Health is seen as a national treasure, not only of the biological makeup of the individual, but also of strengthening society. For this reason, it has been a matter of curiosity for researchers from the past to the present, what are the effects of health and all values related to health on the individual and society. Today, health expenditures play an important role in the formation of a healthy individual and social structure. Especially in increasing the quality of human capital, health expenditures appear as the most important indicator. Being healthy is an important issue that increases individual productivity. Issues such as creating new techniques in health, increasing drug and treatment opportunities, increasing the quantity and quality of health services, expanding investment opportunities for research and development will only be possible with the correct realization of health expenditures. Health expenditures have a great contribution in revealing the importance given to health policies by the public. From this perspective, the study was prepared to contribute to the health literature. In the study, first of all, basic concepts related to health and health are expressed, and the relationship between health services and fiscal policy is discussed, and recent health expenditures in Turkey are examined.

Keywords: Health, Fiscal Policy, Public Expenditures, Health Expenditures, Turkey.

JEL Codes: I10, I29, H00, H50

* Araştırma Makalesi, (Research Article), Gönderilme Tarihi (Received): 16/02/2022,

Kabul Tarihi (Accepted): 07/04/2022, iThenticate Benzerlik Oranı:%7

**Harran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Harran / TÜRKİYE, cigdemcadirci@harran.edu.tr,

ORCID: 0000-0003-1602-3103

***Harran Üniversitesi, Hilvan Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Harran / TÜRKİYE, mbayar@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5469-6627

1. GİRİŞ

Sağlığın bireysel ve toplumsal hayatın devamlılığı, sosyal yapının korunumu açısından önemi ülkeler nezdinde yadsınamaz bir gerçekliktir. Sağlıklı ve mutlu bir toplum yapısının oluşturulmasında doğru politikaların uygulanması kamunun temel görevleri arasında yer almaktadır. Sağlık hizmetleri maliye literatüründe olumlu dışsallık yayan hizmetler olarak ifade edilmektedir. Sağlık alanında gerçekleştirilen veya gerçekleştirilecek olan tüm yeniliklerin ve faaliyetlerin sağlıklı nesillerin devamlılığı başta olmak üzere, ülkenin üretkenlik, büyüme ve kalkınma performansları üzerine doğrudan etkisi sağlık hizmetlerinin olumlu dışsallığını ortaya koymaktadır.

Bir toplumda sağlıklı kişilerin sayısındaki artış sadece hasta sayısının azalması ya da hastalığın azalmasına etki etmemektedir. Toplumda sağlıklı bireylerin sayıca fazla olması, o toplumda üretim potansiyelinin yükselmesi, verimliliğin sağlanması, işgücü kayıplarının azalması, gelir kayıplarının önlenmesi ve beşerî sermayeye etkisi ile toplumsal refah artışına doğrudan katkı sağlamaktadır. Sağlık harcamaları özellikle beşerî sermaye stoğunun geliştirilmesinde kalkınma carisi olarak önem arz etmektedir. Sağlık harcamalarında meydana gelen artışlar emek verimliliği ve sermaye kapasitesi üzerinde artışa kaynaklık etmektedir. Sağlık harcamalarının bu etkisi literatürde “Sağlığa Dayalı Büyüme Hipotezi” olarak ifade edilmektedir. Sağlığa dayalı büyüme hipotezinde sağlıklı bir nüfusun toplam faktör verimliliğini arttıracığı, nüfusun daha üretken, uzun süreli bir çalışma performansı göstereceği, daha çok gelir elde edeceği, daha yüksek öğrenme tekniklerine ulaşarak emeğin verimliliğinin artacağı belirtilmektedir (Esener ve Karadağ, 2020: 159-160). Bu hipotezi Mushkin (1962) çalışmasında sağlık hizmetlerine vurgu yaparak beşerî sermaye birikimini açıklamaktadır. Barro (1996) sağlığın, beşerî sermayenin bir belirleyicisi olduğunu ifade etmektedir. Grossman (1972) Bloom ve Canning (2000) ise çalışmalarında kişilerin bilgiyi öğrenme sürecinin etkinliği ve yüksek verimliliğin sağlanmasında sağlığın önemi vurgulanmaktadır.

Günümüzde ekonomik ve sosyal sorunların başında sağlık gelmektedir. Artan nüfus, değişen refah, sosyal değerlerdeki farklılaşma sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Sağlık sorunları beraberinde sağlık hizmet üretimi ve tüketimi için ayrılan payı da arttırmaktadır. Bu sorunların çözümü sosyal devlet anlayışı gereği kamunun sorumluluğundadır. Sorunun çözümü için yürütme organı maliye politikası aracılığıyla ekonomiye müdahale etmektedir. Kamu, sağlık hizmetlerinin sunumunu doğrudan sağlayabileceği gibi özel sektör eliyle de gerçekleştirebilmektedir. Bu noktada kamunun gerçekleştirmiş olduğu sağlık harcamaları, sağlığa verilen önemin ortaya konulmasında önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun ve sağlıklı bir ömür inşası, toplumun gelir potansiyelinin yükseltilmesi, ileri gelişmişlik düzeyinin sağlanması, sağlık kültürünün toplumda oluşturulması sağlık harcaması ile mümkün olmaktadır. Ülkenin etkin bir sağlık politikasına sahip olması ise sağlık hizmetlerinin zamanında, doğru bir şekilde sunulması ve eldeki kaynakların ise etkin kullanım biçimini etkilemektedir.

Çalışmanın amacı bir maliye politikası argümanı olan sağlık harcamalarının Türkiye’deki 2010-2020 yılları arasındaki görünümünü değerlendirmektir. Bu bağlamda öncelikle sağlık ve sağlığa ilişkin kavramsal çerçeve çizilmiş olup, sağlık hizmetleri ve maliye politikası arasındaki ilişki ifade edilerek, son dönem Türkiye sağlık harcamalarının görünümü incelenmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen veriler üzerinden genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sağlık, ülkeler için birçok ekonomik göstergenin ve toplumsal yaşamın olumlu seyre evrilmesinde önemli bir role sahiptir. Sağlığın korunması ve geliştirilmesi, yaşam süresi ve kalitesi üzerinde ciddi etkiye sahiptir. Birey ve toplum sağlığını güçlü kılma, sağlığa ilişkin kural ve standartların oluşturulması hususlarında, harcama politikası önemli rol oynamaktadır. Sağlık harcamalarının kişiye sağladığı yararın yanı sıra topluma sağlamış olduğu yararlar sosyal yarar olarak izah edilmektedir (Geyik, 2021: 2072). Sosyal yararın devamlılığında sağlık harcamalarının düzenli olarak izlenmesi ve analizi önem taşımaktadır. Bu önem çerçevesinde

çalışmada son dönem Türkiye sağlık harcamalarının görünümüne ilişkin değerlendirme yapmadan önce sağlık, sağlık hizmeti, maliye politikası ve sağlık harcaması gibi kavramların ne olduğuna yönelik açıklama yapılması yerinde olacaktır.

2.1. Sağlık Kavramı

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar geçen süreçte sağlık kavramı değişime uğramış ve pek çok tanımlama yapılmıştır. Bunun nedeni sağlığın bireyin dini ritüelleri, kültürel değerleri ve sosyal konumuna göre değişiklik göstermesidir. Sağlık önceleri sadece “hasta olmama” durumu olarak ifade edilirken psikolojik ve sosyolojik yönden ele alınmamıştır. Zaman içerisinde sosyolojik, psikolojik tüm değerler üzerinde belirleyici bir olgu olarak ifade edilmiştir. Günümüzde ise birey ve toplum sağlığı fiziksel ve psikolojik yönden önemli araştırma konusu haline gelmiştir. Sağlığa ilişkin en genel tanımlama Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından geliştirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre sağlık bireylerin sadece hastalık halinin olmaması değil, sosyal, zihinsel, bedensel yönden esenlik hali olarak tanımlanmıştır (Koç, 2018: 48). Dünya Sağlık Örgütü fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde olmanın önemli bir sosyal amaç olduğunu, sağlığın ise ulusal bir hazine olduğunu ifade etmektedir (Çiftçi, 2017: 26). Başka bir ifadeyle ise sağlık, bir canlının bütünlüğünü ve kararlılığını korumak amacıyla herhangi bir bozukluk olmadan çalışması ve üst düzeyde örgütlenmesinin tamamlanması süreci olarak tanımlanmaktadır (Belek vd., 1998: 25). Sağlığa ilişkin başka bir tanım ise; bireylerin hastalık ve ölüm riski gibi durumlara karşı koyabilme kabiliyeti şeklinde tanımlanmaktadır (Tokgöz, 1979: 3; Karabulut, 1998: 4). Yapılan tanımlamalardan sağlığın yalnızca bireyin bedeniyle alakalı değil, daha geniş bir çerçeveyi esas alan bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Sağlık Hizmeti Kavramı

Çağdaş toplum yapısında kamunun sorumluluk aldığı en önemli konu sağlıklı toplum yapısının inşasıdır. Bu sorumluluğun yerine getirilmesinde sağlık hizmetleri kritik bir rol üstlenmektedir. Diğer mal ve hizmetler ile sağlık hizmetleri birbirinden farklılık göstermektedir. Sağlık hizmetlerinde her arz kendi talebini oluşturma eğilimi gösterebilmektedir. Sektörde yaşanan teknolojik bir gelişme (kanser hastalığı için yeni ilaç keşfi) bireylerin yaşamlarını kurtaracağı inancını tetiklemekte, bu inanış doğru kabul edilmese bile bir talep oluşturmaktadır. Böyle bir durumda bireylerin ekonomik ve rasyonel hareket etmeleri beklenmemektedir (Alcock vd., 2011: 421-422). Sağlık hizmetleri bir toplumun tamamına hitap etmektedir. Bu nedenle toplumdaki bireylerin tamamının sağlık durumlarının iyileştirilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi sağlık hizmetlerinin temel amacı olmaktadır. Bu yönüyle de toplumsal hizmet özelliği taşıyan kamu faaliyetlerinin başında sağlık hizmetleri gelmektedir (Ersöz, 2008: 95).

Temel insan haklarından biri sağlık hizmetlerine erişim hakkıdır. Bireyler doğumdan ölüme sağlık haklarından yararlanmaktadır. Bu hak bireylere sağlık hizmetlerinden sadece tedavi hizmetleri ile sınırlı kalmayacakları sonucunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede 05.01.1961 tarihli 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun’da sağlık hizmetleri tanımlanmıştır. Kanun’a göre; “sağlık hizmetleri, birey sağlığına zarar veren farklı nedenlerin ortadan kaldırılması ve bu nedenlerin etkisinden korunması, hastaların tedavisi, fiziksel ve psikolojik kabiliyetleri azalmış kişilerin iş ortamına alıştırılması amacıyla gerçekleştirilen tıbbi faaliyetler” şeklinde tanımlanmıştır (Resmî Gazete, 12 Ocak 1961-sayı: 10705, madde 2/III). Sağlık hizmetleri kâr amacı gütmeyen sosyal amaçlı faaliyetlerdir. Başka bir tanımda ise, bireylerin sağlıklı hayat geçirmelerine engel teşkil eden etmenlerin bertaraf edilmesi, toplumun sağlık yapısını olumsuz etkileyen faktörlerin ortadan kaldırılması, mevcut hastalıkların tedavisine ilişkin her türlü faaliyetler sağlık hizmeti olarak ifade edilmektedir (Kavuncubaşı ve Yıldırım, 2010: 20-25). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise, sağlık hizmetlerini devletin ekonomik işlevinin minimum seviyede olduğu ülkelerde bile kamu işlevi şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlama sağlık hizmetlerinin kamusal yönünü açıkça ortaya koymaktadır (Tekin, 1987: 263). Belirtilmesi gereken bir husus da sağlığın, üretimi etkileyen bir ara malı olduğu gibi aynı zamanda faydayı da

doğrudan etkileyen tüketim malı olduğudur (Fuchs, 1987: 615). Dolayısıyla devletin rolü sağlık hizmetlerini üretme ve sunmada oldukça önemli olmaktadır.

2.3. Sağlık Harcaması Kavramı

Dünya Sağlık Örgütü'nün düzenlediği “Dünya Sağlık Kurulu’nda”, sosyal ve ekonomik açıdan bireylerin üretken ve verimli bir yaşam sürmelerini sağlayacak sağlık imkânlarının oluşturulmasını amaçlayan, “2000 Yılında Herkes İçin Sağlık” politikasının temeli oluşturulmuştur. Kamunun sağlık alanında alması gereken sorumlulukların çerçevesi ve hedeflere ulaşmada nelerin yapılacağına ilişkin farklı görüşler bu çalışmada ortaya konulmuştur (Sağlık Bakanlığı, 1997: 50). Sağlıkta mali yönden güçlü kaynaklara sahip olma ve elde edilen kaynakların en etkin ve verimli şekilde kullanımı sağlayacak politikaların oluşturulması ciddi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda öne çıkan husus oluşturulacak politikalar ile finansal sistemi güçlü kılmak ve bunun sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bu yönüyle sağlık, hem disiplinler arası bir yaklaşım ile incelenme alanı bulmuş, hem de sağlık ekonomisinin oluşmasına neden olan bir alan olarak uygulama sahası bulmuştur (Frenzel ve McCready, 1979: 269). Sağlık ekonomisinin gelişimi beraberinde sağlık harcamaları ve sağlık göstergelerini de etkilemiştir. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın “OECD Sağlık Hesapları Sistemine Göre Türkiye Ulusal Sağlık Hesapları 1999-2000” çalışması ile OECD sağlık hesapları sistemi benimsenmiş ve sağlık harcamalarına yönelik tanımlama yapılmıştır (Tosun, 2018: 44). Sağlık hizmetlerine yönelik kalite ve niceliği etkileyen en önemli unsur sağlık harcamalarıdır. Fonksiyonel, etkin ve verimli bir şekilde sağlık sisteminde yer edinen kentsel, kırsal ayrımı olmaksızın toplumun tamamının sağlık ihtiyaçlarına yönelik yapılan harcamalara sağlık harcaması denilmektedir (Kızılcçelik, 1996: 147). Kamunun bireylerin sağlığına ilişkin sorunlarını çözüme kavuşturmak ve mevcut sağlıklarını korumak amacıyla gerçekleştirilen bütün harcamaları sağlık harcaması olarak tanımlamak mümkündür.

Sağlık harcamaları bir ülkede kendi alanı dışında ekonomik, sosyolojik pek çok etkiye sahiptir. Yine gerçekleştirilen her sağlık harcaması aynı zamanda o ülke sağlık sistemi hakkında bilgi de sunmaktadır (Schieber ve Maeda, 1999: 193). Özellikle sağlık harcamalarının gayrisafi yurt içi hâsıla içerisindeki oranı, kamu ve özel sağlık harcamalarının durumu, kişi başına düşen sağlık harcaması düzeyi gibi sağlığa ilişkin temel göstergelerin seyri hem gelişmiş bir ülke potansiyelinin oluşturulması hem de geleceğe dönük sağlıklı birey ve toplum inşasının temelini oluşturmada öncü unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kamunun, sağlık harcamalarını ülkedeki dar gelirli bireyler lehine olacak şekilde programlaması gelir dağılımını olumlu etkileyerek ülke refahına ciddi katkı sağlamaktadır.

2.4. Maliye Politikası Kavramı

Kamu harcaması ve vergilerin kullanılması gibi mali olaylar (maliye politikası uygulamaları), ekonomik, sosyal, siyasal, çevresel birçok alanda önemli etkilere sahiptir. Bütün sektörlerde olduğu gibi kamu harcaması ve gelirlerindeki değişimin sağlık sektörü üzerindeki etkisi de oldukça büyüktür. Sağlık hizmeti, sağlık harcaması ve maliye politikası arasındaki ilişkiye değinmeden önce maliye politikası kavramının açıklanması yerinde olacaktır.

Devlet, bir grup birey (hükümetler) tarafından yönetilen kurumlar ve sistemler bütünüdür. Her bir devlet sahip olduğu anayasa ve ilkeleri ile yönetim süreç ve işleyişini yerine getirmektedir. Devlet mekanizması kendi toprakları üzerinde bulunan her canlının sorumluluğunu üzerine almaktadır. Güvenlik, adalet, savunma, sağlıklı gelişim ve refahın sağlanması devletin temel sorumluluk alanlarından (Geyik ve Aydın, 2021: 2073). Devletin bu sorumlulukları yerine getirmesi ise maliye politikasını ön plana çıkarmaktadır. İktisadi fikirler üzerinde maliye ilminin büyük etkisi söz konusudur. Maliye politikasına ilişkin ilk fikirler daha öncesi olmakla birlikte özellikle 1929 Ekonomik Buhranı ile iktisat politikası literatürüne girmeye başlamıştır. Ülkede belirli ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla mali araçların kullanılması maliye politikası olarak tanımlanmaktadır (Pınar, 2014: 92). Başka bir tanımda; kamu mali değişkenleri (gelirler ve giderler) kullanılarak ekonomi politikalarına ilişkin amaçların gerçekleştirilmesi maliye politikası olarak ifade

edilmektedir (Ulusoy, 2004: 15). Bu tanımlar ışığında maliye politikası, devletin mali araçları kullanarak ekonomiye müdahalede bulunması olarak tanımlanabilir.

Kamu harcamalarının ne şekilde karşılanacağı maliye politikasının temel amacını oluşturmamaktadır. Tüm kamusal faaliyetlerin maliye politikaları ile entegre olması kamunun esas amacını teşkil etmektedir. Arzu edilen amaçların gerçekleştirilmesinde maliye politikası araçları büyük önem arz etmektedir. Maliye politikası araçlarının gelişiminde ise vergilendirme, bütçe dengesinin sağlanması ve kamu harcamaları kritik rol oynamaktadır (Tanzi ve Zee, 1997: 180). Sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel göstergelerinden biri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sağlık hizmetleridir. Özellikle ülke kalkınma potansiyelinin belirlenmesinde toplumsal sağlık statüsü belirleyici unsur olmaktadır. Bu statünün korunması, iyileştirilmesi, var olan kaynakların verimli kullanımı, ek kaynak temini gibi hususlar ancak güçlü bir maliye politikası ile mümkün olabilmektedir. Yerinde politikalar sağlık harcamalarının artmasının yanı sıra niteliğinin de artmasına etki ederek sağlık hizmeti çıktılarına olumlu yönde etkileyecektir. Yine maliye politikasının etkinliği hem ülke ekonomik performansını olumlu etkileyecek hem de işgücünün sağlıklı yaşam sürecini arttırarak üretkenliğin artması, olumsuz dışsallığın önlenmesi ve tedavi edici sağlık harcamalarının azalmasına katkı sağlayacaktır (Koç, 2018: 104-105).

3. SAĞLIK HİZMETİ VE MALİYE POLİTİKASI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Kamu harcamalarından bahsedebilmenin ön koşulu kamu ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. Gelişen ve değişen dünya konjonktürüne bakıldığında her alanda olduğu gibi sağlık hizmetlerine ayrılan mali kaynaklarda önemli ölçüde artmaktadır (Gökçe, 2007: 17). Bireylerin sağlıklı olması üretim faktörlerinden emeğin sağlıklı olması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle sağlık harcamaları kamu harcama politikaları içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Sağlık alanındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması, bireylerin sağlık hizmetlerine eşit düzeyde ulaşımının sağlanması, uluslararası sağlık teknolojisinin sektöre entegre edilmesi, ekonomik düzenlemelerdeki olumsuzlukların giderilmesi gibi hususlar sağlık hizmetleri ve maliye politikası arasındaki bağlantının kritik önem arz ettiğini ortaya koymaktadır (Herdman, 2011: 3).

Sağlık hizmetlerinin niteliği ve arzı, olumlu dışsallık yayması, işgücü verimliliğine olan katkısı onu önemli bir politika meselesi yapmaktadır. Bu çerçevede sağlık piyasasında asimetrik bilginin varlığı, negatif dışsallığın ulusal ve uluslararası arenada yol açacağı olumsuz etki sağlık hizmetlerinin kamusal ve küresel bir mal olmasına neden olup, kamu müdahalesini gerekli kılmaktadır. Sağlık kavramının toplum için önemi maliye politikası ve sağlık hizmetleri arasındaki ilişkinin özünü oluşturmaktadır.

Sağlık hizmetlerinin sunumunda devlet bizzat yer alırken özel sağlık hizmetlerini teşvik etmekte ve desteklemektedir. Sağlık hizmetlerinin finansmanı vergiler ya da sosyal güvenlik kesintileri yoluyla karşılanabilmektedir. Bu seçeneklerin yerine getirilmesinde kaynak ihtiyacının kamu bütçesinden karşılanması, maliye politikasının önemini göstermektedir (Koç, 2018: 107).

Sağlık hizmetleri üretim ve sunumunda maliye politikası araçları kaynak olarak kullanılmaktadır. Bunlar; kamu harcamaları, vergiler ve borçlanmadır. Sağlık hizmetlerinde ya da sağlık alanında arzulanan faydanın elde edilmesinde maliye politikalarındaki teşhis, gecikme ve karar verme sorunlarının minimum düzeyde seyretmesi önemli olmaktadır. Maliye politikaları ekonominin gidişatına göre genişletici ve daraltıcı politikalar olarak uygulanabilmektedir (Onaran ve Yıldız, 2020: 353).

Maliye politikalarının sağlık harcamaları üzerinde de benzer etkisi söz konudur. Türkiye’de sağlık harcamalarının maliye politikası içerisindeki yeri tarihsel süreçte önemli konulardan olmuştur. Özellikle 2003 yılında hayata geçirilen Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP), Türkiye sağlık hizmetlerinin sunumuyla ilgili önemli bir düzenleme niteliğindedir. SDP ile; sağlık harcamaları, sağlık hizmetleri ve finansmanına yönelik amaçlar belirlenmiş ve bu amaçlara ulaşılmasında pek çok regülasyonlar oluşturulmuştur. SDP ile gelişen ve değişen sağlık hizmetleri kamu ve özel sektörün piyasada aktif yer aldığı karma bir yapı haline gelmiştir. Sağlık hizmetlerinin

regülasyonunda maliye politikası araçları finansman kaynağı olarak kullanılmıştır. Maliye politikalarının uygulanması neticesinde sağlık hizmetlerindeki değişimin etkilerini gözlemlemek adına sağlık göstergelerinin analizi önemli rol oynamaktadır. Nitekim başarılı bir politika uygulama bütünlüğünün sağlanması için sağlık hizmetleri sisteminin etkin ve alt sistemleri ile birbirini tamamlayan özellikte olması hedeflere ulaşmada zorunluluk arz etmektedir (Çiftçi, 2017: 49).

4. TÜRKİYE'DE SAĞLIK HARCAMALARI

Bir ülkede nüfus oranları ve bu nüfusun niteliği ülkenin gelişme ve kalkınma yolunda ilerlemesi açısından çok önemli göstergelerden biridir. Ülkede var olan nüfusun niteliğinin belirlenmesinde sağlık göstergeleri, sağlıkta kullanılan teknolojiler, yaşam süresi gibi göstergeler önemlidir.

Sağlık hizmetlerinin en temel özelliklerinden biri sağlık hizmetlerinin beşerî sermayeye yatırım özelliği bulunmasıdır. Sağlık hizmetleri, bir toplumda bireylerin genel sağlığının yükseltilmesinin yanı sıra bireylerin etkinlik seviyelerinin yükseltilmesi ile kalkınma için önemli etkilere sahiptir (Ocakcıoğlu, 1991: 276). Bu açıdan nüfus ve sağlık politikaları arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Ülkede uygulanan sağlık politikalarının etkinliği ve verimliliği nüfusun sağlık düzeyi üzerinde meydana getirdiği etkiler kalkınmanın sağlanabilmesi için önemlidir. Aynı zamanda ülkede nüfusun, sağlık politikaları üzerinde etkisinin olduğu ve kalkınmanın bir adımı olduğu yadsınmaz bir gerçekliktir.

Tablo 1. Türkiye’de Nüfus ve Sağlık Harcamaları (2010-2020)

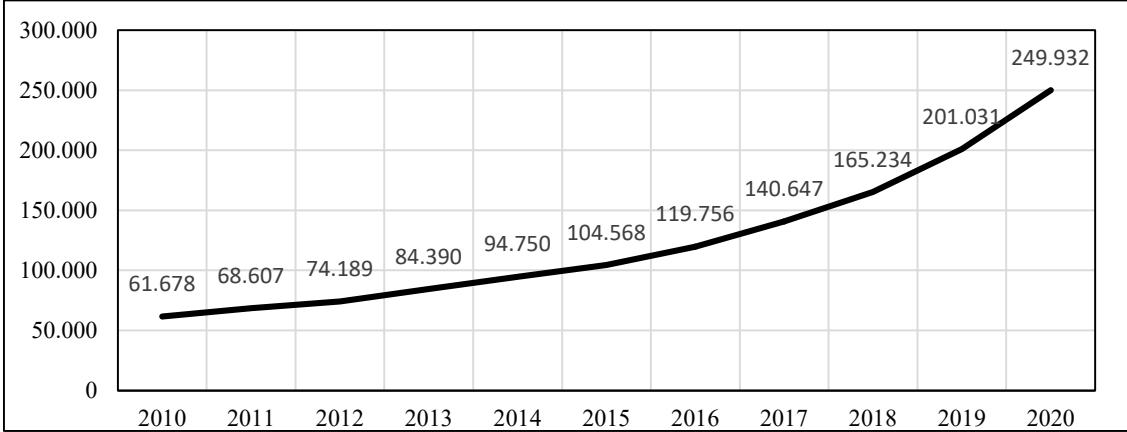
Yıllar	Nüfus	Sağlık Harcamaları (Milyon TL)
2010	73.722.988	61.678
2011	74.724.269	68.607
2012	75.627.384	74.189
2013	76.667.864	84.390
2014	77.695.053	94.750
2015	78.741.053	104.568
2016	79.814.871	119.756
2017	80.810.525	140.647
2018	82.003.882	165.234
2019	83.154.997	201.031
2020	83.614.362	249.932

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

Sağlık hizmetleri kamusal mal özelliğine ve dışsallık özelliğine sahip olan hizmetlerdir. Aslında bu hizmetlerin bireylerin yaşam standartlarını yakından ilgilendirmesi yani bireylere sağladığı fayda ve topluma sağladığı dışsal faydalar kamusal mal olarak sayılmasına neden olmaktadır (Şener, 1996: 57). Bireyler sağlık hizmetleri kullanırken hayat standartlarını olumlu etkileyen faydalar sağlarken, toplumda sağlıklı bir birey olarak hayatına devam etmesi de topluma faydalar

sağlamaktadır. Bu nedenle geçmişten günümüze kadar devletler sağlık harcamalarına önem vermişlerdir.

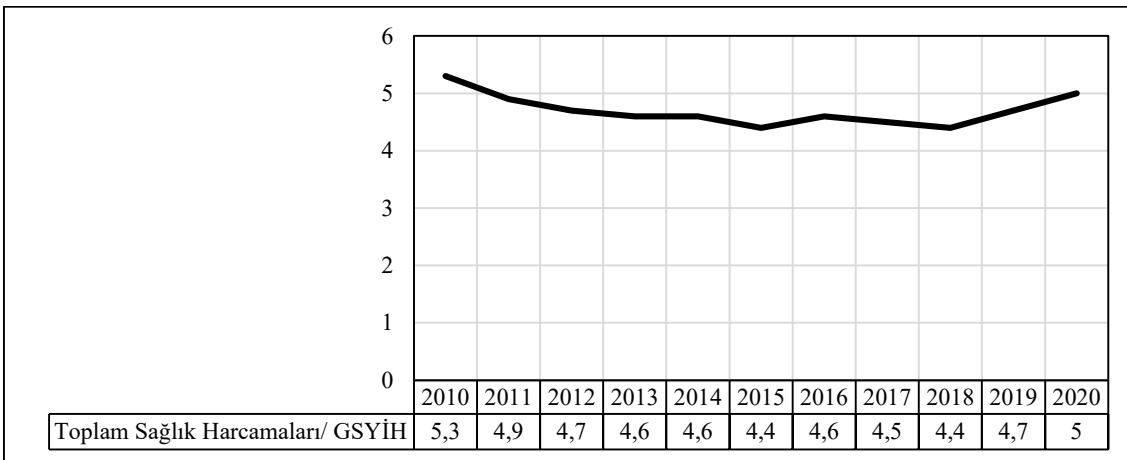
Grafik 1’de Türkiye’de toplam sağlık harcamaları 2010 yılı ve izleyen yıllar için verilmektedir. Sağlık harcamalarının seyrinin değerlendirilmesinde aslında nüfus artış hızı ve GSYİH büyüme oranları ile değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’de 2010 yılında yaklaşık olarak 74 milyon olan nüfusun 2020 yılı itibariyle yaklaşık olarak 84 milyona yükseldiği görülmektedir. Tablo 1’de 2010 yılı ve izleyen yıllar itibariyle nüfusun arttığı Grafik 1’de ise 2010 yılı ve izleyen yıllar itibariyle sağlık harcamalarının arttığı görülmektedir. Aslında Nüfus artışı ve sağlık harcamalarının eşanlı olarak arttığı görülse de sağlık harcamalarının nüfus artışından daha hızlı arttığı dikkat çekmektedir.

Grafik 1. Türkiye’de Sağlık Harcamaları (2010-2020) (Milyon TL)

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

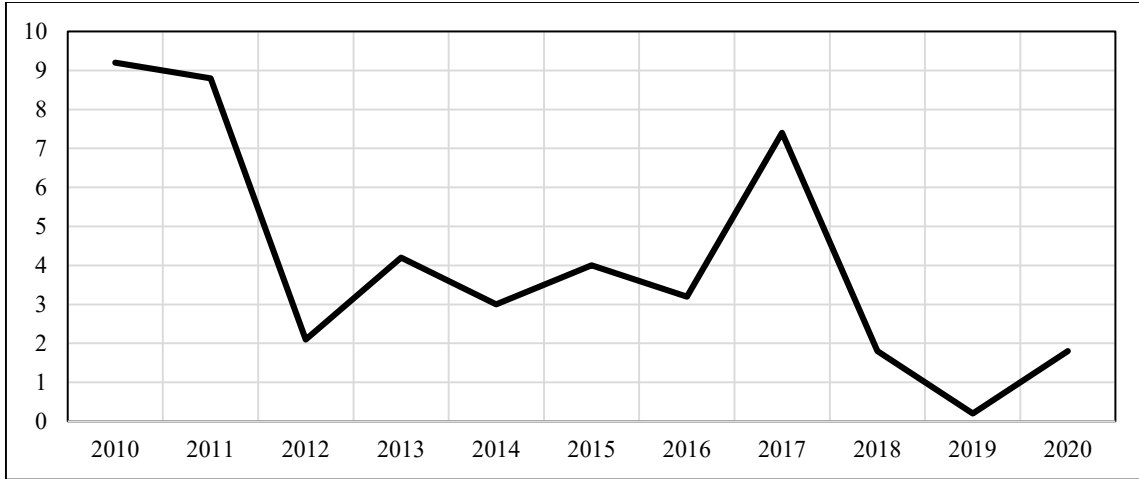
Sağlık harcamalarının seyrinin değerlendirilmesinde sağlık harcamalarının/GSYİH oranı uluslararası karşılaştırmaların yapılması ve sağlık harcamalarının ölçülmesinde en önemli değerlendirme ölçütlerden birisidir. Grafik 2’de verilen sağlık harcamalarının GSYİH’a oranı değerlendirildiğinde 2010 yılında en yüksek değere sahip olduğu ve izleyen yıllarda hemen hemen aynı seyrinde yani yatay şekilde devam ettiği görülmektedir. Grafik 1’de Türkiye’de sağlık harcamalarının yükselen seyrine rağmen bu harcamaların GSYİH’a oranı değerlendirildiğinde yatay seyir de olması GSYİH’a oranının da ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Aslında bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ve ekonomik büyümesi gibi unsurlar sağlık harcamalarının düzeyi üzerinde etkili olmaktadır.

Grafik 2. Türkiye’de Sağlık Harcamaları/GSYİH (2010-2020) (%)

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

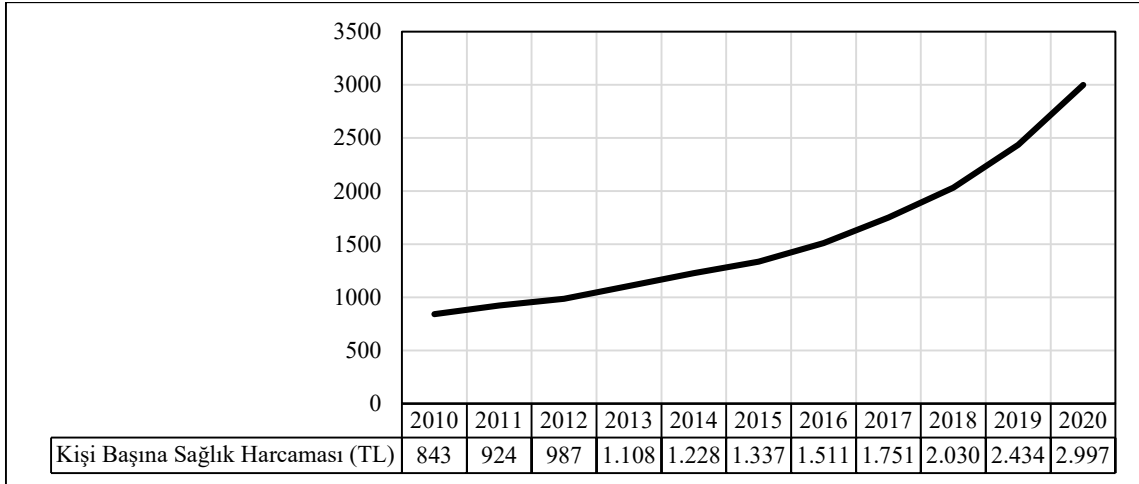
Grafik 3'te Türkiye'de GSYİH büyüme hızı verilmiştir. Bu grafik incelendiğinde GSYİH büyüme oranlarının dalgalı bir seyir izlediği ve 2010 yılında %9,2 ile en yüksek büyüme hızına sahip olduğu görülmektedir. İzleyen yıllarda GSYİH büyüme hızı düşüş eğilimi göstermiştir. 2017 yılında görülen büyüme hızının 2018 yılında ekonomide görülen olumsuz gelişmeler nedeniyle düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Grafik 2 ve Grafik 3'te dikkat çeken en önemli nokta 2018 ve 2019 yılı düşüş gösteren büyüme hızının aksine sağlık harcamaları/GSYİH oranında görülen yükselme eğilimidir. Aslında GSYİH büyüme hızının aksine artan sağlık harcamalarında Covid 19 pandemisi etkili olduğu söylenebilir. Çin'de meydana gelen ve etkisi hızla dünya ülkelerine yayılan bu pandeminin olası olumsuz etkilerini en alt seviyeye düşürmek için ülkeler çeşitli önlemler almışlardır. Türkiye'de pandemi döneminde GSYİH büyüme hızında görülen düşüşe rağmen sağlık harcamalarını arttırmak zorunda kalmıştır.

Grafik 3. Türkiye'de GSYİH Büyüme Hızı (2010-2020) (%)

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

Sağlık hizmetlerinin en önemli özelliklerinden birisi de ikame edilememe ve ertelenememe özellikleridir. Bireyin görmesi gereken bir tedavinin başka bir tedaviyle değiştirilmesi mümkün değildir (Saltık, 1995: 38). Ayrıca bireylerin sağlık harcamalarında tasarruf yapması mümkün değildir. Grafik 4'te Türkiye'de kişi başına düşen sağlık harcamalarının seyri verilmektedir. Grafik incelendiğinde kişi başına düşen sağlık harcamalarının yıllar itibarıyla yükseldiği görülmektedir.

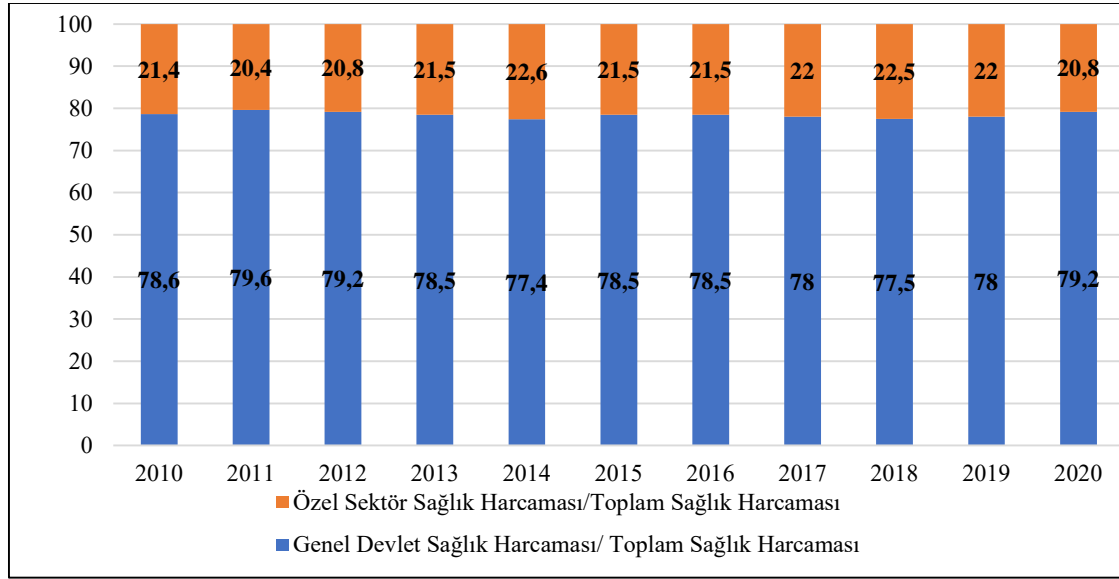

Grafik 4. Türkiye'de Kişi Başına Sağlık Harcaması (2010-2020) (TL)

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

4.1. Türkiye’de Sağlık Hizmeti Sunucularına Göre Sağlık Harcamaları

Sağlık harcamalarının özel sektör veya devlet tarafından yapıldığının tespit edilmesinde sağlık harcamaları içerisinde özel sektörün ve devletin paylarını incelemek gerekmektedir. Genel devlet ve özel sektörün toplam sağlık harcamalarının payının verildiği Grafik 5 incelendiğinde sağlık harcamaları oranlarında özel sektör sağlık harcamalarına oranla genel devlet sağlık harcamalarının yüksekliği dikkat çekmektedir. 2010 yılında genel devlet sağlık harcamalarının %78,6, özel sektör sağlık harcamalarının %21,4 olduğu görülmektedir. Bu oranın 2010 yılı ve izleyen yıllarda yatay bir seyir izlediği ve 2020 yılında %79,2, %20,8 olduğu görülmektedir. Bu durum bu yıllarda izlenen sağlık politikalarının özel sektörün aktif rol oynamasını sağlayamadığını göstermektedir.

Grafik 5. Türkiye’de Sunucularına Göre Sağlık Harcamaları (2010-2020) (%)

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

Tablo 2’de sağlık hizmeti sunucularına göre yapılan sağlık harcamaları verilmiştir. Tablo’da genel devlet içerisinde bulunan merkezi devlet, mahalli idareler ve sosyal güvenlik kurumu payları değerlendirildiğinde sosyal güvenlik kurumunun harcamalarının diğer kurum ve kuruluşlara göre yüksek olduğu görülmektedir. Özel sektör harcamalarında ise hane halklarının harcamalarının yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye’de Sağlık Hizmeti Sunucularına Göre Sağlık Harcamaları (2010-2020) (Milyon TL)

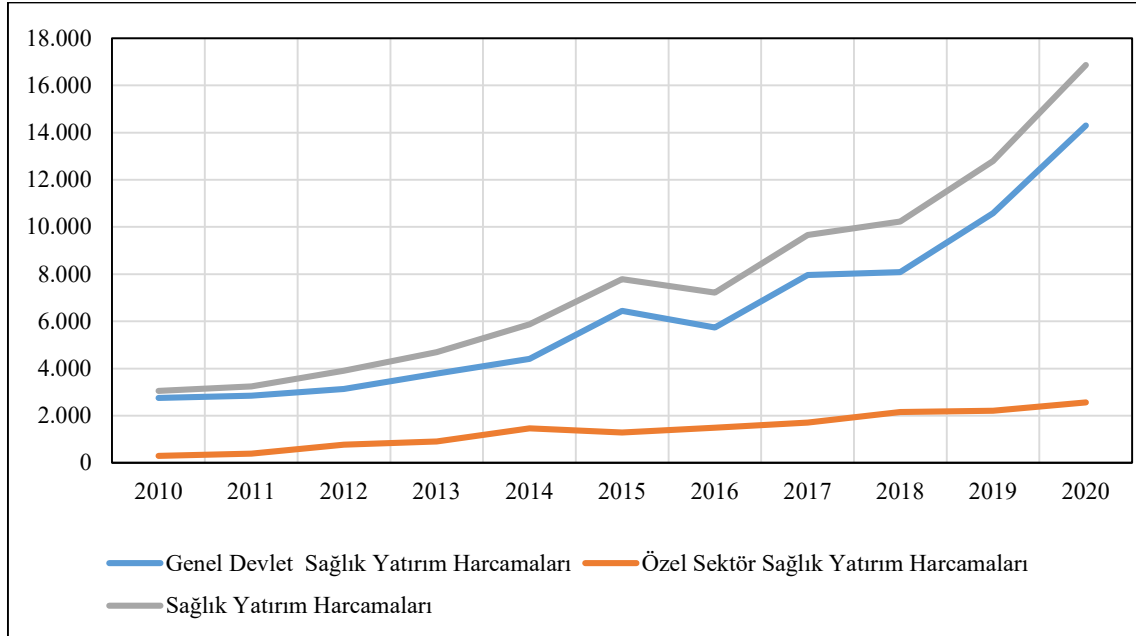
Yıllar	Genel Devlet			Özel Sektör	
	Merkezi Devlet	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kurumu	Hane Halkları	Diğer
2010	17.209	577	30.695	13.196	3.134
2011	19.086	557	34.937	10.590	3.438
2012	16.493	662	41.630	11.750	3.654

2013	18.425	810	46.993	14.156	4.006
2014	21.282	744	51.356	16.819	4.549
2015	25.286	927	55.908	17.315	5.131
2016	28.731	1.118	64.163	19.562	6.182
2017	35.316	1.303	73.125	24.004	6.900
2018	40.461	1.439	86.121	28.655	8.558
2019	51.492	1.373	103.954	33.626	10.585
2020	68.927	1.632	127.504	40.105	11.764

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

4.1.2. Türkiye’de Sağlık Hizmeti Sunucularına Göre Sağlık Yatırım Harcamaları

Grafik 6’da sağlık hizmeti sunucularına göre sağlık yatırım harcamaları verilmektedir. Grafik’te 2010 yılı ve izleyen yıllar itibariyle sağlık yatırım harcamalarının arttığı görülmektedir. Grafik’te dikkat çeken diğer bir nokta Covid 19 pandemi döneminde artan sağlık harcamalarında genel devlet harcamalarının payının yüksekliğidir. Pandemi döneminde özel sektör harcamaları artmadığı, yatay bir seyir takip ettiği görülmektedir. Bu süreçte sosyal refah anlayışı çerçevesinde artan devlet harcamalarına karşın özel sektör harcamalarının da artması toplum sağlığı ve refahı için önemlidir. Bu nedenle devletin özel sektör harcamalarının arttırılması yönünde önemli rol ve görevler üstlenmesi gerekmektedir.

Grafik 6. Türkiye’de Sağlık Hizmeti Sunucularına Göre Sağlık Yatırım Harcamaları (2010-2020) (Milyon TL)

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

Sağlık hizmeti sunucularına göre genel devlet ve özel sektör içinde bulunan sunuculara göre yatırım harcamalarının değerlendirilmesi Tablo 3'te verilmiştir. Genel devlet sunucularından I, II, III sayılı cetvellerden oluşan kurum ve kuruluşların oluşturduğu merkezi devlet harcamalarının mahalli idareler ve sosyal güvenlik kurumu yatırım harcamalarına göre daha yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir. 2010 yılında Merkezi devletin 1 milyar 902 milyon TL olan sağlık yatırım harcamalarının, 2020 yılında 12 milyar 551 milyon TL olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de Sağlık Hizmeti Sunucularına Göre Sağlık Yatırım Harcamaları (2010-2020) (Milyon TL)

Yıllar	Genel Devlet			Özel Sektör	
	Merkezi Devlet	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kurumu	Hane Halkları	Diğer
2010	1.902	100	754	172	127
2011	1.856	112	885	199	185
2012	2.028	131	978	552	212
2013	2.743	172	866	665	242
2014	3.069	40	1.298	1.065	398
2015	5.021	34	1.144	912	371
2016	4.441	54	1.238	1.031	452
2017	7.623	86	249	1.234	475
2018	6.433	123	1.523	1.543	612
2019	8.842	16	1.728	1.537	671
2020	12.551	34	1.719	1.812	754

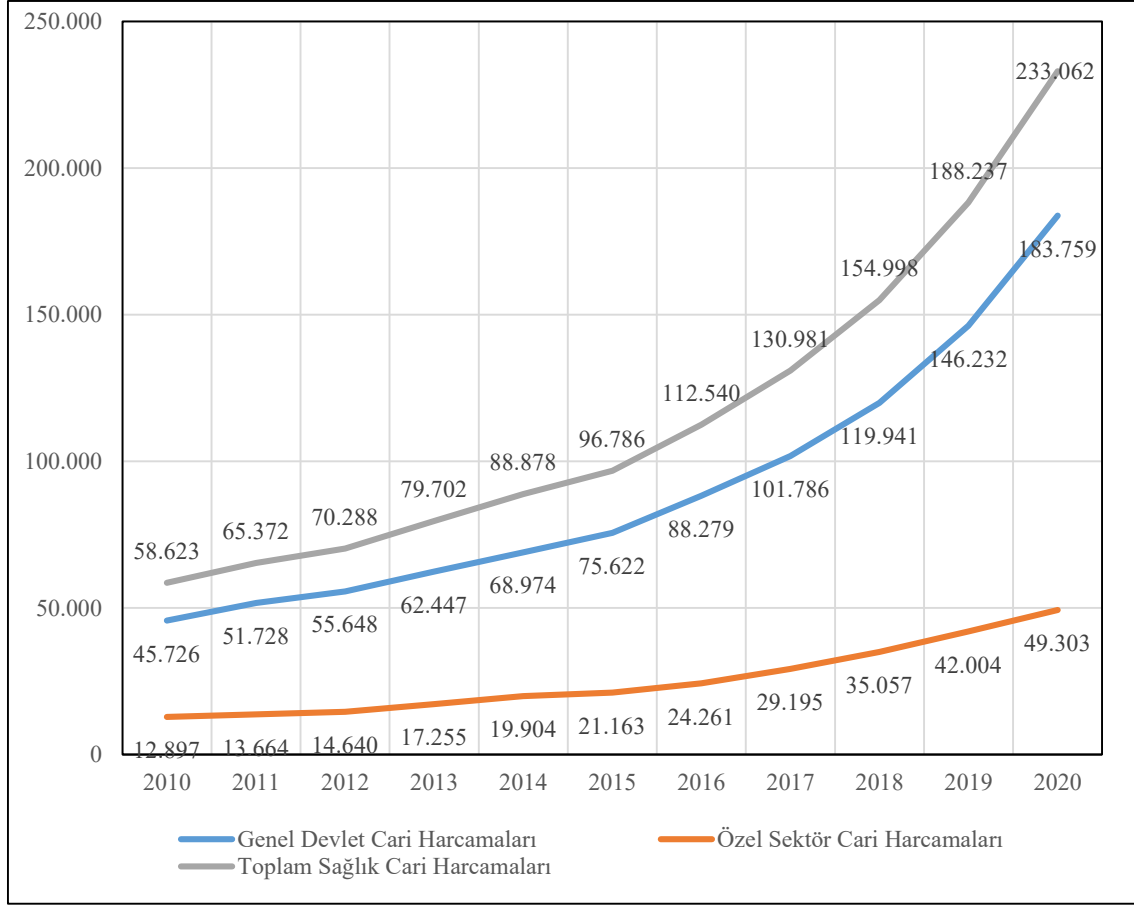
Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

Sosyal Güvenlik Kurumu ile ilgili en önemli gelişmelerden bir tanesi, 16.05.2006 tarihinde kabul edilen 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Yasası’dır. Bu Yasa ile Emekli Sandığı, SSK ve BAĞ-KUR tek çatı altında birleştirilmiştir. Ayrıca Sosyal güvencesi olmayan vatandaşlara sağlanan Yeşil Kart Programı 01.10.2008 tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlanmıştır. Bu iki gelişme sosyal güvenlik kurumunun gelir ve gider denkleğinin yani mali disiplinlerinin sağlanması açısından önemli adımlar olarak görülmelidir.

Sağlık sunucularından özel sektör sağlık yatırım harcamalarının genel yatırım harcamaları içerisinde ağırlıklı olarak hane halklarına ait olduğu görülmektedir.

4.1.3. Türkiye’de Sağlık Hizmeti Sunucularına Göre Sağlık Cari Harcamaları

Grafik 7 incelendiğinde Türkiye’de sağlık cari harcamalarının 2010 yılı ve izleyen yıllar itibariyle yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir. Grafik’te genel devlet harcamaları ve özel sektör cari sağlık harcamalarının yıllar itibariyle arttığı fakat özel sektör cari harcamalarının genel devlet cari harcamalarına göre çok düşük oranlara sahip olduğu görülmektedir.

Grafik 7. Türkiye’de Sağlık Hizmeti Sunucularına Göre Sağlık Cari Harcamaları (2010-2020) (Milyon TL)

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

Tablo 4’te sağlık cari harcamalarının genel devlet ve özel devlet alt sunucularına göre cari harcama oranları verilmektedir. Tablo 4’te genel devlet harcamalarında sosyal güvenlik kurumunun ilk sırada, merkezi devlete ait kurum ve kuruluşların ikinci sırada olduğu görülmektedir. Yani devlet en çok cari sağlık harcamasını sosyal güvenlik kurumuna yapmıştır. Devlet sosyal güvenlik cari harcamalarına 2010 yılında 29 milyar 941 milyon harcama yaptığı, izleyen yıllarda bu oranın sürekli arttığı ve 2010 yılında ise 125 milyar 784 milyon olduğu Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 4. Türkiye’de Sağlık Hizmeti Sunucularına Göre Sağlık Cari Harcamaları (2010-2020) (Milyon TL)

Yıllar	Genel Devlet			Özel Sektör	
	Merkezi Devlet	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kurumu	Hane Halkları	Diğer
2010	15.307	477	29.941	9.891	3.007
2011	17.230	445	34.052	10.391	3.253
2012	14.465	531	40.652	11.198	3.442
2013	15.682	638	46.127	13.491	3.764
2014	18.213	704	50.058	15.754	4.150
2015	20.265	893	54.464	16.404	4.760
2016	24.290	1.064	62.925	18.531	5.730

2017	27.694	1.216	72.876	22.770	6.425
2018	34.027	1.316	84.598	27.111	7.976
2019	42.650	1.357	102.226	32.090	9.915
2020	56.736	1.598	125.784	38.294	11.010

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

Tablo 5'te 2010 yılı cari sağlık harcaması kalemlerine göre, Tablo 6'da 2015 yılı cari sağlık harcaması kalemlerine göre, Tablo 7'de 2020 yılı cari sağlık harcaması kalemlerine göre verilmiştir. Tablolar incelendiğinde; devletin cari sağlık harcamaları içerisindeki en yüksek payı hastanelere yaptığı görülmektedir. İkinci sırayı hastanelerden sonra, ayakta bakım sunanlar kalemi almaktadır.

Tablo 5. Türkiye'de 2010 Yılı Cari Sağlık Harcaması (Milyon TL)

Yıllar	Genel Devlet			Özel Sektör	
	Merkezi Devlet	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kurumu	Hane Halkları	Diğer
Hastaneler	9.167	55	13.275	1.400	1.036
Evde Hemşirelik Bakımı	-	-	-	-	2
Ayakta Bakım Sunanlar	3.654	254	2.424	3.899	792
Perakende Satış ve Diğer Tıbbi Malzeme Sunanlar	1.620	4	13.547	3.516	588
Halk Sağlığı Programlarının Sunumu ve Yönetimi	601	63	-	-	-
Genel Sağlık Yönetimi ve Sigorta	-	-	155	-	135
Sınıflandırılmayan Diğer Kategori	265	102	541	1.076	454

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

Tablo 6. Türkiye'de 2015 Yılı Cari Sağlık Harcaması (Milyon TL)

Yıllar	Genel Devlet			Özel Sektör	
	Merkezi Devlet	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kurumu	Hane Halkları	Diğer
Hastaneler	10.726	67	30.727	6.796	2.766
Evde Hemşirelik Bakımı	-	-	-	-	1
Ayakta Bakım Sunanlar	4.790	425	3.642	2.761	723
Perakende Satış ve Diğer Tıbbi Malzeme Sunanlar	70	12	19.040	5.844	923
Halk Sağlığı Programlarının Sunumu ve Yönetimi	4.218	156	-	-	-
Genel Sağlık Yönetimi ve Sigorta	-	-	241	-	174
Sınıflandırılmayan Diğer Kategori	461	233	1.444	1.003	173

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

2020 yılı cari sağlık harcamasını kalemlerine göre veren Tablo 7 incelendiğinde 2010 ve 2015 yılına göre devletin ve özel sektörün harcamalarında tüm kalemlerde artış olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumda aslında Covid 19 pandemisinin etkisi olduğu kabul edilmelidir. Fakat Covid 19 pandemisi nedeniyle genel devlet sağlık harcamaları ve özel sektör sağlık

harcamalarında görülen artış seyrine rağmen özel sektör cari sağlık harcamalarının genel devlet cari sağlık harcamalarının çok gerisinde kaldığı görülmektedir.

Tablo 7. Türkiye’de 2020 Yılı Cari Sağlık Harcaması (Milyon TL)

Yıllar	Genel Devlet			Özel Sektör	
	Merkezi Devlet	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kurumu	Hane Halkları	Diğer
Hastaneler	32.208	139	68.800	15.709	6.542
Evde Hemşirelik Bakımı	-	-	-	-	1
Ayakta Bakım Sunanlar	10.437	696	5.245	7.597	1.689
Perakende Satış ve Diğer Tıbbi Malzeme Sunanlar	132	8	49.014	12.155	1.745
Halk Sağlığı Programların Sunumu ve Yönetimi	12.777	278	-	-	-
Genel Sağlık Yönetimi ve Sigorta	-	-	512	-	654
Sınıflandırılmayan Diğer Kategori	823	477	2.214	2.833	379

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

5. SAĞLIK HARCAMALARI VE MALİYE POLİTİKASI

Maliye politikalarının daraltıcı veya genişletici maliye politikaları olarak uygulanması ekonomik unsurlar üzerinde farklı etkiler oluşturmaktadır. Bu politikaların oluşturduğu etkiler beşerî sermayenin temsilinde önemli yer tutan sağlık harcamalarının artması veya azalması yönünde önemli etkilere sahip olmaktadır. Bu nedenle maliye politikalarının önemli araçlarından olan vergi oranları ve kamu harcamaları ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi doğru planlamak gerekmektedir.

5.1. Kamu Ekonomisinde Sağlık Harcamaları ve Vergi Gelirleri

Maliye politikasının önemli bir aracı olan vergi gelirleri ve bu gelirlerin dağılımı maliye politikasının etkinliğinin değerlendirilmesinde önemlidir. Devletin en önemli gelir kaynaklarından sayılan bu gelirlerin hangi amaçlar için kullanıldığı ekonomik unsurlar üzerinde yarattığı farklı etkiler nedeniyle dikkat edilmesi gereken bir unsur olarak görülmelidir.

Tablo 8’de Türkiye’de vergi gelirleri/GSYİH ve kamu sağlık harcamaları/GSYİH oranları verilmektedir. Türkiye’nin vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Tablo’da vergilerin GSYİH’ a oranları değerlendirildiğinde bu oranın inişli çıkışlı bir seyir takip ettiği görülmektedir. 2013 yılında dolaylı ve dolaysız vergilerin GSYİH’ a oranı %17,6, 2015 %16,9, 2016 yılında %17,1, 2020 yılında ise %15,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8. Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamaları/GSYİH ve Vergi Gelirleri/GSYİH (2010-2020) (%)

Yıllar	Kamu Sağlık Harcamaları/ GSYİH	Dolaylı Vergiler/ GSYİH	Dolaysız Vergiler/ GSYİH	Dolaylı ve Dolaysız Vergiler/ GSYİH
2010	4,2	12,7	5,1	17,7
2011	3,9	12,4	5,4	17,7
2012	3,7	12,2	5,4	17,3
2013	3,7	12,6	5,0	17,6
2014	3,6	11,8	5,1	16,9

2015	3,5	12,1	5,0	17,1
2016	3,6	12,0	5,2	17,1
2017	3,5	11,7	5,2	16,8
2018	3,4	10,3	5,4	16,6
2019	3,8	11,2	5,5	16,7
2020	4,1	10,4	5,6	15,9

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu ve Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Ayrıca Tablo'da kamu sağlık harcamaları/GSYİH ve vergilerin/GSYİH oranları karşılaştırıldığında eşanlı olarak hareket etmediği görülmektedir. 2014 yılında %16,9 oranından 2015 yılında %17,1 oranına yükselen dolaylı ve dolaysız vergilerin/GSYİH'a oranlarının yanı sıra kamu sağlık harcamaları/ GSYİH oranının 2014 yılında %3,6 oranından 2015 yılında %3,5 oranına düşmesi bu durumu ispatlamaktadır. Ayrıca 2011, 2013, 2016 yıllarında da aynı durum söz konusudur. Bu nedenle vergi gelirlerinde görülen artış veya düşme eğiliminin kamu sağlık harcamaları üzerinde etkisi olmadığı söylenebilir.

5.2. Kamu Ekonomisinde Sağlık Harcamaları ve Kamu Harcamaları

Tablo 9'da Türkiye'de 2010 yılı ve izleyen yıllar için maliye politikasının önemli bir aracı olan faiz dışı kamu harcamaları ve sağlık harcamaları verileri verilmektedir. Türkiye'de yıllar itibariyle kamu borç oranlarının yükselmesi ve bu borçlara faizinde eklenmesiyle kamu harcamalarının artan seyri önemli bir sorun olmuştur. Tablo'da faiz dışı kamu harcamalarının seyri incelendiğinde; GSYİH içerisindeki payının yatay seyre sahip olduğu görülmektedir. Faiz dışı kamu harcamaları on yıllık ortalaması yaklaşık olarak %22 olarak gerçekleşmiştir. Kamu sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı incelendiğinde ise, yıllar itibariyle değişim dikkate alındığında anlamlı bir değişikliğin olmadığı dönem boyunca yaklaşık %1'lik bir hareketlilik olmakla birlikte yaklaşık GSYİH'ya oranının %4 civarında olduğu söylenebilir.

Tablo 9. Türkiye'de Kamu Sağlık Harcamaları/GSYİH ve Faiz Dışı Kamu Harcamaları/GSYİH (2010-2020) (%)

Yıllar	Kamu Sağlık Harcamaları/GSYİH	Faiz Dışı Kamu Harcamaları/GSYİH
2010	4,2	21,9
2011	3,9	21,3
2012	3,7	21,2
2013	3,7	21,5
2014	3,6	20,8
2015	3,5	20,6
2016	3,6	21,2
2017	3,5	20,3
2018	3,4	20,3
2019	3,8	21,2
2020	4,1	21,7

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu ve Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Tablo 10'da Türkiye'de kamu sağlık yatırım harcamaları ve kamu yatırım harcamaları verilmektedir. Kamu sağlık yatırım harcamalarının/GSYİH'a oranının 10 yıllık süreç içerisinde ortalama olarak %0,2 oranına sahip olduğu görülmektedir. Kamu yatırım harcamaların GSYİH içindeki payı incelendiğinde ise; inişli çıkışlı bir seyre sahip olduğu görülse de bazı yıllarda yüksek oranları dikkat çekmektedir. Tablo'da Türkiye'de yıllar itibariyle yatırım harcamalarının arttığının görülmesine rağmen bu harcamaların içerisinde sağlık yatırım harcamalarının ağırlığının değişmediği görülmektedir. Aslında bu durumda beşerî sermayenin önemli unsuru olan sağlık sektörüne yatırım harcamalarının arttırılmadığını ispatlamaktadır.

Tablo 10. Türkiye’de Kamu Sağlık Yatırım Harcamaları ve Kamu Yatırım Harcamaları (2010-2020) (%)

Yıllar	Kamu Sağlık Yatırım Harcamaları /GSYİH	Kamu Yatırım Harcamaları /GSYİH
2010	0,2	4,0
2011	0,2	3,8
2012	0,2	3,9
2013	0,2	4,2
2014	0,2	3,9
2015	0,3	4,1
2016	0,2	4,0
2017	0,3	4,2
2018	0,2	4,3
2019	0,2	3,4
2020	0,2	3,2

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu ve Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

6. SONUÇ

Sürdürülebilir büyümenin en önemli unsuru insana yapılan yatırımdır. Bu açıdan bireylerin sağlık durumu ile yapılan ve ya yapılacak olan sağlık harcamaları büyümeye giden yolda önemli bir unsur olarak görülmelidir.

Çalışmada Türkiye’de sağlık harcamalarının/GSYİH’ya oranının yıllar itibariyle inişli çıkışlı bir seyir takip ettiği görülmektedir. Sağlık harcamalarında görülen seyrin yanı sıra nüfusun da arttığı ve kişi başına düşen sağlık harcamalarının yükseldiği dikkat çekmektedir. Günümüzde sağlık alanında teknolojinin hızlı gelişmesinin etkisi özellikle birey yaşam süresinin uzaması ile sonuçlanmıştır. Veriler incelendiğinde Sosyal Güvenlik Kurumu’nun sağlık harcamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Aslında bu sorunun çözümünde belirli dönemlerde bazı önlem ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir. 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Yasası ve Yeşil Kart Programı gibi önemli program ve yasalar kabul edilmiştir. Bu program ve yasalara rağmen Sosyal Güvenlik Kurumu’nun sağlık harcamalarının yüksek seyri devam etmiştir. Bu hususta Sosyal Güvenlik Kurumu’nun gelir-gider dengesinin sağlanması ve kaynaklarını daha verimli kullanabilmesi için devletin şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkesi temelinde denetim mekanizmasını daha etkin bir şekilde tasarlaması önem arz etmektedir.

Çalışmada kamu sağlık harcamalarına nazaran özel sektör sağlık harcamalarının düşük oranlara sahip olduğu görülmektedir. Özel sektör harcamalarının artırılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Aslında özel sektör sağlık harcamalarının artırılmasının kamu bütçesi için kısa vadede olumlu katkılar sağlayabilir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus sağlık harcamaları içerisinde özel sektör harcamalarının artırılması sonucunda bireylerin bütçeleri üzerinde ek yük getirmemesi gerekliliğidir. Aynı zamanda tüm bireylere sağlık hizmetlerinin eşit ve kolay bir şekilde sunulması hususu da göz ardı edilmemelidir. Bireylerin sağlık hizmetlerine eşit olarak ulaşabilmesinin kamusal hak olduğu düşünüldüğünde devletin de bu kapsamda daha aktif stratejiler oluşması bir gerekliliktir.

Kamu sağlık harcamaları ve faiz dışı kamu harcamalarının GSYİH içindeki payları değerlendirildiğinde bu iki kalemin de artış yönünde hareket etmesine rağmen sağlık harcamalarının artış hızının, faiz dışı kamu harcamaları artış hızının gerisinde kaldığı görülmektedir. 2010 yılından günümüze kadar geçen süreçte kamu sektörü yatırım harcamalarının inişli çıkışlı da olsa değişen seyri dikkat çekmektedir. Fakat yıllar itibariyle kamu harcamalarının GSYİH’a oranlarında görülen değişimler kamu sağlık yatırım harcamaları verilerinde görülememiştir. Bu durum kamu yatırım harcamaları içerisinde beşerî sermayenin önemli unsuru olan sağlık sektörüne yatırım harcamalarının arttırılmadığını ispatlamaktadır.

Ayrıca yıllar içerisinde vergi gelirleri ile sağlık harcamaları arasında bir ilişki görülememiştir. Vergi gelirleri arttığı zaman kamu sağlık harcamalarının GSYİH içindeki paylarının azaldığı veya vergi gelirlerinin azaldığı yıllarda kamu sağlık harcamalarının GSYİH içindeki paylarının arttığı görülmektedir. Bu durumda aslında sağlık harcamaları ve vergi gelirlerinin birbirine bağlı olmadığını sağlık harcamalarının başka unsurlardan etkilendiğini göstermektedir.

Bu bağlamda sağlıkta yeni tekniklerin oluşturulması, ilaç ve tedavi imkânlarının artırılması, sağlık hizmetlerinin niceliğinin ve niteliğinin artırılması, araştırma ve geliştirmeye yönelik yatırım olanaklarının genişletilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bu hususlar ancak sağlık harcamalarının doğru gerçekleştirilmesi ile mümkün olacaktır. Bu nedenle uygulanacak sağlık politikalarının bireylerin bütçesinde ek yükler meydana getirmemesi ve sağlık hizmetlerine eşit ve kolay bir şekilde ulaşmasını sağlayacak şekilde belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kamu harcamaları aracını kullanma yetkisinin sahibi olan devletin maliye politikalarının aktif kullanılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için sağlık sektörüne yapılan kamu harcamaları artırılarak, milli gelirden daha yüksek pay alması sağlanmalıdır. Sonuç itibarıyla sağlık sektörüne yapılan kamu harcamaları artırılmalı ve verimli şekilde kullanımı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alcock, P., May, M., Rowlingson, K. (2011). *Sosyal Politikalar Kuramlar ve Uygulamalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Barro R. (1996). Three models of health and economic growth. Cambridge: MA: Harvard University.
- Belek, İ., Nalçacı, E., Onuroğulları, H., Ardıç, F. (1998). *Sınıfsız Toplum Yolunda Türkiye İçin Sağlık Tezi*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Bloom, D. E. ve Canning, D. (2000). The Health and Wealth of Nations. *Science*, 287, 1207-1209.
- Çiftçi, M. (2017). Sosyal Politika Unsuru Olarak Sağlık Hizmetleri. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 16, 24-53.
- Ersöz, F. (2008). Türkiye ile OECD Ülkelerinin Sağlık Düzeyleri ve Sağlık Harcamalarının Analizi. *İstatistikçiler Dergisi*, 2, 95-104.
- Esener, S. Ç. ve Karadağ, Y. (2020). *Kamu Maliyesi Gözünden Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Sağlık Harcamalarının Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Analiz*. Kongre Künyesi, 158.
- Frenzel, K. A. ve McCreedy, D. J. (1979). Health Economics: A Subdiscipline?. *Economic Development and Cultural Change*, 27(2), 267-282.
- Fuchs, V. R. (1987). Health Economics. The new Palgrave a dictionary of economics. London: The Macmillan Press.
- Geyik, O. ve Aydın, M. S. (2021). Maliye Politikası Aracı Olarak Kamu Harcamaları ile İnsani Gelişme Endeksi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bulgular (1990-2019). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 10(3), 2066-2084.
- Gökçe, H. (2007). *Türkiye’de Sağlık Hizmetlerine Yönelik Maliye Politikalarının Etkinliği*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Grossman, M. (1972). On the Concept of Health Capital and The Demand for Health. *Journal of Political Economy*, 80, 223-225.
- Herdman, E. A. (2011). Sağlık Hizmetlerine Erişim ve Eşitlik. Çev. Özlem Yazıcı Korkmaz *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 8(1), 3-7.

- Karabulut, K. (1998). *Türkiye’de Sağlık Sektörü Sağlık Harcamaları Üzerine Bir Uygulama*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kavuncubaşı, Ş. ve Yıldırım, S. (2010). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kızılçelik, S. (1996). *Türkiye’nin Sağlık Sistemi: Bir Medikal Sosyoloji Denemesi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Koç, E. (2018). *Türkiye’de Sağlık Harcamaları ve Özel Kesim Uygulamaları*. Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Mushkin, S. J. (1962). Health as an Investment. *Journal of Political Economy*, 70, 129-157.
- Ocakcıoğlu, B. (1991). Sağlık Hizmetlerinin Sosyal Refaha Katkısı ve Genel Sağlık Sigortası, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 35.Seri.
- Onaran, Z. ve Yıldız, E. (2020). Para ve Maliye Politikalarının Sağlık Sektörü Üzerindeki Etkisi ve Türkiye İncelemesi. *Journal of Life Economics*, 7(4), 349-360.
- Pınar, A. (2014). *Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Resmî Gazete, 12 Ocak 1961, Sayı 10705, madde 2/III
- Sağlık Bakanlığı, (1997). *Dünya Sağlık Örgütü ve Türkiye ile İlişkileri*. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı. <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/dsoandturkey.pdf> (Erişim Tarihi: 08/02/2022).
- Sağlık Bakanlığı, (2017). *Türkiye’de Aile Hekimliği*. Erişim adresi: <http://ailehekimligi.gov.tr/aile-hekimlii/tuerkiyedeki-aile-hekimlii.html> (Erişim Tarihi: 01/10/2022).
- Saltık, A. (1995). Sağlık Ekonomisinde Yeni Kavramlar. *Toplum ve Hekim*, 10(68).
- Schieber, G. ve Maeda, A. (1999). Health Care Financing and Delivery in Developing Countries. *Health Affairs*, 18(3), 193-205.
- Şener, O. (1996). *Kamu Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04/01/2022).
- Tanzi, V. ve Zee, H. H. (1997). Fiscal Policy and Long-Run Growth. *International Monetary Fund*, 44(2), 179-209.
- Tekin, F. (1987). Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Finansmanı. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 263-298.
- Tokgöz, E. (1979). *Sağlık Hizmetleri Piyasası Üzerine Bir İnceleme*. Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 1(2). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/8393> (Erişim Tarihi: 08/02/2022).
- Tosun, C. (2018). *Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Belirleyicileri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Erişim adresi: <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03/11/2021).
- Ulusoy, A. (2004). *Maliye Politikası*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

İlkhan, C., Çevikgil, D., Aydın, B., Zeren, F. (2022). Altın Fiyatları, ABD Doları ve BIST 100 Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 46-53.

**ALTIN FİYATLARI, ABD DOLARI VE BIST 100 ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ***

Ceren İLKHAN**
Deniz ÇEVİKGİL***
Burak AYDIN****
Doç. Dr. Feyyaz ZEREN*****

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de Altın fiyatlarının ABD doları ve BIST100 endeksi ile ilişkisi araştırılmıştır. Bu amaçla ilgili değişkenler için Mayıs 1986 – Ekim 2021 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle değişkenlerin durağanlık mertebelerinin tespiti yapmak için Enders ve Lee (2012) Fourier birim kök testi kullanılmış ve altın değişkeninin seviyesinde durağan olduğu görülürken hem BIST100 hem de ABD doları değişkenlerinin birinci farklarında durağan olduğu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda BIST100 ve ABD doları eşleşmesi için Maki eşbütünleşme testi (2012) uygulanmış ve birinci farklarında durağan olan dolar ve BIST100 değişkenleri arasında uzun dönemde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Aynı durağanlık seviyesindeki seriler arasında eşbütünleşme testi yapıldıktan sonra, farklı durağanlık seviyesinde olan seriler arasında eşbütünleşmenin varlığını araştırabilmek için ARDL sınır testi uygulanmış, ABD doları ve BIST100 arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böyle bir durumda Türkiye piyasalarında yatırım yapan bir yatırımcı uzun vadede altın, dolar ve BIST100’ün birlikte hareket etmesinden dolayı, bu üç varlığa yatırım yaparak portföy çeşitlendirme yapamayacaktır ve riskini minimize edemeyecektir.

Anahtar Kelimeler: Altın Fiyatları, ABD Doları, BIST 100, Maki Eşbütünleşme Testi, ARDL Sınır Testi

JEL Kodları: D53, F31

**INVESTIGATING THE RELATIONSHIP BETWEEN GOLD PRICES, US DOLLAR AND
BIST 100 INDEX: THE CASE OF TURKEY**

ABSTRACT

In this study, the relationship between gold prices, US dollar and BIST100 index in Turkey was investigated. For this purpose, monthly data for the period of May 1986 – October 2021 were used for the relevant variables. Within the scope of the study, firstly, Enders and Lee (2012) unit root test was used to determine whether there is a unit root between the variables, and it was observed that the gold variable was stationary at its level, while it was observed that both BIST100 and USD variables were stationary at the first difference. Maki cointegration test (2012) was applied for BIST100 and USD variables, and it was determined that there is a long-term

* Araştırma Makalesi, (Research Article), Gönderilme Tarihi (Received): 16/03/2022, Kabul Tarihi (Accepted): 19/04/2022, iThenticate Benzerlik Oranı:%19

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalı, ceren_ilkhan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6753-6876

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalı, denizkocas89@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8293-535X

**** Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalı, burak.aydin7796@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9095-7126

*****Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, feyyaz.zeren@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0163-5916

relationship between USD and BIST100 variables, which are stationary in their first difference. After the Cointegration test was performed between the series at the same stationarity level, ARDL bound test was applied to investigate the existence of cointegration between the series with different stationarity levels, and it was concluded that there was cointegration between USD and BIST100. In such a case, an investor who invests in the Turkish markets will not be able to diversify her portfolio and minimize her risk by investing in these three assets, since gold, dollar and BIST100 act together in the long run.

Keywords: Gold Prices, USD Dollars, BIST 100, Maki Cointegration Test, ARDL Bound Test.

JEL Codes: D53, F31

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve küreselleşme sayesinde sürekli yeni finansal yatırım araçları ortaya çıkmaktadır. Yıllardan bu yana yatırımcıların en çok güvenip yöneldiği yatırım aracı olarak altın görülmüştür (Cingöz ve Kendirli, 2019: 546). Gelir düzeyi iyi durumda olan kişiler belirli dönemlerde altını vurgun amaçlı ellerinde tutarken, daha düşük gelirli kişiler, kötü zamanlara karşı altını ellerinde bir güvence olarak tutmaktadırlar. Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde, finansal yatırım araçlarının çeşitliliğinin az olması sebebiyle, güvence olarak altın bulundurmamak yaygındır (Tilbe, 2010, 16-17).

Milattan önce 5000 yıllarından beri kullanılan altın, bu zamana kadar değerini her zaman korumuş en değerli madenlerden biridir. Altının değerini kaybetmemesinin sebepleri; doğada nadir bulunması, oksitlenmemesi ve paslanmamasından ötürü asırlar boyu bir yatırım aracı olarak saklanabilme özelliği olarak sayılabilir (Vural, 2003:5).

16. yüzyılın başından ve 18. Yüzyıl sonlarına kadar, krallıkların güç kazanmasıyla ve ticaretin çoğalmasıyla altının önemi daha da artmıştır. Bu dönemde en çok altına sahip olan krallık en güçlü krallık olarak görülmekteydi. Bu sebepten ötürü ülkeler arası savaşlar kaçınılmaz bir hal almıştır (Erer, 2011:4-5). Bu dönemden sonra altın para standardı sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistem sonucunda kağıt paralar altın esasına bağlanmıştır. Bu sisteme katılan ülkeler, ellerindeki paraları belirli bir oranda altına bağlamaktaydılar. Bunun sonucunda da sabit döviz kurları ortaya çıkmıştır. Bu sistem 1914 yılında 59 ülkenin katılımı ile altın para standardı adıyla ortaya çıkmıştır. Birinci dünya savaşının sonunda para basımının ortaya çıkmasıyla sistem son bulmuştur (Menase, 2009: 10-12).

Savaşların çoğalması ticarete büyük ekonomik buhranların yaşanmasına sebep olmuş ve parasal düzende yeni bir sisteme ihtiyaç duyulmuştur. Uluslararası finasta ülkeler arası düzeni kontrol edebilecek yeni kurumlar ortaya çıkaran Amerika da yer alan Bretton Woods kasabasında imzalanan bir anlaşma ile kurlar birbirlerine bağlanmış ve ufak dalgalanmaların yaşanabileceği bir parasal organizasyon sistemi yani diğer adıyla “Bretton Woods” sistemi oluşturulmuştur. Döviz kuru sabitlemede sıkıntı çeken ülkelere ek bir fon sağlaması için kurulan IMF, onların pazarlarını geliştirmelerini sağlamış ve uluslararası ticarete daha sağlam adımlar atmalarına imkân tanımıştır (Özmen, 2011: 38-40).

Bretton Woods sisteminde doların değer oranı altına bağlanmıştır ve 1 ons altın 35 dolara eşitlenmiştir. Bu sistemde dolar ve altın kendi değerlerinde birbirleri ile değişim yapılabilir hale gelmiş ve tüm ülkelerin parası dolara bağlanmıştır. Sistemde eğer IMF izin verirse devalüasyon yapılabilirdi (Özmen, 2011: 38-40). 1973 yılında sabit kur sisteminin çökmesiyle Bretton Woods sistemi de sona ermiştir.

Sistem çöktükten sonra altının likidite özelliğini kaybetmesi ve değerinin arz ve talebe göre şekillenmeye başlamasıyla iş çevresinin, akademisyenlerin hatta hükümetlerin altına olan ilgisi daha da artmış ve ekonomistleri altındaki bu değişimi açıklamaya yöneltmiştir. Enflasyon, ABD doları,

alternatif yatırım araçları, petrol fiyatları ve gümüşün altın fiyatına etkisi üzerine birçok ekonometrik araştırmalar yapılmıştır (Booth vd., 1982: 85).

Çalışmanın takip eden bölümünde dünyada meydana gelen altın fiyatlarındaki değişimlere ve altın fiyatlarını etkileyen faktörlerin tespiti için yapılan literatür çalışmaları özetlenecektir. Dünyada meydana gelen altın fiyatlarındaki değişimlerin hisse senetleri ile döviz kurunu etkileyip etkilemediğini inceleyen çalışmalar ile altın fiyatlarını etkileyen faktörlerin tespiti için yapılan çalışmalar anlatılarak; altın fiyatlarının BIST100 endeksi ve ABD doları arasında nasıl bir ilişki içerisinde olduğu Türkiye örneklemini için çeşitli ampirik yöntemler kullanılarak araştırılacaktır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Türkiye’de ve dünyanın diğer ülkelerinde altın fiyatlarının diğer yatırım araçları ile ilişkisi çeşitli çalışmalara konu olmuş, bu çalışmalarda farklı ampirik yöntemler kullanılmış ve çeşitli sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür.

Dünya literatüründeki çalışmalara bakıldığında; Koutsoyiannis (1983) altın ve dolar arasında, Baker ve Van Tassel (1985) ise hazine bonusu ve altın fiyatları arasında negatif yönlü ilişki saptarken, Sjaastad ve Scacciavillani (1996) ise Avrupa ülkeleri özelinde yaptığı çalışmasında Avrupa ülke paralarının fiyatları ile altın onsu arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında ise; Küçükçolak (2019) Türkiye örneklemini için uzun dönemde altın ve hisse senetleri arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, Açıkalın ve Başçı (2016) çalışmalarında BIST100 endeksinden altın piyasa endeksine doğru uzun dönemde tek taraflı nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.

Yukarıda bahsi geçen ve literatürdeki bazı diğer çalışmalara ait bilgilere aşağıdaki özet tabloda yer verilmiştir.

Tablo 1: Literatür İncelemesi

Yazar / Yazarlar	Veri Seti	Örneklem	Yöntem	Bulgular
Abken (1980)	1973-1979	ABD	Regresyon Yöntemi	Enflasyondan Altına doğru bir nedensellik saptanmıştır.
Koutsoyiannis (1983)	1980-1981	ABD	Veri Analizi	Dolar ve Altın arasında güçlü negatif bir ilişki saptanmıştır.
Baker ve Van Tassel (1985)	1970-1985	ABD	Regresyon Yöntemi	Altın Fiyatları ile Hazine Bonusu getirileri arasında ters yönlü bir ilişki vardır.
Sjaastad ve Scacciavillani (1996)	1982-1990	Avrupa Ülkeleri	Regresyon Yöntemi	Altın ile Avrupa ülkelerinin paralarının değerleri arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır.
Vural (2003)	1990-2003	Türkiye	Veri Analizi	Altın fiyatlarındaki değişikliklerin %40'nın hisse senedi, döviz, petrol fiyatı ve gümüş fiyatıyla açıklanabileceğini, faiz oranındaki ve bakır fiyatındaki değişikliklerin altın fiyatını etkilemediğini gözlemlemiştir.
Ghosh vd. (2004)	1976-1999	ABD	Regresyon Yöntemi	Altın fiyatlarının faiz oranı, ABD enflasyon oranı ve dolar döviz kurundan etkilendiği gözlemlenmiştir.
Taşçı (2010)	1994-2009	Türkiye	Regresyon Yöntemi	Dow Jones endeksi, dolar kuru, İMKB 100 endeksi, dolar kuru ve petrol fiyatının altın fiyatına etki etmediği, ancak faiz oranı, dünya altın fiyatları ve tüketici fiyat endeksinin Cumhuriyet altını fiyatlarını etkilediği gözlemlenmiştir.

Bali ve Cinel (2011)	1995-2011	Türkiye	Panel Veri Analizi	Altın fiyatlarının IMKB 100 endeksi üzerinde doğrudan bir etkisinin bulunmadığı gözlemlenmiştir.
Wang ve Chueh (2013)	1989-2007	ABD	Eşbütünleşme ve Nedensellik Testleri	Petrol ve Altın fiyatları arasında kısa dönemde pozitif, uzun vadede faiz oranı ve ABD doları kuru arasında negatif korelasyon bulunduğu belirtilmiştir.
Açıklalın ve Başçı (2016)	2002-2015	Türkiye	Eşbütünleşme Testleri	BIST100 endeksi (BIST) ve Altın piyasa endeksi (GOLD) arasında uzun dönemli ilişki üzerine çalışılmış ve BIST endeksinden GOLD endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir.
Küçükçolak (2019)	2009-2017	Türkiye	Eşbütünleşme Testleri	Türkiye’de Hisse senetleri ve Altın piyasaları arasında uzun dönemli negatif korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye’de Altın fiyatlarının ABD doları ve BIST100 endeksi üzerindeki etkisi zaman serisi analizleri ile araştırılmıştır. Bu amaçla ilgili değişkenler için Mayıs 1986 – Ekim 2021 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası veri tabanından temin edilmiştir. Altın fiyatlarını temsilen altının ons fiyatı, hisse senetlerini temsilen BIST 100 Endeksi ve döviz kurunu temsilen ABD doları döviz kuruna ait zaman serilerinde aylık ortalama fiyat verileri kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle değişkenlerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesi için Enders ve Lee (2012) tarafından geliştirilen Fourier ADF birim kök testi kullanılmıştır. Bu yönteme ait ait formülasyon aşağıda gösterildiği şekildedir.

$$y_t = \lambda_0 + \lambda_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \lambda_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t \quad (1)$$

Birim kök testleri ile durağanlık seviyeleri belirlenen değişkenlerden birinci farklarında durağan olan BIST100 ve dolar değişkenleri için Maki eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Maki (2012), yapısal kırılmaları da göz önüne alarak seriler arasındaki eşbütünleşmenin tespit edilebilmesi için dört tane model geliştirmiştir:

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + u_t \quad (2)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta' x_t D_{i,t} + u_t \quad (3)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta' x_t D_{i,t} + u_t \quad (4)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \sum \gamma_i t D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta' x_t D_{i,t} + u_t \quad (5)$$

Birbirinden farklı durağanlık seviyelerine sahip olan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin tespit edilebilmesi amacıyla ise ARınır testi kullanılmıştır. Bu yönteme göre kısa ve uzun dönemli katsayıları hesaplamak için sırasıyla aşağıdaki 6 ve 7 numaralı formüller yardımıyla hesaplamalar yapılmaktadır:

$$\Delta\gamma_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta\gamma_{t-i} + \sum_{i=1}^m \lambda_{2i} \Delta x_{t-i} + \lambda_3 ECM_{t-i} + e_i \quad (6)$$

$$\gamma_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_1 \gamma_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_2 x_{t-i} + e_i \quad (7)$$

4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada kullanılan değişkenlerin birim köke sahip olup olmadığının diğer bir deyişle durağan olup olmadıklarının tespiti için Fourier fonksiyonlarını kullanan Enders ve Lee (2012) tarafından geliştirilmiş olan birim kök testi kullanılmıştır. Bu testten elde edilen sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Fourier ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Test İstatistiği	Fourier sayısı	Kritik Değerler		
			1%	5%	10%
Altın (I0)	7.1330***	3	-4.38	-3.76	-3.43
BIST100 (I0)	-3.6869	1	-4.81	-4.29	-4.01
BIST100 (I1)	-6.1974***	1	-4.81	-4.29	-4.01
Dolar (I0)	2.0201	1	-4.81	-4.29	-4.01
Dolar (I1))	-7.2844***	1	-4.81	-4.29	-4.01

*** %99 güvenilirliği ifade etmektedir.

Tabloda yer alan sabit ve trendli modele ait kritik değer ve test istatistikleri karşılaştırıldığında; altın değişkeninin düzeyde durağan olduğu görülürken hem BIST100 hem de ABD doları değişkenlerinin birinci farklarda durağan olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmaya konu olan zaman serilerinin birim kök testlerinden sonra, değişkenler arasında uzun dönemde ilişkinin bulunup bulunmadığının araştırılması için eşbütünleşme testleri yapılmıştır. İlk olarak birinci farklarında durağan olan değişkenler dikkate alınmış, BIST100 ve ABD doları değişkenleri için Maki eşbütünleşme testi (2012) uygulanmıştır. Bu teste ait sonuçlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Maki Eşbütünleşme Test Sonuçları

Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Kritik Değerler			
		1%	5%	10%	
ABD Doları - BIST100	-7.6190***	Ağustos- 2004, Ağustos-2007 Ekim-2009, Ocak-2014, Şubat-2017	-6.915	-6.357	-6.057

*** % 99 güvenilirliği ifade etmektedir.

Maki eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, birinci farklarında durağan olan dolar ve BIST100 değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Maki eşbütünleşme testi sonuçlarına göre 4 farklı yapısal kırılma ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda yapısal kırılmalardan biri ABD dolarının 2004 yılı ağustos ayında Türk lirası karşısında %3,4 oranında değer kazanması ile açıklanabilmektedir. Buna kıyasla finansal yatırım araçları arasında, 2004 yılının ağustos ayında aylık ve yıllık bazda en fazla reel getiriyi borsa sağlamıştır.

Bir başka yapısal kırılmaya rastlayan 2007 Ağustos ayında yaşanan Mortgage krizi Türkiye ekonomisinin gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Çünkü, Türkiye ekonomisi dış kaynaklara bağlı bir ekonomik yapıya sahiptir. Bu nedenle kriz Türkiye’de de ilk etkisini, ABD’de oluşan likidite probleminin ülkedeki sıcak paranın çıkmasına sebep olmasıyla göstermiştir. Sıcak para çıkışı dolara olan talebin artmasını sağlayarak kurun %50 seviyesinde yükselişine yol açmıştır. Fakat tüm bunlara rağmen 2007 Ağustos ayında borsada düşüş yaşanmıştır. Aynı zamanda Türkiye’de 22 Temmuz 2007 de yaşanan genel seçimlerden dolayı dolar kurları yükselişe doğru ivmesini artırmıştır. ABD doları 2014 yılı ocak ayında Türk lirası karşısında %4,5 oranında değer kazanmıştır. Aksine 2014 yılının ocak ayında başlayan ve aylarca süren, genel olarak döviz kurlarındaki yükselişe ters orantılı bir korelasyonla hareket eden BIST 100 endeksinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) güçlü faiz artırımı kararının ardından döviz kurları ile korelasyonunun bozulduğu görülmüştür. Son olarak Şubat 2017 dönemine denk gelen 5. yapısal kırılmayı 15 Temmuz darbe girişimin piyasalar üzerindeki etkileri ile açıklamak mümkündür.

Aynı durağanlık seviyesindeki veriler arasında eşbütünleşme testi yapıldıktan sonra, farklı durağanlık seviyesinde olan veriler arasında eşbütünleşmenin varlığını araştırabilmek için ARDL sınır testi uygulanmış, F istatistiklerine ulaşılmış ve kritik değerlerle karşılaştırmaları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: ARDL Sınır Testi Sonuçları

	F istatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
Altın- BIST100	24.87993***	5,58	4,16	3,51
Altın – ABD Doları	4.770088**			

*** ve ** sırasıyla %99 ve %95’te güvenilirliği ifade etmektedir.

Test sonuçlarında görüldüğü üzere; elde edilen F istatistiği değeri altın ve BIST100 endeksi içi kritik değerlerden büyük olduğundan dolayı altın ve BIST100 arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani uzun dönemde değişkenler birlikte hareket etmektedir. Altın ve dolar için elde edilen F istatistiği ise %95 güvenilirlikte anlamlıdır ve uzun dönemde bu iki değişken birlikte hareket etmektedir. Sonuç olarak her iki eşleşme için de uzun dönemde birlikte hareket söz konusudur.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Teknoloji ile beraber gelen yeniliklerdeki değişimler, yatırım araçları ve finans piyasası üzerinde de büyük bir etki bırakmaktadır. Böylece finansal serbestleşme sürekli olarak yukarı doğru ivmesini sürdürmekte ve yatırımların internet üzerindeki piyasalarda daha rahat işlem yapabilme imkânı yaratmaktadır. Fakat bu şekildeki değişim yatırım araçlarını bireysel yatırımcılar için daha karmaşık hale getirmektedir. Bundan ötürü de yatırımcılar daha çok ellerine geçen en ufak yatırımı bile döviz ya da altın üzerinde biriktirmektedirler.

Yapılan bu çalışmada Türkiye’de yatırımcılarca en güvenilir yatırım aracı olduğu düşünülen altın fiyatlarının ABD doları ve BIST100 endeksi ile etkileşimi zaman serisi analizleri ile araştırılmıştır. Öncelikle değişkenlerin durağanlık seviyelerinin tespiti için Enders ve Lee (2012) Fourier ADF birim kök testi kullanılmıştır. Durağanlık seviyeleri belirlenen değişkenlerden birinci farklarında durağan olan BIST100 ve ABD doları değişkenleri için Maki eşbütünleşme testi (2012) uygulanmıştır. Maki (2012), yapısal kırılmaları da göz önüne alarak seriler arasındaki eş-bütünleşmenin tespit edilebilmesini sağlamaktadır. Bu test sonucuna göre BIST100 ve ABD doları değişkenleri arasında uzun dönemde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Birbirinden farklı durağanlık seviyelerine sahip olan değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin tespit edilebilmesi amacıyla ise ARDL Sınır Testi kullanılmıştır. ARDL testi sonuçlarına göre de Altın onsu hem dolar hem de BIST100 endeksi ile uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Tüm bu elde edilen veriler ışığında görülmektedir ki hem borsa hem döviz hem de altın yatırımları Türkiye’deki yatırımcıları uzun dönemde benzer risk ya da benzer kazanç etkisi altında bırakacaktır. Zira uzun dönemde birlikte hareket eden bu değişkenlerden oluşturularak bir portföy sepeti riski düşürmeye yardımcı olamayacaktır.

Yapılacak gelecek çalışmalarda işsizlik, cari açık, faiz oranları gibi diğer temel makroekonomik değişkenlerin ve CO2 emisyonu, petrol fiyatları gibi enerji ile ilgili değişkenlerin dahil edileceği şekilde kurulacak bir model ile çok daha gelişmiş sonuçlar elde edilebilir. Bunun yanında panel veri analizleri vasıtasıyla ülke toplulukları ve sektörler hakkında sonuçlar elde etme fırsatı da mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abken, P. A. (1980). The Economics of Gold Price Movements. Federal Reserve Bank of Richmond. Retrieved from http://econpapers.repec.org/article/fipfedrer/y_3a1980_3ai_3amar_3ap_3a313_3an_3av.66no.2.html.
- Açıkalm, S. ve Başçı, E. S. (2016). Cointegration and causality relationship between BIST 100 and BIST Gold indices (BİST 100 ve BİST Altın Endeksleri arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi). Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23 (2), 565-574.
- Baker, S. A., ve Van Tassel, R. C. (1985). Forecasting the Price of Gold: A Fundamentalist Approach. Atlantic Economic Journal(13), 43-51.
- Booth, G. G., Kaen, F. R. ve Koveos, P. E (1982), Persistent Dependence in Gold Prices, The Journal of Financial Research, 5, 23-33.
- Bali, S. ve Cinel, M. O. (2011). Altın fiyatlarının İMKB 100 Endeksine etkisi ve bu etkinin ölçülmesi. Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi. 3-4 (25), 45-63.
- Enders, W. Ve Lee, J., (2012). The flexible Fourier form and Dickey-Fuller type unit root tests, Economics Letters, 117, 196-199.
- Erer, D. (2011). Altın Piyasasındaki Oynaklık ve Altın Vadeli İşlem Sözleşmesi ile Korunma Yolu, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cingöz, F. ve Kendirli, S. (2019). Altın Fiyatları, Döviz Kuru ve Borsa İstanbul Arasındaki İlişki. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(4), 545-554.
- Ghosh, D; Leyin, E. J., Macmillan, P. ve Wright, R. (2004), Gold as an Inflation Hedge?, Studies in Economics and Finance, 22, 1-25.
- Koutsyiannis, A. (1983). A Short-run Pricing Model For a Speculative Asset, Tested With Data From The Gold Bullion Market. Applied Economics 563-581,

- Küçükçolak, A., Büyükakın, F. ve Küçükçolak N. (2019). Cointegration of Equity and Gold Markets: Evidence from Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 9(2), 32-40.
- Maki, D. (2012) Tests for Cointegration Allowing for an Unknown Number of Breaks, *Economic Modelling*, 29, 2011-2015
- Menase, M. (2009). Altın Piyasası ve Türkiye'de Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Özmen, N. C. (2011). Uluslararası Finansal Piyasaların Gelişimi ve Bir Örnek Olarak Forex Piyasalarının İncelenmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sjaastad L. A. ve Larry A. (1996). The Price of Gold and The Exchange Rates: Once Again. *Journal of International Money and Finance*. 15 (6), 879-897.
- Taşçı, F. İ. (2010), Ekonometrik Bir Yaklaşımla Altın Piyasasının İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tilbe, F. (2010). Bir Yatırım Aracı Olarak Altın ve İstanbul Altın Borsasının Finans Sektörü Bağlamında İrdelenmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vural, M. G. (2003). Altın Piyasası ve Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörler, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- Wang, Y. S. ve Chueh, Y. L. (2013). Dynamic Transmission Effects Between The Interest Rate, The US Dollar, and Gold And Crude Oil Prices. *Economic Modelling*. (30), 792-798.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Akkoyun, B. (2022). Avrupa Birliği ve İşletme Politikalarının Güncel Analizi. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 54-61.

AVRUPA BİRLİĞİ VE İŞLETME POLİTİKALARININ GÜNCEL ANALİZİ*

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKKOYUN**

ÖZ

Gerçekleştirilen çalışma, 2022 yılında son derece kırılgan olduğu açığa çıkan dünya ekonomisinin içinden geçilen süreçte bağlı olduğu dinamikleri göz önünde bulundurmakla birlikte ezberlerin ötesinde bir bakış açısı sunarak, Avrupa Birliği'nin işletmecilik yapısını ve Türkiye'ye olan etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kapsamı işletme, ekonomi, siyaset ve sosyoloji bilimlerinden oluşan çalışmanın, geniş yelpazede ele alınan Avrupa Birliği'nin İşletme Politikaları ve Ülkemize olan yansımaları aynı zamanda güncel olay ve bilgilere yer verdiğinden işletme bilimi adına özgün bir değer yaratmasının yanı sıra, yatırım ve günceli takip etmek isteyen camialardan reel piyasa ve akademi alanında kaynak ve literatür de teşkil etmesinden ötürü de yaygın bir etki yarattığı ifade edilebilir. İkinci dünya savaşı sonrası uzun bir yolculuğun sonunda Avrupa Birliği'nin içine düştüğü zor durumun, Türkiye açısından küçük çapta olumsuzlukların ötesinde olumlu ve avantajlı sonuçlarının belirdiği ve yakın gelecekte konu ile ilgili kazanımların artacağı öngörülmektedir. Avrupa Birliği'nin 21. yüzyıl başlarından itibaren henüz ilk çeyreği tamamlanmadan yüzleşmek zorunda kaldığı küresel krizler karşısında göstermiş olduğu zayıf direnç ve içine sürüklenmekten kaçınmadığı kötü durum karşısında sağlam bir yapıya kavuşamadığı, kırılganlık gösterdiği ve Türkiye'nin gücü, onayı ve yardımı olmadan ekonomi ve işletme dünyasının büyük riskler taşıdığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: AB, Lizbon Stratejisi, Avrupa 2020 Stratejisi, Yenilenen Avrupa Stratejisi

JEL Kodları: F53, M10, M21

CURRENT ANALYSIS OF EUROPEAN UNION AND BUSINESS POLICIES

ABSTRACT

The study aims to analyze the business structure of the European Union and its effects on Turkey, by presenting a perspective beyond memorization, while considering the dynamics of the world economy, which was revealed to be extremely fragile in 2022. The scope of the study, which consists of business, economics, political and sociological sciences, creates a unique value for business science, as it also includes current events and information on the European Union's Business Policies and our country. It can be stated that it has a widespread effect, since it also constitutes a source and literature in the real market and academia from the communities. At the end of a long journey after the second world war, it is predicted that the difficult situation that the European Union has fallen into will have positive and advantageous results for Turkey, beyond the small-scale negativities, and that the gains related to the subject will increase in the near future. The weak resistance of the European Union in the face of the global crises that it had to face since the beginning of the 21st century, before the first quarter was completed, and in the face of the bad situation it could not avoid being dragged into, it could not regain a solid structure, showed fragility, and without the power, approval and help of Turkey, the economy and business It has been observed that the world carries great risks.

Keywords: European Union, Lisbon Strategy, Europe 2020 Strategy, Renewed European Strategy

JEL Codes: F53, M10, M21

* Derleme (Review), Gönderilme Tarihi (Received): 28/03/2022, Kabul Tarihi (Accepted): 21/04/2022, iThenticate Benzerlik Oranı:%6

**Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Malatya/TÜRKİYE, bulent.akkoyun@ozal.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-4271-6974

1. GİRİŞ

Uluslararası ekonomik birleşmelerde amaç, taraflar arasında kazancı artırmak üzere karşılıklı olarak ticaret başta olmak üzere diğer ekonomik ilişkileri serbestleştirmektir. Konuya bu minvalden bakıldığında, sanayileşmek adına teknoloji ithalatını ihracat ile finanse ederek sağlıklı bir atılım peşinde olan ülkelerin, maliyetlerini düşürebilmek adına yeni piyasalara ihtiyaç duyan diğerleri ile kazan-kazan çerçevesinde oluşturdukları birleşmelerin en bariz örneklerinden olan Avrupa Birliği, zaman ilerledikçe sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda politik, siyasi ve askeri birleşmeler sonrası Avrupa Birliği Devletlerini oluşturmak yolunda ilerlemişlerdir. Ancak, kültürel, siyasi, politik ve ekonomik birikiminin olmasına rağmen, askeri yatırımlarına uzunca bir süre sırtını dönen Avrupa Birliği üye devletlerinin, gelinen noktada en büyük rakibi tarafından stratejik bir askeri hamle ile ekonomik girdileri üzerinden işletmecilik sisteminin büyük yara aldığı ve dağılmanın eşiğine geldiği belirtilebilir. Diğer taraftan, enerji politikalarında uzun vadeli öngörüsüzlükten kaynaklanan stratejik hatalar nedeniyle enerjide kaynak çeşitlendirmesine gidilmemesi ve yine enerji temininde tek kaynağa bağımlı hale gelmeleri sonucunda her krizde yükselen enerji maliyetlerine katlanmak zorunda kalmaları da ekonomilerinin dinamosu sayılabilecek işletmelerini üretimi durdurmaya zorladığı gözlemlenmiştir.

2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen küresel finans krizinin Avrupa devletlerini de fazlasıyla etkilediği ve iflasını açıklayan Yunanistan ve iflasın kıyısında gördüğü destek sonucu ayakta kalan İtalya örneklerinin Avrupa Birliği üye devletlerinin esasında göründükleri kadar dayanıklı olmadıklarını ortaya çıkarmıştır. Kapanan işletmeler, işsiz kalan insanlar ve toplumda meydana gelen kırılmalar, Avrupa Birliği üye ülkelerinin bir arada kalmalarının güçleştiğini göstermektedir.

2011 yılında Suriye'de patlak veren iç savaş ve sonrasında öncelikle Türkiye ve çevre ülkelere başlayan göç dalgalarının 2015 yılına gelindiğinde Avrupa'yı hedef alması ve akabinde Avrupa'ya yayılan mültecilerin birliğe bir tehdit olarak algılanması sonucunda Avrupa Birliği'nin kabul ettiği "İnsan Hakları Sözleşmesi" ve kendi değerleri ile ters düştüğü gözlemlenmiştir. Kendi içinde görüş ayrılıkları sonucunda ırkçılığın risk olmaktan çıkarak şiddet eylemlerine döküldüğü ve bu eylemlerin sıklaştığı, eş zamanlı olarak Avrupa'da meydana gelen terör saldırıları sonucunda ırkçılığın zirve yaptığı uluslararası kurumlar tarafından kayıt altına alınmıştır. Bu durumun ekonomi ve işletme dünyasına iz düşümlerinden ilki KOBİ olarak nitelenen iş dünyasına tahsis edilecek bütçelerin karşılaşılan krizden dolayı düşmesi ve ikinci olarak uzunca süre devam eden iç savaşlardan, ırkçılık ve risklerden ötürü işletmelerin Pazar paylarının azalması olarak açığa çıkmaktadır.

2016 yılında Birleşik Krallık'ta gerçekleştirilen referandumda alınan karar sonrası yapılan görüşmelerin akabinde 2020 yılında İngiltere'nin Avrupa Birliğinden ayrılması, bir başka krizi açığa çıkartmakta ve birliğin imajı ve geleceği açısından sorunların artacağını düşündürmektedir.

2020 yılında pandemik salgın nedeniyle ülkelerin kapanması sonrası meydana gelen koordinasyon eksikliğinden kaynaklanan nakliye sorunları da yine işletmeler açısından ayrı bir sorunu açığa çıkartmaktadır.

2022 yılında pandeminin azalan etkilerinden sonra normale dönmesi beklenen piyasaları bu defa Avrupa'da patlak veren savaş sonrası meydana gelen enerji maliyetlerindeki yüksek artışın etkilediği ve bir çok işletmenin kapanmasına veya üretimi durdurmasına neden olduğu gözlemlenmiştir. Hazırlıksız yakalanan bu durum, Avrupa Birliği üye ülkelerinin krizler karşısında hazırlıklı olmadıklarını ve dirençlerinin yetersiz olduğunu açığa çıkartmaktadır. Birliğin varlığını tehlikeye attıklarını düşündükleri ve birlik için bir tehdit olarak gördükleri ülkeye askeri yapılanmaları olmadığı için karşı çıkamamanın yanı sıra, yaptırım kartını devreye alamayan birliğin, bunu yapamamalarının sebebinin kendilerine tehdit olarak gördükleri ülkeye enerji bağımlılığı bulunmalarından kaynaklandığı ifade edilebilir. Bu derece stratejik hataların varlığı birlik açısından düşünüldüğünde vizyon eksikliğinden ve lidersizlikten kaynaklandığı ileri sürülebilir. Bu durumun işletme dünyasındaki iz düşümünü artan enerji maliyetlerinde ve Avrupa

Birliği üye ülkelerinin gıda tedarikinde en üst sırada yer alan iki ülkenin de savaşta olması nedeniyle yaşanması kaçınılmaz olan tedarik krizinde görülebileceği açıkça ifade edilebilir. Enerji kaynaklarında meydana gelen artış sonrası nakliye işletmelerinin düştüğü bu zor duruma ilave olarak gıda tedarikinde yaşanacak aksaklığın eklenmesi sonucunda Avrupa Birliği üye ülkelerini ve işletme dünyasını zor günlerin beklediği ileri sürülebilir.

Esasında her beş kriz karşısında Avrupa Birliği üye devletlerinin içerisine düştüğü durumun ekonomi ve işletme dünyasındaki iz düşümü, Lizbon ve Avrupa 2020 stratejilerinde koymuş oldukları hedeflerin uzağında kalmalarında açığa çıkmaktadır. Devamlı revize edilmeye çalışılan programlar ile büyük projelerin başarılı olma şanslarının hem maliyetleri altından kalkılamayacak kadar artırdığı ve hem de projeyi başarısızlık ile sonuçlandırarak zamansal hatalara ve gecikmelere götüreceği ve bu durumun ülkelerin dinamosu olan işletmeleri belirsizlikler, güven eksiklikleri, üretim ve işletim maliyetleri üzerinden olumsuz etkileyeceği ifade edilebilir.

2. AVRUPA BİRLİĞİ İŞLETME POLİTİKALARI ve TÜRKİYE' ye YANSIMALARI

Avrupa Birliği ile ilgili olayların etrafında ve uzağındaki pek çok ülkeyi, özellikle de Türkiye'yi etkilediği göz önüne alındığında Avrupa Birliği'nin kuruluşundan günümüze gelene kadar geçirdiği evrelerin anlaşılması önem taşımaktadır.

2.1. Avrupa Birliği'nin Varoluş Süreci

İkinci Dünya Savaşı sonrasında taraflar arasında kalıcı barışı sağlamak ve savaşın vaz geçilmez kaynakları arasında olan kömür ve çelik madenlerinin çıkartılması ve işlenmesini uluslar üstü bir kurum tasarlayarak ve kontrol altında tutarak Avrupa'da barışı tesis etmeye çalışılan Schuman Deklarasyonu sonucunda Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda arasında 1951 yılında "**Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu**" kurulmuştur.

Sonrasında, bu birliğin getirdiği avantajlardan esinle aynı devletler arasında mal, hizmet, sermaye ve işgücü dolaşımının bulunduğu ortak bir pazar oluşturmak adına 1957 yılında Roma Antlaşması imzalanarak "**Avrupa Ekonomik Topluluğu**"nun (AET) kurulduğu ve ekonomik bir birliğin de ötesinde anlaşılabilirlik temelinde siyasi bir birliğin hayal edildiği de ifade edilebilir.

Akabinde ileride sorunların kaynağını oluşturma potansiyelinden hareket ile nükleer enerjinin barışçıl bir biçimde ve güvenlik esası çerçevesinde kullanılmasını kontrol altında tutmak için aynı devletler topluluğu yine Roma Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarih olan 01 Ocak 1958'de "**Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu**"nu kurmuşlardır.

Geçen süre içerisinde uyum sağlandığını görev 6 devlet bu defa 1965 yılında "**Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu**", "**Avrupa Ekonomik Topluluğu**" ve "**Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu**" nu (Üç topluluğu) birleştirerek Füzyon (Birleşme) Antlaşması ile "**Avrupa Toplulukları**"nı meydana getirerek, aynı ad ile anılmaya başlanmışlardır.

Ham maddenin dışında, işlenmiş mallar için gümrük vergilerinin kaldırılması sonucunda 1968 yılında Avrupa Toplulukları arasında "**Gümrük Birliği**" imzalanarak hayata geçirilmiştir.

Avrupa Topluluklarının başarısı ve istikrarı sonucunda 1973 yılında İngiltere Danimarka ve İrlanda; 1981 yılında Yunanistan; 1986 yılında ise İspanya ve Portekiz'in katılımıyla Topluluk 12 üyeli bir yapıya kavuşmuştur.

Avrupa Toplulukları arasında ekonomik engelleri ortadan kaldırarak uyumu artırmak amacıyla, Avrupa Politik İşbirliği'nin ortaya konulduğu "**Avrupa Tek Senedi**" 1986 yılında imza altına alınmıştır.

Avrupa Birliğinin oluşumunda önemli bir antlaşma olan **Maastricht Antlaşması** 1993 yılında yürürlüğe girmesiyle birliğin Avrupa Toplulukları, Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası ile Adalet ve İçişleri'nden oluşan üçlü yapıya kavuştuğu ifade edilebilir.

1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla üye sayısı 15'e çıkan Avrupa Toplulukları 2002 yılı başlarında ortak para birimi olan **Avro'ya geçerek** birliği pekiştirmek adına önemli bir eşiği geçmişlerdir.

Topluluğa üye devletlerin uyumu ve başarısı yeni katılımları tetikleyerek 2004 yılında 10 ülkenin daha katılımını sağlamıştır. Çek Cumhuriyeti, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Macaristan, Estonya, Polonya, Letonya, Slovakya, Litvanya ve Slovenya'nın topluluğa katılımlarıyla üye sayısı 25'e, sonrasında ise 2007'de Romanya ve Bulgaristan; 2013 yılında ise Hırvatistan'ın üyeliği ile Avrupa Toplulukları 28 üyeli bir yapıya kavuşmuştur. Sonrasında 2020 yılında **Bretix** (Birlikten ayrılmanın oylandığı referandum) sonucu İngiltere'nin Avrupa Birliğinden ayrılmasının sonucu üye sayısının 27'ye düştüğü görülmüştür.

2.2. Avrupa Birliği Stratejilerinde İşletme ve Sanayi Politikaları

Avrupa Topluluklarının yapısal anlamda son antlaşması, 2007 yılında imza altına alınmasına karşın 2009 yılında yürürlüğe giren **Lizbon Antlaşmasıdır**. Bu antlaşma ile üye devletler arasındaki tikanıklıkların giderilmesi, demokratik ve etkili bir yapıya kavuşması hedeflenmiştir.

2.2.1. Lizbon Stratejisi

Ekonomik ağırlığı olan Lizbon Stratejisi, Portekiz'in dönem başkanlığı sırasında 2000 tarihinde Lizbon'da gerçekleştirilen Avrupa Zirvesi'nde onaylanmış ve deklare edilmiştir (World Economic Form, 2008; 1). Bu strateji ile hedeflenenin, ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda, 2010 yılına kadar geçecek süreç içerisinde rekabet açısından güçlü, dinamik bilgi sistemlerini ekonomik alanda kullanarak daha çok istihdam ve sosyal refahın artırılmasını da içeren sürdürülebilir büyüme oranını yakalamakla birlikte iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi çevre sorunları ile yüzleşen bir Avrupa olarak ifade edilmektedir (Çapanoğlu, 2014; 40).

Yeni dünya düzeni, işgücü verimliliğindeki değişim, Ar-Ge harcamalarının yetersizliği ve yaşlı nüfusun artması gibi kriterlerde Avrupa'nın Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerin gerisinde kalmasının raporun özünü oluşturduğu belirtilebilir. Lizbon stratejisi ile belirlenen süre geçtiğinde hedeflerinin büyük bir kısmına ulaşamadığı görülmüştür. Bu duruma sebep olan faktörlerin ilki AB üye ülkeleri içerisindeki strateji kapsamındaki görevlerin dağılımındaki muğlaklık ve "Açık Koordinasyon Yöntemi"nin uygulanmasındaki aksaklıkların olduğu ifade edilebilir. Lizbon stratejisi onaylandığı sırada 15 olan AB üye sayısının sürecin sonuna gelindiğinde 27'ye yükselmesi ve üye ülkeler arasındaki sosyal refah seviyesinde görülen farklılıklar bir diğer faktör olarak nitelenebilir. Son olarak, ABD'de başlayarak bütün dünyayı etkisi altına alan küresel finans krizinin 2009 yılında Avrupa Birliği'ndeki etkisi sonucunda GSYH'da meydana gelen %4,5'lik azalmanın olduğu da belirtilmelidir (Dura vd. 2015; 543; Çapanoğlu, 2014; 25).

Stratejik hedefler bakımından belirlenen nihai endeks, bilgi toplumu, inovasyon ve ar-ge, liberalizasyon, ağ endüstrileri, finansal hizmetler, yatırım ortamı, sosyal içerme ve sürdürülebilir kalkınma gibi Lizbon endeksleri kıstas alındığında bazı Avrupa Birliği üye devletlerinin ABD ve diğer gelişmiş ülkelere daha iyi olmasına rağmen genel tabloda AB'nin ortalama değerlerinin hedefleri tutmamasının, Avrupa 2020 Stratejisinin geliştirilmesi ile sonuçlandığı ifade edilebilir (World Economic Form, 2010; 9).

2.2.2. Avrupa 2020 Stratejisi

Avrupa Konseyi tarafından 2010 tarihinde kabul edilerek deklare edilen Avrupa 2020 Stratejisi ile belirlenen bilgi ve yenilikçilik temelinde bir ekonomi için akıllı büyüme; çevreci ve rekabetçi bir ekonomi yolunda üretim faktörlerinin daha verimli kullanılması adına sürdürülebilir büyüme ve sosyal ve bölgesel uyum içerisinde istihdam oranı yüksek bir ekonomik dönüşüm için kapsayıcı büyüme öncelikleri ile iklim ve enerji, istihdam, sosyal içerme, eğitim ve ar-ge alanlarında birbirlerini destekleyecek hedeflerin ortaya konulduğu ifade edilmektedir (European Commission, 2010; 1). 2008 yılında ABD'de patlak veren küresel mali krizin 2009 yılından

İtibaren Avrupa Birliği üye ülkelerinde etkilerinin görülmeye başlanması sonucunda Yunanistan ve İtalya gibi bazı ülkelerin yüksek borç krizini atlatabılmayıp birlikten yüklü miktarda borçlanması, Lizbon Stratejisinin başarısızlık ile sonuçlanmasından kalan iç sorunların yanı sıra; küresel finans krizinin etkileri ile başa çıkabilecek politikaların da hayata geçirilmesini Avrupa 2020 Stratejisinin sorumluluğuna dahil ettiği görülmüştür. Bu neden ile Avrupa 2020 Stratejisinin bir önceki Lizbon Stratejisinden çok daha geniş kapsamlı olduğu belirtilebilir. Bu defa Avrupa Birliğinin belirlediği stratejik hedefleri gerçekleştirebilmek adına almış oldukları önlemleri 7 başlık altında topladığı gözlemlenmiştir. Bu önlemler, “yenilikçilik birliği”, “hareket halindeki gençlik”, “dijital gündem”, “küreselleşme çağı için entegre sanayi politikası”, “kaynakları daha verimli kullanan Avrupa”, “yeni beceriler ve işler için gündem” ve “yoksulluğa karşı Avrupa platformu” şeklinde ifade edilmektedir (European Union, 2015; 15).

Geçen 10 yıl içerisinde 3 büyük kriz ile yüzleşen Avrupa Birliği’nin Lizbon Stratejisinde olduğu gibi bu defa da hedeflerine ulaşmanın ötesinde bulunduğu noktadan daha geriye düştüğü değerlendirilmektedir. Suriye iç savaşı nedeniyle mülteci krizi, Bretix ile İngiltere’nin birlikte ayrılması ve pandemi krizi ile ekonomik, kültürel ve siyasal olarak zor bir dönem geçiren Avrupa Birliği’nin 2020 Stratejilerinde belirlediği hedeflerin uzağına düşmesi sebebiyle yeniden strateji belirleme çalışmalarında bulunduğu görülmüştür. Ancak, 2022 yılında meydana gelen Ukrayna ve Rusya arasındaki savaşın daha şimdiden Avrupa Birliği’nin belirlemiş olduğu Stratejilerin hayata geçirilmesini imkansız kıldığı ifade edilebilir.

2.2.3. Avrupa Yenilenen Ticaret Stratejisi

Böylece Avrupa Komisyonu’nun yenilenen ticaret stratejisini gözden geçirerek ve revize ederek “Açık Stratejik Özerklik” adı altında 2021 yılında deklare etmiştir. Bu strateji, iç ve dış politika araçlarını birlikte kullanmayı öngörerek Avrupa Birliği’nin liderlik ve angajman temelinde seçimlerde bulunarak dış dünyayı şekillendirirken, bir yandan da stratejik öncelik ve menfaatleri ile değerlerini yansıtmayı ifade etmektedir. Avrupa Birliği’nin iyi işleyen alternatifleri bulunan ve sürdürülebilir küresel tedarik zinciri sayesinde açık ve adil ticaret yapma taahhüdünü ifade eden “açıklık” kavramına dayanan “Açık Stratejik Özerklik” kavramının açıklık, sürdürülebilirlik ve adalet ve üçüncü olarak girişimcilik kuralları temelinde dayanışma olmak üzere üç sütun üzerinde durduğu belirtilebilir. Strateji kapsamında oluşturulan jeopolitik komisyonun, yenilenen ticaret politikasında birliğin jeopolitik menfaatlerini korumak için ABD, Çin ve Afrika ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirmesi ve derinleştirmesi gerektiği ifade edilmiştir (European Union, 2015).

Diğer taraftan Avrupa Birliği’nin yeni ticaret stratejisinde dikkat çeken bir nokta, koronavirüsün etkilerinin geçmesiyle birlikte tedarik zincirlerinin eskisinden daha sistemli ve dayanıklı bir şekilde dönüştürülmesi amacıyla üretim ve yatırım unsurlarının alternatif olarak yakın coğrafyalara kaydırılabileceğinin vurgulanmasıdır. Bu anlamda direkt olarak ifade edilmese de, alternatifler arasından bu konuma en uygun ülkenin Türkiye olduğunu açıkça ifade edilebilir.

Bununla birlikte gerekli adımların atılması ve şartların sağlanması durumunda Türkiye ile ticari ve ekonomik ilişkilerin de geliştirilmek istendiği net olarak belirtilmiştir. Bu durum, müzakereler adına Avrupa Konseyine yetki için atıldığı şeklinde yorumlanabilir. Süreç için karar alındığı takdirde, Avrupa Birliği’nin yenilenen ticaret stratejisinde yeşil ve dijital dönüşüme vermiş olduğu önemin Türkiye’den de bekleneceği ve uyum için çalışmaların gerçekleştirilmesinin isteneceği açıkça belirtilmelidir.

Son on yılda Türkiye’nin bilhassa yeşil enerji olarak adlandırılan alana ve devlet kurumları da dahil edilerek dijital dönüşüme ayırdığı zaman ve gerçekleştirilen çalışmalar Türkiye’nin elini güçlendiren materyaller arasında yer almaktadır. Türkiye’nin enerji ihtiyacını karşılamak üzere geliştirdiği projeler arasında özellikle rüzgar enerjisinden ve güneş enerjisinden yararlanmak üzere geliştirilen projelerin ön sıralarda yer almaktadır. Hatta dünyanın 2. en büyük güneş enerji panellerinin üretildiği tesislerin Türkiye’de bulunduğu ve yerli imkanlar ile kurulduğu da ifade edilebilir.

2.3. Türkiye'nin Avrupa Birliği Süreci

Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin temellerinin atıldığı yıllardan günümüze Türkiye'nin de bu topluluğa ve sonrasında birliğe katılmak için temelde gümrük birliğinin getirdiği avantajlar, yeni pazarlar elde etme, yatırım fonlarından yararlanma ve uzun vadede gerçekleşeceği düşünülen Avrupa Birleşik Devletleri'nde yer alma gibi nedenlerle süreç dahilinde ısrarlı çalışmaları bulunmaktadır (Dura vd. 2015; 570). Kazan-kazan çerçevesinde Avrupa Birliği'nin de Türkiye'yi topluluğa/birliğe davet için nedenlerinin bulunduğu ifade edilebilir. Topluluğun Türkiye motivasyonlarından ilki, tamamen coğrafyasından kaynaklı stratejik konumun; ikinci olarak da Asya Türk Cumhuriyetlerine bağları ve yakınlığından dolayı siyasi stratejik değerinin olduğu belirtilebilir (Balkır ve Williams 1996; 137-188).

Türkiye açısından sürecin 1959 yazında Türkiye'nin **Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) ortaklık başvurusu** ile başladığı ve başvurunun 1963 yılında imzalanan ve 1964 yılında yürürlüğe girerek AET ile ortaklık yaratan Ankara Anlaşması ile kabul edildiği ifade edilebilir.

1970 yılında imzalanan **katma protokol** ile hazırlık süreci tamamlanarak gümrük birliğine kadar olan sürece dair yol haritasının belirlendiği kayıtlara geçmiştir.

Akabinde Türkiye **Ankara Anlaşmasında** belirtilen süreci tamamlamadan 1987'de Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve topluluk tarafından 1989 yılında başvurunun henüz kabul edilemeyeceği belirtilerek bazı öneriler ifade edilmiştir.

Sonrasında Ankara Anlaşmasında belirtilen süreç tamamlanarak 1995 yılında alınan karar ile 1996 yılında Avrupa Birliği ve Türkiye arasında **Gümrük Birliğinin** yürürlüğe girdiği ve ortaklık aşamasında son döneme geçildiği görülmüştür.

Avrupa Birliği ve Türkiye arasında ortaklık ilişkilerinin en önemli tarihini hiç şüphesiz 1999 yılında Helsinki zirvesinde **kabul gören Türkiye'nin Avrupa Birliği Adaylık Başvurusunun** oluşturduğu ifade edilebilir. Bu sayede Türkiye için de diğer üyelere olduğu gibi "**Katılım Ortaklığı Belgesi**" düzenlenerek 2001 yılında onay alınmasıyla birlikte sürecin başladığı görülmüştür.

"Katılım Ortaklığı Belgesi"nin topluluk tarafından 2003, 2005, 2006 ve 2008 yıllarında tekrardan değerlendirilmeye alınmasına karşın Türkiye tarafından 2003, 2005 ve 2008 yıllarında revize edildiği gözlemlenmiştir. Böylece müzakerelerin açılması için ön şart olan siyasi kriterlerin karşılanması amaçlanmıştır. Bu anlamda 2002 ve 2004 yılları arasında 8 ayrı uyum paketinin TBMM'de kabul edildiğinin kayıtlara geçtiği görülmüştür.

En nihayetinde sürecin en önemli aşamalarından biri olma özelliği taşıyan **müzakerelerin açılması**, Aralık 2004'te Brüksel Zirvesinde alınan karar ile siyasi kriterlerin karşılandığı belirtilerek 2005 yılında yürürlüğe alınmasıyla ve Lüksemburg'da gerçekleştirilen Hükümetler arası Konferans ile tarihin sayfalarına kayıt altına alındığı görülmüştür.

İlerleyen süreçte müzakerelerde toplamda 35 fasıldan (Başlık) günümüze kadar **16 başlık açılmasına** rağmen bir takım ülkelerin ve Kıbrıs sorununun ileri sürülerek çalışmaların sekteye uğratılmaya çalışıldığı ifade edilebilir. 2006-2010 yılları arasında 13 fasılın müzakere için açıldığı ancak 2010-2013 yılları arasında sadece 1 fasılın açıldığı gözlemlenmiştir.

2016 yılında Avrupa Birliği ve Türkiye arasında imzalanamam **Mülteci Anlaşması** ile müzakerelerin hız kazanması ve Avrupa'da vizesiz seyahatin amaçlandığı fakat Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz tarihli kalkışmanın failleri ve sorumlularının Avrupa'ya sığınması ve Avrupa Birliği üye ülkelerinin bu durumun finansman ve siyasi destek ayağında yer almalarından ötürü müzakerelerin Türkiye'nin inisiyatifi ile başlayarak karşılıklı olarak askıya alındığı ifade edilebilir. Bu durumun iktisadi ve ekonomik olarak her ölçekten işletmeler üzerinde kredi derecelendirme kuruluşları, borsa ve bankacılık sistemleri ile para piyasaları araçları ile etkileri görülmüş olmakla birlikte, özellikle 2010'lu yıllardan itibaren Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu

farklı alanlardaki reformlar ve yüksek büyüme rakamları sayesinde geliştirdiği politikalarda hedeflerine ulaştığı belirtilebilir.

Türkiye'nin gelinen noktada uluslararası alanda prestij ve saygınlık kazanarak jeostratejik konumunun ve geliştirdiği dış politikalar sayesinde bir enerji üssü haline gelerek kazandığı avantajın yanı sıra Asya, Avrupa, Amerika ve Afrika ana kıtalarında geliştirdiği kazan-kazan temelinde ikili ilişkiler ile de yeni pazarlar ve ortaklıklar oluşturarak işletme dünyasına yeni ufuklar açtığı ifade edilebilir (Altan, 2021; 4). Buna karşın Avrupa Birliği'nden kapmaların başladığı, işletmelerin kredi ve devlet desteği ile ayakta kalarak hazırı tükettiği, enerji ve gıda tedarikinde yaşanan sorunlara lojistik alanında ortaya çıkan problemlilerin eklenmesiyle daha da zor günlerin birliği beklediği net bir şekilde ifade edilebilir. Türkiye'nin AET adaylık başvurusundan yakın geçmişe kadar Avrupa'ya gerçekleştirmiş olduğu başvuru ve ziyaretlerin ardından son dönemde rollerin değiştiğini ve neredeyse bütün AB üye ülkelerinin Ankara ziyaretlerinin gerçekleşmesinin bir anlamı olduğu özellikle belirtilmesi gereken bir konudur.

3. SONUÇ

Avrupa'nın birlik olma hayalleri, bu uğurda gerçekleştirmiş oldukları çalışma ve çabaları ile birlikte geliştirdikleri stratejiler, sadece kendi coğrafyasını değil, başta Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Rusya, Türkiye ve birçok ülkeyi etkilemektedir. Kökenleri itibariyle sosyolojik farklılıklara sahip Avrupa devletlerinin dünyaya yayılmış pek çok ülke ile kültürel ve siyasi bağları bulunmaktadır. Yaşam standartları ve ekonomik hacimleri dünya ortalamasının üzerinde olan Avrupa ülkelerinin oluşturacağı ekonomik ve siyasi birleşmeler, işletme dünyası adına yeni fırsat ve yeni pazarlar anlamına gelirken, gelişmiş ve sanayisi ileri olan diğer ülkeler için ise tehdit olarak algılanabilirler. Avrupa'nın en son geliştirdiği yeni ticaret stratejisinde özellikle Çin ile ticari ilişkilere atıfta bulunularak önemine dikkat çekilmek istenilmiştir. 2020 yılında AB'nin Çin ile ticari hacmi 709 milyar dolar ile ABD ile olan (671 milyar dolar) ticaret hacmini geçmiştir (www.bbc.com). Aynı şekilde Çin ile ABD arasındaki ticaret hacmi 658 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Çin, ABD'ye 506 milyar dolar ihracat gerçekleştirirken 151 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir (www.trthaber.com). Bununla birlikte, 2020'de gerçekleştirilen müzakereler sonucunda AB-Çin Kapsamlı Yatırım Anlaşması'nda (CAI) AB, Çin ile ticari ilişkilerini piyasa erişimi, eşit şartların sağlanması ve sürdürülebilir kalkınma vaatleri çizgisinde tutacağını belirtmiştir. Böyle bir durum karşısında ABD'nin en büyük ticari ve askeri rakibi olan Çin söz konusu olduğunda Avrupa Birliği denge unsuru olmaktadır. AB ve Çin arasındaki stratejik işbirliğinin ABD tarafından mutlak suretle tehdit olarak algılanacağı açıkça ifade edilebilir. Ekonomik olarak Çin'in ABD'yi 2030 yılında yakalayacağı (www.borsagundem.com) ve askeri alanda 2050 yılında üstünlük kuracağını kuvvetli ihtimal dahilinde olduğu ifade edilmiştir. ABD'nin en yakın rakibi Çin'i tehlike alanından çıkartmak adına en basit şekliyle ticaret hacmini düşürerek ve enerji yollarını sekteye uğratarak gerçekleştirmesi ihtimal dahilindedir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa Birliği'nin son on beş yılda karşılaştığı krizlerin ortasında kalmasının nedeni de açığa çıkmaktadır. Yani, hem siyasal, politik ve ekonomik açıdan tehdit olan AB'nin hem de ekonomik ve askeri anlamda bir tehdit olan Çin'in günümüzde gelinen noktada ABD için artık tehdit bölgesinden uzaklaşmaya başladıkları görülebilir. Zira, AB'nin içerisinde bulunduğu enerji, mülteci, Ukrayna-Rusya savaşı ve gıda tedarikinde karşılaştığı krizler karşısında yakın zamanda dağılacağı ve eski refah dönemlerinden uzaklaşacağı öngörülmektedir. Bu durumun AB'nin doğrudan ticari ortağı olan Çin'i de sıkıntıya çekeceği belirtilebilir. Dış ticaret hacminde ilk sırada yer alan AB'nin gerilemesi, Çin ile olan ticaretinin de gerilemesi sonucunu doğurabilir.

Tam da bu aşamada gerek jeostratejik konumu ve gerçekleştirmiş olduğu atılımlar gerek çevresi ile kültürel, politik ve ekonomik bağlarının bulunması sebebiyle Türkiye ön plana çıkmaktadır. Rusya'nın Ukrayna ile savaşta olması sebebiyle kuzey ticaret yollarının Türkiye'ye kayması, Rusya'nın yaptırımlara tabi olması sebebiyle, barındırdığı yabancı sermayenin Türkiye'ye yerli işletmeler ile ortaklıklar kurma yoluyla veya yatırımlar ile taşınmaya başlaması, Avrupa'nın şiddetle ihtiyaç duyduğu enerji nakil güzergahının Türkiye'den geçmesi ve yeni projelerin düşünülmesi, Akdeniz ve Karadeniz havzalarında bulunan doğalgaz ve petrol rezervleri vb.

durumlar Türkiye'yi eşsiz bir noktaya taşımaktadır. Bütün anılan avantajlı durumların Türkiye'deki üretim, hizmet veya satış yapan işletmeler üzerinde olumlu etkilerinin bulunduğu da ifade edilebilir. Bütün bu durumların yanı sıra, AB-Türkiye arasındaki rollerin değişmeye başladığı da açıkça ifade edilebilir. Gerek enerji sorunlarını çözebilmek adına gerek ortak bir ordularının bulunmayışından ötürü bütün tehditlere açık olmalarından dolayı bir arayış içerisinde olan AB liderlerinin gün aşırı Türkiye'ye geldikleri gözlemlenebilir. Bunda, her geçen gün dış ticaret hacmi artan, büyük altyapı projelerini hayata geçiren, savunma, enerji ve ulaştırma sanayinde büyük atılımlar yapan, özellikle kriz anlarında KOBİ'lerini kredi ve hibeler ile destekleyerek koruyan, yeni yatırımları teşvik eden bir Türkiye'nin etkili olduğu ifade edilebilir.

Bütün yapılan açıklamalar doğrultusunda, işletme ve finans dünyasında işlemde bulunacakların değişen dengelere, ticaret yollarına, yeni ticari merkezlere, istihdam yaratacak büyük enerji projelerine odaklanmaları gerekmektedir. Akademik camianın, yeni kurulan dünya düzeninde yer alan az sayıdaki ülkelerden biri olan Türkiye'nin üstleneceği rol ve bölgesel konumu için gerçekleştirilmesi gereken çalışmalar ve bulunacakları öngörüler ile katkıda bulunmaları bir gerekliliktir. Araştırmacılara, yakın gelecekte küresel gücü düşüşe geçen AB ve yükselişe geçen Türkiye'nin olası İşletme alanında açığa çıkacak fırsatların üzerine çalışma yapmaları önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Dura, C., Atik, H. ve Dumrul, C. (2015). *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balkır, C., Williams, M., A. (1996). *Türkiye ve Avrupa İlişkileri*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- World Economic Forum. (2008). *The Lisbon Review 2008: Measuring the Europes Progress in Reform*. Genova. World Economic Forum.
- Çapanoğlu, S., G. (2014). *Sorularla AB Politikaları ve Türkiye Serisi: İşletme ve Sanayi Politikası*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV).
- World Economic Forum. (2010). *The Lisbon Review 2010: Towards A More Competetive Europe*. Genova. World Economic Forum.
- European Commission. (2010). *Communucation from the Commission, Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*, COM (2010), Final Brussels.
- European Union, (2015). *Smarter, Greener More Inclusive: Indicators to Support The2020 Strategy*. Luxemburg.
- Avrupa Komisyonu, (2021), *Trade Policy Review - An Open, Sustainable and Assertive Trade Policy*, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2021/february/tradoc_159438.pdf Erişim Tarihi: 26.03.2022
- Altan, M., Ö. (2021). *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV).
- BBC News Türkçe. (2021). Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56095919> (Erişim Tarihi: 27.03.2022).
- TRT Haber. (2022). Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/abdinin-dis-ticaret-acigi-rekor-seviyede-653046.html> (Erişim Tarihi: 27.03.2022).
- Borsa Gündem (2022). Erişim Adresi: <https://www.borsagundem.com/haber/cin-2030da-abdyi-gececek/1629251> (Erişim Tarihi: 27.03.2022).